Slovenská reč — časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Vychodí šesťkrát za rok. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Rediguje redakčná rada. Hlavný redaktor a zodpovedný zástupca dr. Eugen Jóna. — Predplatné na XXII. ročník Kčs 24.—, jednotlivé čísla po Kčs 4.—. Predplácanie časopisu možno zastaviť len koncom kalendárneho roku. — Účet Štátnej banky československej č. 39-161-0582. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod číslom 231 — prepr. 1955. Dohliadací poštový úrad Bratislava 2 a Martin 1.

OBSAH

Habovštiak A., O dialektizmoch v Bodenkovej knihe *Na starom grunte* — 185
Oravec J., Významová stavba predložky *na* — — — — — — — — 194
Peciar Š., Ako písať príslovkové výrazy — — — — — — — — — 207
Dvonč L., Zásady písania veľkých písmen vo vlastných menách — — — — 222

Diskusia

Ondruš Š., K forme neurčitku od slovesa *strežiem* — — — — — — 230

Zprávy a posudky

Univ. prof. dr. A. V. Isačenko, Slovensko-ruský prekladový slovník. O. Malíková 233
Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungariae. K. Habovštiaková — M. Hayeková — — — — — — — — — — — — — — 238
Ján V. Ormis, Bibliografia Ľudovíta Štúra. L. Dvonč — — — — — — 240
František Jílek, Čeština je jazyk vtipný. L. Dvonč — — — — — — — 241

Rozličnosti

Poľahúčky, či poľahučky? — Š. Peciar — — — — — — — — — 243
Zakazáč, zakazač? — O. Kajanová — — — — — — — — — 244
Uhriešený. M. Hayeková — — — — — — — — — — — 245
Tak isto, či takisto? Š. Peciar — — — — — — — — — — 245
Včasráno, zavčas rána. Š. Peciar — — — — — — — — — — 246
Prednedávnom. Š. Peciar — — — — — — — — — — — 247
Kapún, bagún, -a, mn. č. -y. Š. Peciar — — — — — — — — — 248

O DIALEKTIZMOCH V BODENKOVEJ KNIHE *NA STAROM GRUNTE*

Anton Habovštiak

Ku koncu roku 1957 vyšli od známeho, ale istý čas nepublikujúceho slovenského spisovateľa Jána Bodenka tri rozprávky s názvom *Na starom grunte* (Slovenský spisovateľ, Nová komorná knižnica, 2. zväzok, red. Ján Smrek). Rozprávky sú pozoruhodné už z obsahovej stránky, pretože autor sa zameriava na zachytenie spoločenského života niekoľkých postáv žijúcich v dosť nezvyčajnom prostredí, a to na kopaniciach, do ktorých zasahuje socializačný proces. No rozprávky sú zaujímavé aj z jazykovej stránky. Táto skutočnosť nás vedie k tomu, aby sme venovali pozornosť najmä tejto stránke Bodenkovej práce.

Miesto, na ktorom sa odohráva dej Bodenkových troch rozprávok, v knihe sa celkom presne neurčuje. Dozvedáme sa však, že ide o dedinu ležiacu za kopcami, o dedinu, nad ktorou „tisnú sa spomedzi vrchov dve búrkami dohryzené hradby Rozsutca" (str. 12).[1] Podľa autora ľudia z tejto dediny chodia do roboty do Istebného, do Kubína, niektorí i ďalej do sveta, do Ostravy, ba aj do Jáchymova (13). Tieto poznámky autora, ako aj scenár opisujúci podrobne a verne prostredie spomenutých troch rozprávok zreteľne svedčia o tom, že dej je lokalizovaný do obce Zázrivá a do kopaníc patriacich k tejto obci. O fakte, že ide naozaj o Zázrivú, svedčí však najlepšie zázrivský dialekt, ktorý autor použil v tejto práci.

Zázrivský dialekt ako štylistický prostriedok využíva Bodenek jedine v priamej reči, a to u tých postáv, ktoré žijú v Zázrivej a ktoré pochádzajú z tejto obce. Napr. majster stavby na továrenskom objekte v Istebnom hovorí aj v priamej reči len spisovne. Spisovne sa hovorí aj v autorskej reči. Zázrivské nárečie u postáv hovoriacich nárečovo usiluje sa Bodenek uplatniť do dôsledkov tak zo stránky hláskoslovnej, ako aj tvaroslovnej, syntaktickej a lexikálnej. Tento autorov postup je zrejme pozoruhodný, nie však ojedinelý, pretože v slovenskej literatúre sa s reprodukciou nárečia vo forme dialógov stretávame aj u iných autorov. Vzniká len otázka, nakoľko sa autorovi podarilo vystihnúť charakter použitého nárečia a či použitie zázrivského dialektu prispelo k umeleckej hodnote Bodenkových rozprá-

[1] V ďalšej časti nášho príspevku číslo za niektorým slovom označuje stranu Bodenkovej knihy *Na starom grunte*.

vok. Tejto stránke uvedenej knihy chceme venovať pozornosť v ďalšej časti nášho príspevku.

Zdá sa, že Bodenek pri použití zázrivského dialektu chcel byť naozaj dôsledný. Nakoľko sa mu táto snaha podarila, najlepšie ukáže porovnávanie jazykového materiálu so stavom v zázrivskom nárečí.

Pre zázrivské nárečie je charakteristické používanie hlások *ä, á,* a to v takom rozsahu, aký je v slovenských nárečiach pomerne málo známy. Tieto hlásky nachádzame aj v jednotlivých slovách Bodenkovej knihy, nie však v tom rozsahu, ako sa používajú v zázrivskom nárečí. Hlásku *á* máme v knihe v takýchto prípadoch: *zďále* 16, *odpeľáme* 21, *odťáľ* 33, *posáť* 40, *horšá* 77, *k porádnemu* 82, *porádni* 89, 90, 112, *porádna* 89, 90, *porádok* 89, *v pátok* 83, *rodičá* 89, *zavázau* 90, *za kachľárom* 113, *od pár čás* 114; *robá* 17, *neviďá* 77, *navravá* 94, *udobrá* 94. Ako vidieť z dokladov, hlásku *á* máme v uvedených prípadoch za spis. *ia.* Zázrivské nárečie skutočne nepozná dvojhlásku *ia*; dvojhláska *ia* preniká sem len v ostatných rokoch vplyvom spisovného jazyka. U Bodenka však máme aj znenia s *ia,* napr.: *peniaze* 30, *prasiatko* 33, *susedia* 40, 50, *vydriapeš* 42, *odtiaľto* 48, *gazdovia* 53, *premenia* 40, *vypovedia* 34. V niekoľkých prípadoch nachádzame striedavo znenia s *á* aj s *ia, á,* a to v tých istých slovách. V knihe napr. máme *viac* 31, *viacej* 41, ale aj *váčej* 77. Zámeno *ja* sa na viacerých miestach knihy uvádza v tej podobe, ako sa vyslovuje v zázrivskom nárečí, teda *ją* 16, 26, 30, 49, 56, 89; ojedinele však zisťujeme aj *ja* 25, 48 i *já* 56. V spisovnej podobe uvádzajú sa aj slová ako *dvaja* 48, 97, *obidvaja* 53, 54, *do jarku* 101, *v jarku* 101. V zázrivskom nárečí máme len znenie *dvajá, obidvajá, do járku, v járku* tak ako aj pri zámene *já.*

Spojenie *i* + *a* sa píše aj v slove *kouónia* 52. Správne nárečové znenie tohto slova je *kouóňijä.*

Krátke *ä* zapisuje autor už len v spisovnom rozsahu v prípadoch ako *päť, mäso, pamäť* ap. Rozsah hlásky *ä* je však v zázrivskom nárečí omnoho väčší. Hláska *ä* sa vyslovuje ešte za každé spis. *a* po mäkkej alebo pôvodne mäkkej spoluhláske.[2] V prípadoch ako *zarába* 17, *zarábau* 26, *chýba* 21, *chýbať* 89, 97, *rozprávali* 32, *pre seba* 41, *od teba* 50, 63, 77, *stavať* 117 zaznamenali sme v zázrivskom nárečí len znenie *zarábä, zarábäu, chíbä, chíbäť, rospráväli, pre sebä, o ťebä, staväť.* Hláska *ä* vyslovuje sa v zázrivskom nárečí za spis. *a* aj po spoluhláskach *ď, ť, ň, ľ, ž, č, š, dž.* Bodenek zapisuje v takýchto prípadoch len *a,* napr. *ťažko* 82, *rodiča* (gen. od *rodič*) 82, *čakám* 86, *hľadieť* 82, *moja* 90, *vydržať* 94, *pľacu* 112. V uvedených prípadoch zaznamenali sme v zázrivskom nárečí znenia: *ťäško, roďičä, čäkám, hľäďeť, mojä, vidržäť, pľäču.* Prípadov tohto druhu je v knihe veľa a nepokladáme ich za potrebné všetky spomínať.

[2] O rozšírení hlásky *ä, á* v oravských nárečiach pozri príspevok A. Habovštiaka, *Stredoslovenské ä, á na rozhraní dolnej a strednej Oravy,* Jazykovedný sborník III, 1948, 17—23. V takom rozsahu, ako sa uvádza v tomto príspevku, vyskytuje sa ä, á aj v zázrivskom nárečí.

Z uvedeného konštatovania je zrejmé, že autor pri zapisovaní hlások *ä, á* nepostupoval dôsledne; alebo chcel ukázať na terajší skutočný stav prelínania dvoch vrstiev.

Pre nárečie Zázrivej je charakteristická výslovnosť tvrdého *l* ako bilabiálne *u̯* a mäkkého *ľ* ako tvrdé *l*. V nárečí Zázrivej existuje teda protiklad *l* — *u̯*. Mäkké *ľ* sa vyskytuje len ako pozičný variant v postavení pred mäkčiacimi hláskami v prípadoch ako *ľeto, ľipa, lälä, chľieb/p* ap. Toto *ľ* však nie je také mäkké ako *ľ* v spisovnom jazyku.

Bodenek znenia s *u̯* za každé spis. *l* zapisuje takmer dôsledne a) v minulom čase mask.: *dau* 25, *vzau* 25, *zapuatiu* 30, *mau* 32, 116, *napísau* 32, *chodiu* 33, *robiu* 43, *ostau* 56, *zarobiu* 66, *biu* 101, *porobiu* 101, *chytiu* 101, *postaviu* 110, *prerobiu* 113, *dymiu* 114 a v ďalších viacerých prípadoch; b) vnútri slov: *bouo* 21, *uanskô* 21, *vuani* 25, 31, *chauupa* 26, 40, *douu* (= dolu) 30, 116, *spouu* (= spolu) 33, *pomauy* 44, 62, *hrduačiť* 31, *masua* (= masla) 50, *čuovek* 56, 91, *kouónia* 52, *puáca* 63, *zuô* (= zlé) 77, *sa stauo* 78, *nepuač* 78, *zapuatiť* 82, *suov* (gen. pl. od *slovo*) 84, *uabu* (= labu) 54, *vospouok* 89, *ohuášky* 90, *porobiuo* 101, *napajediua* 113, *navariua* 113, *tehuy* 114.

Príklady tohto druhu by sme mohli rozmnožiť. Je zaujímavé konštatovať, že v tomto prípade sa Bodenek naozaj neodchyľuje od skutočného stavu v zázrivskom nárečí. Príkladov na odchylné znenie v nárečí máme v knihe len veľmi málo a zaznamenali sme tieto: *len lozíš, lozíš kadesi* 76, *neškodilo* 56, *ako by si mala* 76, *prišiel* 97. V Zázrivej sa hovorí *u̯oziť, ňeškoďiu̯o, mau̯a, prišeu̯*. Hláska *u̯* namiesto *l* sa nesprávne uvádza v slove *neduho*. V Zázrivej sa hovorí *dlho, ňedlho*.

Mäkké *ľ* sa v knihe uvádza v tých istých pozíciách ako aj v spisovnom jazyku. Ako sme však už uviedli, v zázrivskom nárečí sa nevyslovuje mäkké *ľ*. Za mäkké *ľ* máme v Zázrivej len tvrdé *l*, a to aj v prípadoch ako *luďá* (= ľudia), *lutovať, učiteľ, posťel* ap. Bodenek zapisuje však *ľ: kvarťieľ* 29, 33, 34, *toľo* (= toľko) 16, *na ceduľke* 31, *koľo* (= koľko) 56, *koľože* 17, *hoďaskoľo* 43, *ľudí* 42, 43, 52, *špitáľ* 52. Ak by bol chcel Bodenek vystihnúť skutočnú výslovnosť v zázrivskom nárečí, bol by zapisoval len dvojaké *l*, a to bilabiálne *u̯* a „tvrdé" *l*. Mäkké *ľ* nebolo potrebné označovať.

Dvojhlásku *ô* nachádzame v knihe v tom rozsahu, ako sa skutočne vyskytuje v zázrivskom nárečí, teda nielen v prípadoch ako *kôň, môj, môžem* ap., ale aj a) pri zámene *čô* (spis. *čo*) a odvodeninách: *čô* 16, 26, 27, 31, 48, 49, 56 atď., *čôže* 16, 17, 21, 31, 76, 90, 97, *čôsi* 17, 21, 30, *čôby* 48, *čôžeby* 52, *dačô* 26, 40, 50, 97, *načôže* 53. No v niekoľkých prípadoch máme aj znenie s *o: čo* 26, *načože* 60, *a prečo* 101. Aj v týchto prípadoch sa malo písať *ô*, teda *čô, načôže, a prečô*. V prípadoch *čôho* 50, *čôhože sa máš báť* 94 sa uvádza dvojhláska *ô* chybne, pretože tu ide o genitívny tvar, ktorý sa v Zázrivej vyslovuje len *čoho, čohože;* b) v nom. ak. sg. neut. príd. mien, čísloviek a zámen za spis. *é: novô* 21, *peknô je takto* 42, *máš istô* 43, *za hotovô* 53, *robiť aj inô* 56, *takô mám* 83, *prichystanô* 49, *vykonanô* 49, *veď*

je dobrô 97, *postavíme novô* 113, *zuô* 77. Nedôsledný je však zápis: *veď je to na iné nie súce* 40. Správne má byť: *veď je to na inô . . .;* c) v gen. ak. pl. podst. mien mužského rodu za spis. *-ov*. V Bodenkovej knihe máme tvary na *-ôf: Nemáme my šťastie na chlapôf* 103, *žandárôf* 16, *pre Cigáňôf* 114. Tvar *chlapôf* je zapísaný správne a je pre zázrivské nárečie naozaj typický. Tvary *Cigáňôf, žandárôf* sa uvádzajú už chybne. Pre zázrivské nárečie platí rytmický zákon, preto vedľa seba nemôžu stáť dve dlhé slabiky. Uvedené tvary sa v zázrivskom nárečí vyslovujú takto: *Cigáňof, žändárof.*

V zapisovaní tvarov na *-ôf* však Bodenek nie je dôsledný. Máme tu tvar *obchodov* 53, hoci by malo byť *obchodôf*. Tvary na *-ôf* sú v zázrivskom nárečí pravidlom nielen v uvedenom prípade, ale aj v inštr. sg. fem. typu *zo ženôf, z maťerôf*. Bodenek však zapisuje len tvary na *-ou: s Ruženou* 22, *pokutou sa vyhrážajú* 25, *s chauupou* 26, *so ženou* 26, *so mnou* 29, *bradou* 116, *s robotou* 42, *s materou* 52, *za Evou* 101, *i s nevestou* 114, *pokýval hlavou* 44. V takýchto a podobných prípadoch sa v zázrivskom nárečí vyslovuje *-ôf*, tak ako aj v prípade *chlapôf*. Podľa nášho názoru autor mal postupovať dôsledne a písať *z Ruženôf, pokutôf, s chauupôf, zo ženôf* ap.

V zázrivskom nárečí niet dlhého *é*. Dlhé *é* sa vyslovuje len v ojedinelých slovách cudzieho pôvodu. V prípadoch typu *dobrého, dobrému, dobré* (ženy, deti) sa hovorí v Zázrivej *dobrjeho, dobrjemu, dobrje* (ženi, ďeťi). Znenia s *ie* zapisuje aj Bodenek, ale nie dôsledne. V knihe nachádzame tvary *do neistieho* 43, *inie* 76, *a či si ty horšá ako ostatnie* 77, ale aj *do Istebného* 29, 31, 40, 47, *každému* 43, *takému* 48, *také domiská* 52. V uvedených prípadoch sa mali uvádzať tvary s *ie*, teda *do Isťebnjeho, každjemu, takjemu, takje domiská.*

Genitív od *jeden* znie v zázrivskom nárečí *jedneho*, a nie *jedného* 29.

V zázrivskom nárečí niet dvojhlásky *iu*. Namiesto nej sa tam vyslovuje len *ú*. V prípadoch *ľahšiu* 50, *lepšiu* malo sa písať tiež podľa výslovnosti, teda *ľähšú, ľepšú.*

Výslovnosť spoluhláskových skupín zaznamenáva Bodenek zväčša v spisovnej podobe a pravidlá o asimilácii hlások uplatňuje len v jednotlivých prípadoch. V knihe nachádzame viackrát znenie *diefka* 48, 49, 75, 76, 78, 89, 90 a *diefke* 89. Výslovnosť *diefka* sa zaznamenáva správne. V zázrivskom nárečí sa každé *v* po samohláske na konci slova a vnútri slova na konci slabiky pred neznelou spoluhláskou vyslovuje ako *f*, napr. *slifka, kafka, staf, chlief*. Bodenek toto pravidlo dôsledne neuplatňuje a v knihe máme zápisy *zdravší* 116, *na gazdovstve* 32, *týždňovka, postavte* 114, *ovce* 40. Keď Bodenek zapisoval *diefka*, bolo potrebné zapisovať aj *zdrafši, na gazdofstve, tíždňofka, postafťe, ofce* ap.

V slovách ako *nikto, kde, kto* zapisuje *k* podľa výslovnosti, teda *gde* 29, 40, 48, 49, 53, 101, 112, *gdeže* 47, 48, 62, *gdesi* 114, *gdo* 48, 101, *gdože* 76, *nigdo* 29, 47, *nigde* 53 (v Zázrivej sa hovorí *ňigďie*!). Nedôsledne je však zapísané už znenie *kdesi* 49, *kdeže* 63, namiesto *gdesi, gdeže* ako v predchádzajúcich prípadoch.

Predložku *ku* zapisuje Bodenek v asimilovanej podobe: *gu mne* 40, *gu sebe* 31, ale *ku koňom* 21. Podľa nášho pozorovania je v Zázrivej zvyčajná výslovnosť *ku mňe, ku sebe* a tak isto aj *ku koňom.*

V Zázrivej niet rozdielu medzi výslovnosťou *i, í* a *y, ý.* Hlásky *y, ý* vyslovujú sa ako mäkké *i, í.* Ak sa zapisuje nárečový prehovor, je zásadou označovať graficky len tie zvuky, ktoré sa v hovorovej reči naozaj používajú. Nebolo preto potrebné zapisovať *y, ý,* a to jednoducho z toho dôvodu, že *y, ý* sa v zázrivskom nárečí nevyslovuje. Autor by však mohol namietať, že hláskami *i, í* a *y, ý* sa označuje výslovnosť tvrdej a mäkkej spoluhlásky, ktorá stojí pred týmito hláskami. Takýto dôvod je zaiste závažný, ale pravidlo by bolo potrebné dodržiavať potom do dôsledkov. Ak píšeme *pekný chlap,* malo by sa potom písať aj *pekný chlapi,* lebo výslovnosť prídavného mena je v oboch prípadoch rovnaká. Podľa nášho názoru mali sa v knihe zapísať len také znenia, aké sa v zázrivskom nárečí skutočne vyskytujú. Správne by teda bolo písať namiesto *y, ý* len *i, í* a mäkkosť spoluhlásky pred mäkčiacou hláskou sa mala vyznačovať aj graficky, a to do dôsledkov. V nárečiach sú totiž časté prípady, že spoluhlásky sa vyslovujú mäkko aj v takých prípadoch, v ktorých sa v spisovnom jazyku spoluhláska mäkko nevyslovuje, napr. *moťika, ťen, študent, miňister, ťi chlapi* ap. V Bodenkových rozprávkach sa viackrát uvádza slovo *kontingenty* 26, 29, 31, 33. Z tohto záznamu však nie je jasné, či ide o výslovnosť „konťingenti" alebo „kontingenti", ako je aj v spisovnom jazyku.

V knihe sa uvádza slovo *teraz* 89, 90, 114, *doteraz* 114. V zázrivskom nárečí sa hovorí *ťeraz/s, doťeraz/s.* Ani z tohto zápisu nie je jasné, či sa v uvedených prípadoch zaznamenáva nárečové alebo spisovné znenie. Správne by bolo nárečovú výslovnosť označiť.

Slovesá vzoru *kupovať* zapisuje Bodenek v ich správnej podobe, napr. *kupovať* 30, *presťahovať* 47, *vyhutovať* 90. No uvádza aj tvary na *-uvať: spokutuvať* 16, *a len pokutuvať a pokutuvať* 21. Podľa nášho pozorovania v zázrivskom nárečí máme len znenie na *-ovať,* preto sa malo písať *pokutovať, spokutovať.*

V knihe nachádzame aj niekoľko ďalších záznamov, ktoré sa uvádzajú alebo nejednotne, alebo nezodpovedajú vždy stavu v zázrivskom nárečí. Bodenek píše *nach pomôže* 17, ale aj *nech* 16, 32, 76, 82. V Zázrivej sa vyslovuje *nech.* Sloveso *nechať* má v zázrivskom nárečí znenie *ňehať,* a nie *nechať,* ako uvádza Bodenek. Autor knihy zapisuje len spisovné znenie *šťastie.* V Zázrivej sme však zaznamenali skôr *šťesťä.* V knihe máme slovo *uanskô* (= lanské) 21, ale *vuani* (= vlani) 25, 31, teda s hláskou *v* na začiatku slova. Ak sa zapísalo znenie *vuani,* malo sa zapísať aj *vuanskô.* V knihe sa uvádza len znenie *ďaleko* 51, *neďaleko* 43, 51. V Zázrivej sa však hovorí *ďeľäko.*

V zázrivskom nárečí slovesá vzoru *rozumieť, vidieť, trieť* majú neurčitkovú kmeňotvornú príponu *-e-.* V knihe sa zaznamenávajú len znenia s príponou *-ie-: hľadieť* 82, *pozrieť* 63, 89, *závidieť* 71, *musieť* 33, *vidieť* 34.

V knihe sa uvádzajú nárečové znenia *našiou by si* 56, *nepríšiou* 78. Tieto

znenia sme v zázrivskom nárečí nezaznamenali. V Zázrivej sa hovorí *šjeu, našjeu, ňeprišjeu.*

Treba však poznamenať, že Bodenek zaznamenal okrem viacerých spomenutých správnych javov aj mnohé ďalšie, ktoré sú pre zázrivské nárečie naozaj typické. Takéto sú napr. tvary na *-ch* pri zámene *ja: jach sváku* 16; správne sú aj znenia ako *koľo* (= koľko) 56, *koľože* 17, *toľo* (= toľko) 16, *kolie roky* 114, *tolie zďále* 16, *jesto, jesú* 89, *poviedaua* (= povedala) 113, *hoteu* (= hotel) 110, 115.

Z celkového porovnávania jazykového materiálu v knihe *Na starom grunte* so stavom v zázrivskom nárečí vyplýva, že autor sa usiloval vystihnúť nárečie Zázrivej a použiť ho ako štylistický prostriedok pri charakteristike svojich postáv. Máme však dôvod autorovi zazlievať, že pri zapisovaní nárečového materiálu nebol dôsledný. Hoci postihol viac jazykových javov, ktoré sa v zázrivskom nárečí naozaj používajú, predsa nám treba konštatovať, že mohol postupovať alebo dôslednejšie, t. j. usilovať sa zachytiť nárečový materiál v tej podobe, ako sa na uvedenom mieste skutočne používa, a vyvarovať sa tak chýb, na ktoré sme práve upozornili, alebo mal upustiť od snahy písať v zázrivskom nárečí.

Požiadavka, aby sa nárečový materiál uvádzal presne tak, ako sa v príslušnej obci hovorí, je zaiste správna. Ak sa vyžaduje napr. od hudobníkov, aby nám melódiu ľudovej piesne zaznamenali bez najmenších odchýlok od originálu, musíme žiadať aj od každého, kto zapisuje nárečový prejav, aby ho zapísal čo najvernejšie. Nárečový materiál zapísaný chybne nemá hodnotu ani umeleckú, ani praktickú. Za chybný pokladáme potom každý postup, podľa ktorého sa nárečie upravuje podľa vlastných požiadaviek, prípadne potrieb.

Nárečie v jeho skutočnej podobe možno zachytiť. Pravdaže, vyžaduje sa tu dôkladne poznať nárečie z každej stránky, a to zo stránky hláskoslovnej, syntaktickej a lexikálnej. Ak nemáme možnosť poznať nárečie do podrobností, lepšie je potom ustúpiť od takého postupu, aký volil J. Bodenek vo svojej knihe *Na starom grunte.*

V súvislosti s rozborom nárečového materiálu v Bodenkovej knihe vynára sa nám súčasne otázka, či je naozaj potrebné používať v umeleckej próze jazykový materiál v nárečovej podobe, predovšetkým v hláskoslovnej a tvaroslovnej, hoci ide o jeho použitie v reči postáv.

Využitie nárečí v našej literárnej tvorbe je známe. Miera využitia nárečových prvkov bola však rozmanitá. V období realizmu nárečové prvky používali sa obyčajne v slovníku, inak aj práce regionálne lokalizované písali sa len v spisovnom jazyku.[3] Nárečie využívali obyčajne starší autori, a to už v štúrovskom, prípadne aj v matičnom období. Podľa A. Mráza nárečie sa však využívalo „len v istých periférnych slovesných druhoch, tak najmä v tvorbe satirickej a humoristickej uverejňovanej v kalendároch a

[3] A. Mráz v kritike knihy Zuzky Zgurišky *Bičianka z doliny,* SP LIV, 1938, 308.

humoristických časopisoch".[4] S takýmto humoristickým zámerom použil napr. Jonáš Záborský šarišský dialekt a Gašpar Ľudovít, píšúci najmä pod pseudonymom Kmotor Zaosek, zas hornotrenčianske nárečie. U týchto autorov stretávame sa už priamo s reprodukciou nárečových prejavov, pravdaže nie vždy v náležitej nárečovej podobe, ako by sa to vyžadovalo. S humoristickým zámerom používa nárečie Elo Šándor, ktorý sa usiloval písať aj šarištinou. Najznámejšou autorkou, u ktorej dominovalo nárečie ako závažný vyjadrovací prostriedok, bola zaiste Zuzka Zguriška. Zgurišk ino využitie myjavského dialektu s istými umeleckými a psychologickými tendenciami sa v našej literatúre často hodnotilo ako originálny, pritom však pozitívny a celkovo úspešný čin. O tejto skutočnosti svedčia viaceré kladné hodnotenia Zguriškiných kníh. V jednej z kritických poznámok o Zguriškinej knihe *Ženích s mašinou* sa napr. hovorí: „Z väčšej čiastky celá hodnota jej diela [t. j. hodnota diela Z. Zgurišky] spočíva na skvelom zachytení neumelej, prirodzenej a živej ľudovej reči v charakteristickom dialekte. Dialogy sú jedinečné, radi ich čítame a nikdy nás neomrzia. V Zguriške máme markantný príklad, ako celý úspech literárneho diela môže spočívať na dôslednom využití tejto zásady."[5] Akým dôležitým vyjadrovacím prostriedkom bol myjavský dialekt v tvorbe tejto našej populárnej prozaičky, hovorí sa aj v kritických poznámkach iného autora: „[Zguriška] často si nevie poradiť s námetom a neraz použije i dosť násilný a otrepaný a že často jej deskripcie a charakterizačné partie písané literárnou rečou, sú šablónovité, bezvýrazné a náladove impresionistické, ale túto bezkrvnú literárnosť autorka vždy rozbije, keď začne uvádzať rázovité monológy a dialógy."[6] No nie vždy sa stretávame iba s týmto pozitívnym hodnotením Zguriškiných prác. Zguriške sa medziiným napr. vyčítalo, že ju „nemožno pokladať za spisovateľku, ktorej sa prisudzuje titul znalkyne dialektu, čo je jej výtvarným materiálom, lebo ho dôkladne nepozná".[7] Okrem toho za negatívnu stránku Zguriškinej reči sa napr. pokladala aj nie dosť pevná línia v prepise nárečových tvarov a rozmanitých znení, pôsobiaca dojmom neustálenosti, ba až povrchnosti.[8]

Isté je však, že používanie myjavského dialektu ako prostriedku na vyjadrenie umeleckých zámerov prinieslo Zguriške úspech, ktorý nemožno poprieť. Podľa E. Paulinyho umelecká pôsobivosť Zguriškinho slova nie je však daná tým, že tu ide o vyjadrovanie pomocou nárečových prostriedkov, ale preto, že tieto prostriedky sú odlišné od spisovného jazyka.[9] Toto akoby deformovanie spisovného jazyka vyvoláva u čitateľa dojem, že postavy v Zguriškiných prácach vyznievajú ako smiešne, komické, čo je vlastne poslaním humoristickej beletrie. Používanie myjavského dialektu

[4] A. Mráz, tamtiež, 308.
[5] J. Marták v recenzii knihy Z. Zgurišky *Ženích s mašinou*, SP LI, 1935, 248.
[6] A. Mráz, tamtiež, 308.
[7] M. Gálik, *Dialekt Zuzky Zgurišky*, SR VII, 1938/39, 113—114.
[8] M. Gálik, tamtiež, 114.
[9] E. Pauliny, *Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí*, Bratislava 1946, 33.

v Zguriškiných prácach takto splnilo svoj cieľ. Tento cieľ bol jasný: vytvoriť literatúru s humoristickým zámerom.

Aký cieľ sleduje J. Bodenek používaním zázrivského dialektu? Podľa nášho názoru usiluje sa J. Bodenek o realistické zobrazenie skutočnosti. Tri námety spracované v knihe *Na starom grunte* sú vybraté zo súčasného života. Autor tu bez rozpakov a celkom pravdivo podáva príbehy obyčajných dedinských ľudí tak, ako sa môžu odohrať v terajších časoch. V snahe pôsobiť čím najpresvedčivejšie kladie do úst svojich postáv tú istú reč, ktorú používajú jeho postavy v každodennom styku. Nárečové prejavy osôb majú takto zdôrazňovať pravdivosť situácie a hádam aj upútať pozornosť čitateľa svojou nezvyčajnosťou. Že autor by bol tento cieľ dosiahol aj bez použitia zázrivského nárečia, netreba osobitne vysvetľovať. Z literárnych diel našich klasikov dobre vieme, že pri snahe písať v zmysle realistických požiadaviek nie je potrebné používať dialekt. Zdá sa, že kniha *Na starom grunte* by naozaj nebola utrpela, keby autor bol hovoril aj v priamej reči postáv spisovným jazykom, teda tak, ako sa hovorí v autorskej reči. Početné nežiadúce jazykové odchýlky, nepresné zápisy nárečového materiálu a porušovanie zázrivského nárečia toto naše stanovisko len potvrdzujú.

Naše kritické poznámky k nárečovému materiálu, ako ho použil Bodenek vo svojej knihe, nezameriavame však na to, aby vznikol dojem, že využitie dialektu treba hodnotiť v literárnej tvorbe len negatívne. Skôr naopak. Nárečie možno v literárnej tvorbe veľmi vhodne využiť a môže byť cenným doplnkom jazykového materiálu ktoréhokoľvek autora.

Využitie nárečových prvkov je v našej literatúre známe. O našich najlepších autoroch vieme, že veľmi výdatne čerpali aj z nárečí a že ich úspech sa zakladal medziiným na dobrej znalosti nárečí. Ako príklad by sme mohli uviesť M. Kukučína. Tento náš klasik naozaj veľa čerpal z nárečí, a to predovšetkým z nárečia svojho rodiska. No tvorbu M. Kukučína možno lokalizovať do istého nárečia len na základe niekoľkých drobných lexikálnych a syntaktických javov,[10] ktoré konečne nachádzame u väčšiny spisovateľov. Kukučín nikdy nepíše dialektom, ale spisovným jazykom, pričom sa aj v hláskosloví a tvarosloví pridržiava normy spisovného jazyka. Z nárečových hláskoslovných prvkov použil len tie, ktoré sa môžu hodnotiť ako prvky stredoslovenského hovorového štýlu.[11] V oblasti tvaroslovia sú to tiež len ojedinelé tvary, ktoré dnes hodnotíme ako tvaroslovné archaizmy. Tieto hláskoslovné a tvaroslovné odchýlky od terajšej normy majú podľa G. Horáka taký charakter „že si na ich pozadí čitateľ vypukle uvedomuje normu (v tom je ich štylistická účinnosť) alebo ich chápe ako výrazné pozostatky staršieho vývinového stupňa slovenčiny".[12] V priamej reči nájdeme aj u Kukučína viac takých javov, ktoré pripomínajú nárečie. Je to

[10] E. Pauliny, tamtiež, 37.

[11] G. Horák, *Charakteristické prvky v Kukučínovej reči,* Sborník Martin Kukučín v kritike a spomienkach, Bratislava 1957, 358.

[12] G. Horák, tamtiež, 358.

najmä stavba vety, ustálené spojenia a zvraty typické pre ľudovú reč. Ale rozdiel medzi autorskou a priamou rečou nie je u Kukučína nápadný. Kukučín veľmi vhodne podriaďuje tzv. dialogické partie nedialogickým, takže jeho tvorba nesie pečať istej akoby ľudovosti.[13] Táto ľudovosť u Kukučína nie je však v rozpore so spisovným jazykom. Prípadné odchýlky od spisovného jazyka sú u Kukučína len takého druhu, že sú príznačné pre stredoslovenské nárečie, t. j. tie, ktoré sa podstatne neodlišujú od spisovného jazyka. Prirodzene, že by nebolo správne žiadať od dnešných spisovateľov, aby sa uberali iba cestami, ktoré sú príznačné napr. pre Kukučína, prípadne aj pre iných starších spisovateľov. Domnievame sa však, že keby bol Bodenek postupoval približne takým spôsobom, ako sme ho naznačili, jeho kniha *Na starom grunte* by bola na umeleckej hodnote len získala. Ako vidieť napr. z porovnávania zázrivského nárečia a materiálu v Bodenkovej knihe, autor vie omnoho lepšie narábať so spisovným jazykom ako so zázrivským nárečím. Jeho jednoduchý, svieži a pritom umelecký štýl vie upútať čitateľa aj bez nežiadúcich nezvyčajností.

Musíme však ešte pripomenúť, že aj v autorskej reči treba vždy dôkladne uvážiť, kedy a ako použiť nárečový výraz. Podľa nášho názoru ani autorskú reč nebolo potrebné zaťažiť dialektizmami, za ktoré máme v spisovnom jazyku ekvivalenty. Vo vete *Pomedzi vrchy našla si mizierku riečka* 11, je slovo *mizierka* použité nenáležite. Slovom *mizierka* označuje sa v nárečiach obyčajne úzky priestor medzi dvoma domami. V uvedenej vete sa mal použiť spisovný výraz, teda *medzierka*. Aj slovo *foľvarky* 12, *foľvark* 83 je nárečové a zaiste nie celkom známe. Názvom *foľvark, foľvarky* sa označujú v Bodenkovej práci sídliská, roztratené „po vrchoch a dolinách" (12—13), teda to, čo sa u nás pomenúva známejším názvom *kopanice,* na niektorých miestach zas názvom *lazy*. Namiesto nárečového slova *švábka* je dnes zaužívané len slovo *zemiaky*. Bodenek však hovorí o *švábke* 20, 36, 41, ale miesto, na ktorom boli nasadené zemiaky, nazýva už *zemiačnisko* 42, 81. Aj spojenie *rušať švábku,* t. j. kypriť pôdu pred vyjdením zemiakovej vnate, je nárečové.

V autorskej reči nebolo potrebné hovoriť o *žilinskej štácii* 41. Namiesto slova *štácia* je dnes už zaužívané len slovo *stanica*.

Za nárečové slovo pokladáme aj slovo *toňa* (podľa Bodenka vodou napustené miesto, „čo spravili pre husi a na kúpanie oviec" 117). Keď však autor cíti potrebu použiť takýto výraz, vyžaduje sa, aby tak upravil kontext, aby slovo bolo zrozumiteľné aspoň z kontextu. Z kontextu nie je dosť jasný ani význam slova *meškerenda,* ktoré autor použil vo vete *Vstal a zaniesol si peniaze na svoje miesto, do starej knižky pod meškerendu* 20.[14] Bodenek hovorí aj o *kochu* 112. Slovom *koch* označuje sa v nárečiach aj

[13] E. Pauliny, c. d., 39.

[14] Význam slova *meškerenda* sa vykladá v Kálalovom slovníku takto: meškerenda — hrada 1. v. trám (Det.) (na stropě), 2. záhon (v zahradě, v poli) (teplá hrada pařeniště). Pozri K. a M. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj náreči,* B. Bystrica 1923, 181—182.

komín. Bodenek však týmto slovom pomenúva ohnisko, sporák, na ktorom sa v Zázrivej varilo. Ani význam tohto slova nie je z kontextu dosť zreteľný.

Slová ako *štipák* 39 (= kôl na odvaľovanie brván), *sopúch* 111 (= diera, ktorou odchádza dym z pece do komína) nemožno pokladať za nespisovné. Nie sú to však slová všeobecne známe, preto by bolo potrebné aj v týchto prípadoch upraviť kontext tak, aby ich význam zreteľnejšie vynikol.

Dosť nezvyčajne pôsobia v knihe aj deminutíva *srdcká* 70 (od slova *srdce*), *so srdckami* 13, *kravka* (od *krava*) 18.

Záverom možno konštatovať, že Bodenkov pokus o využitie zázrivského nárečia v knihe *Na starom grunte* nemožno pokladať za úspešný, a to jednak preto, že popri snahe rozprávať dôsledne zázrivským nárečím dopúšťa sa viacerých nepresností, a jednak preto, že použitie zázrivského nárečia na dosiahnutie umeleckého účinku nebolo potrebné. Podľa nášho názoru vhodnejšie by bolo písať spisovným jazykom a v priamej reči pomocou niekoľkých jazykových javov len naznačovať „ľudovosť" hovoriacej osoby.

VÝZNAMOVÁ STAVBA PREDLOŽKY *NA*

Ján Oravec

Predložky patria k slovným druhom, ktoré sa slovnikárom a gramatikom ťažko spracúvajú. O predložkách koluje mienka, že námaha do nich vložená sa neodpláca, že ju nevidieť na hotových heslách, že používatelia gramatík a slovníkov si predložky veľmi nevšímajú, že si podľa opisu predložiek neutvoria celostný obraz o nich a podobne. Takéto ponosy sú do istej miery oprávnené. Príčiny ťažkostí pri spracúvaní predložiek treba vidieť nielen v samých predložkách, ale aj v metóde, akou sa doteraz opisujú. Napríklad cudzincovi, ktorý by sa učil používať naše predložky sám podľa našich gramatík a slovníkov, vždy by zostali medzery vo vedomostiach o nich. Je to preto, že nám chýbajú vyčerpávajúce opisy predložiek, ďalej preto, že doterajšia naša jazykovedná literatúra neopisovala slovnú zásobu ako systém pomenovacích prostriedkov. Nevšímala si dostatočne vzťahy medzi slovami, podávala ich ako izolované jednotky. Pri autosémantických slovách tento postoj neškodil natoľko ako pri synsémantických slovách, a z nich najmä pri predložkách.

Dnes sa už začína ujímať názor, že aj v slovnej zásobe je systém. Prikláňame sa k tomuto názoru už preto, že každé slovo abstrahuje. Protivilo by

sa zákonom psychológie, keby nositeľ jazyka (kmeň, národnosť, národ) abstrahoval z pestrej mimojazykovej skutočnosti tak, že by sa abstrakciami nijako nezatrieďovali javy mimojazykovej skutočnosti.

Z takéhoto chápania slovnej zásoby vyplývajú isté požiadavky aj pre spracúvanie predložiek. Keďže sú predložky synsémantické slová, hlavnú pozornosť treba venovať kontextu. Treba si všímať:

a) význam slov, od ktorých predložka závisí;

b) význam slov, ktoré nasledujú po predložke;

c) pádový význam slov, ktoré nasledujú po predložke. (Na túto požiadavku zabúdajú najmä gramatiky, slovníky ju rešpektujú.)

Všetky tieto tri významy môžu ovplyvňovať význam predložky, a to nielen spolu, ale i jednotlivo a v kombináciách dvoch členov. Pri poukazoch na význam slov nadradených alebo podradených predložke nebudeme prakticisticky postupovať od slova k slovu, ako sa to deje v doterajších (aj najväčších) slovníkoch, ale nadradené a podradené slová budeme zhŕňať do sémanticky rovnorodých tried a pomenujeme ich gramatickými termínmi. V malých slovníkoch postačí doložiť význam typickými slovami z príslušnej triedy slov.

d) Ďalej si treba všímať rozsah významu, lebo slovo poznáme vtedy, keď poznáme nielen jeho obsah, ale aj rozsah. O predložkách to platí v dvojnásobnej miere. Pri mnohovýznamových slovách si treba všímať aj rozsah jednotlivých významov a rozlišovať významy produktívne od zriedkavých, frazeologizované od živých.

e) Ďalej si treba všímať synonymické a antonymické vzťahy predložiek s inými predložkami, prípadne inými slovami a prvkami jazyka (s významami holých pádov, s príslovkami, s časticami, s neurčitkami, s podraďovacími i priraďovacími spojkami).

Pokúsime sa ukázať na predložke *na*, ako si predstavujeme konkrétne spracovanie predložiek. Pri jednotlivých významoch uvedieme aj ďalšie vývody, ktoré by na začiatku a bez dokladov neboli tak dobre zrozumiteľné.

Predložka *na* patrí v slovenčine k predložkám najviac frekventovaným a bola už niekoľko ráz predmetom jazykovedného výskumu. Spracúvali ju: Ján M i h á l[1] a Eugen J ó n a[2] v Slovenskej reči a Jozef O r l o v s k ý v *Jazykovedných štúdiách* I.[3] Tieto opisy chceme naším príspevkom rozšíriť

[1] J. M i h á l, *Zo slovenského pádoslovia*, SR IV, 1936—1937, 199 a n. Štúdia preberá len časť významov predložky *na*.

[2] E. J ó n a, *Funkcie predložiek v spisovnej slovenčine*, SR VIII, 1940—1941, 256—260 a 309—315. Spracované sú významy predložky *na* s akuzatívom, ale chýbajú významy predložky *na* s lokálom.

[3] J. O r l o v s k ý, *Používanie predložiek v spisovnej slovenčine*, *Jazykovedné štúdie I*, Bratislava 1956, 75 a n. Ani v tejto štúdii sa nepodáva úplný súpis významov pred-

o niektoré významy a doplniť kritériami pri rozlišovaní a chápaní rozsahu jednotlivých významov, ako aj poukazmi na vzťahy významov medzi sebou. Rozdiely medzi naším a tradičným spracovaním si možno ľahko overiť, lebo citované publikácie sú prístupné.

I. Predložka *na* s akuzatívom

Predložka *na* s akuzatívom vyjadruje približne tie významy (príslovkové, predmetové), ktoré je schopný vyjadriť holý akuzatív alebo neurčitok ako zástupca holého akuzatívu. Pádový význam akuzatívu sa viac-menej uplatňuje vo všetkých použitiach predložky *na* s akuzatívom.

1. V základnom význame predložka *na* s akuzatívom označuje smer. Vyjadruje, že dej smeruje alebo dosahuje na povrch predmetu. Tento význam je najzreteľnejší po slovesách pohybu:

a) smer zdola nahor; patria sem slovesá so smerovými predponami *vy-, vz-* a i.: *vystúpiť, vyliezť, vyniesť, vytiahnuť, vzniesť sa . . .*, ale aj bezpredponové slovesá s týmto významom: *hodiť, hľadieť, dostať sa . . .;*

b) smer zhora nadol: slovesá s predponami *s-, z-* a ich synonymá: *spustiť sa, zosadnúť, zostúpiť . . . padnúť, pristáť . . .:*

Treba vystúpiť na najvyšší konár, pozorne, aby sa konárik neulomil. (Ondrejov) — Spustí sa na stoličku, ukonaný. (Timrava) — Nečesal sa, len keď mu vlasy na plecia viseli, vzal rajnicu, založil na hlavu a podstrihol si ich sám. (Tajovský)

Keby sme doložili smerový význam len uvedenými príkladmi, zúžili by sme dnešný základný význam predložky *na,* pretože *na* s akuzatívom označuje nielen hornú časť povrchu predmetu, ale ktorúkoľvek časť, napr. i bočnú a dolnú (ktorú pôvodne označovali len predložky *o, okolo, pod);* preto treba uviesť aj také doklady.

c) smer a dotyk zboku:

Opustil tú izbu, prichlopiac na oblok okenicu. (Kukučín) — Duša moja, buď mi prítulná, ako túli sa brečtan na peň olivy. (Smrek)

d) smer a dotyk odspodu:

Neodznevšie meno zavesilo sa na podnebie... (Urban) — Horúci prach má pálil na päty... (povesti)

Konkrétny význam smeru „na povrch predmetu" je obmedzený aj zo stránky mena: predložka *na* ho má len v postavení pred menami hmotných predmetov, telies.

Keď *na* stojí pred menami orientačných bodov svetových strán, priesto-

---

ložky *na*. Významy predložky *na* s akuzatívom sa tu nerozdeľujú od významov predložky *na* s lokálom.

rov a pod., vtedy poňatie polohy „na povrch predmetu" mizne a predložka *na* označuje smer vôbec.

a) Smer na otázku *kam?*:

Severné vetry večne doň dujú, *odniesť* ho *na juh* sa usilujú. (Sládkovič)

Význam smeru na otázku *kam?* si predložka *na* podŕža bez ohľadu na význam slovesa, uchováva si ho aj po stavových slovesách: *byť, ležať, rozprestierať sa* . . .

b) Smer na otázku *kade?* s menami miest po slovesách z okruhu *ísť, cestovať,* ktorý sa častejšie vyjadruje predložkou *cez.*

Jedni išli na Ružomberok (z Oravy do Sielnice). (Kukučín) — Vybrali sme sa na Vyšný Kubín a stade sme odbočili do vrchov a potom smerom na Veličnú. (Figuli)

c) Smer na otázku *pokiaľ?* v spojení s menami z okruhu: *koniec, hranica, medza* . . ., ktorý sa obyčajne vyjadruje predložkami *po, do, k.*

Jakub Fekiač zarážal len na koniec lúčiny, pod briežok. (Ondrejov)

Smerovanie v nehmotnom zmysle označuje *na* v postavení pred abstraktami z okruhov: *rozum, pamäť, myseľ, svetlo, deň, sloboda, povetrie, pokoj, stanovisko, roveň* . . . a pred konkrétami s nimi rovnoznačnými: *jazyk, srdce, oči, krk* . . ., ktoré svojím lexikálnym obsahom odporujú miestnemu poňatiu.

Cile prišlo na um, že na povale je truhla s Aninými hábami. (Tajovský) — Nič sa tak tajne neplietlo, čo by nevyšlo na svetlo. (prísl.) — Premárnil všetko a potom odobral sa na pokoj. (Timrava) — Spev sa mu prichytil na srdce a pichal ostrou výstrahou. (Švantner) — Slová nejdú im na jazyk. (Timrava)

Smerový význam predložky *na* sa oslabuje a prechádza do miestneho po tzv. stavovom perfekte dokonavých slovies.

Ústa som mal prilepené na studenú zem. (Švantner) — Za ním drobčil Štefan, baranicu mal zatiahnutú hlboko na oči. (Ondrejov)

Po takýchto slovesných tvaroch sa môže predložka *na* viazať i s lokálom, ale lokálová konštrukcia sa štylisticky odlišuje od akuzatívnej.

2. Cieľový (účelový) význam vyrastá zo základného smerového významu a stojí mu najbližšie. Predložka *na* je v slovenčine základná cieľová (účelová) predložka.[4]

Predložka *na* vyjadruje cieľ bez ohľadu na význam nadradeného slovesa. Po niektorých slovesách pristupuje k cieľovému významu miestny, predmetový alebo iný odtienok. V cieľovom význame stojí *na* najčastejšie po slovesách z okruhov: *byť (zostať), ísť* (tu pristupuje miestny — smerový

[4] To si treba uvedomiť najmä pri používaní cieľového významu predložky *k,* ktorou sa v slovenčine vyjadruje cieľ iba v minimálnej miere, napr. *byť k službám, kľaknúť si k robote.*

odtienok), *dopraviť (niesť, viezť), poslať, chystať sa, pýtať, potrebovať, stačiť, dať (obetovať, prispieť), dostať, mať, povoliť, želať, pozvať, odsúdiť, urobiť (zhotoviť), pracovať;* po adjektívach: *súci, hotový, vhodný, schopný* (tu pristupuje predmetový odtienok), *zrelý, chytrý, slabý* a i.

Hlavné kritérium na odlíšenie cieľového významu od smerového, ako aj od ostatných príslovkových významov, je lexikálny význam mena. Predložka *na* dostáva cieľový význam v spojení:

a) s dejovými menami (slovesnými podstatnými menami a dejovými abstraktami),

b) s abstraktami na *-osť, -ie* odvodenými od adjektív, ak označujú dej, stav, napr. *známosť, vedomie.*

V našom materiáli sme sa stretli s cieľovým významom predložky *na* pred týmito dejovými abstraktami: *pomoc, osoh, pamiatka, česť, predaj, zdravie, úžitok, zárobok, ochrana, porada, rozlúčka, súhlas, znak, odpor, zápis, zboj, odpočinok, voľba, poplach, potecha, zábava, výzvedy, skusy, pytačky, skúška, návšteva, diváky, starosť, ponosa, dôkaz, ozdoba, ukážka, chvála* a pod.

Tak Štúr burcoval študentstvo slovenské prichystať sa na pomoc národu zbedovanému. (Hurban) — Len vystríham pred takýmito výstrelkami, ktoré nám neslúžia na česť. (Urban) — Tie kone bývali odsúdené na smrť. (Horák) — Podal som Maliarikovi ruku na rozlúčenie. (Figuli)

Keď predložka *na* v cieľovom význame stojí pred menami s iným lexikálnym významom, ako sme naznačili, vtedy tieto mená iba nahrádzajú dejové abstraktum.

Macocha vodu varila na tie deti (= *na uvarenie tých detí*). (povesti) — Mohli by ste prísť na čašu čaju (= *aby sme si spolu vypili, na vypitie*). (Jesenský) — A keď má dať do kuchyne na mäso (= *na zakúpenie mäsa*), robí krik. (Alexy)

V cieľovom význame je predložka *na* synonymná s cieľovou podraďovacou spojkou *aby* a s cieľovým neurčitkom.

3. So smerovým významom susedí aj nástrojový význam predložky *na,* ktorý však vyjadruje predložka v spojení s akuzatívom zriedkavo:

a) pred niektorými menami, ktoré pomenúvajú nástroj: *napichnúť na vidly, vziať na rohy, chytať ryby na udicu;*

b) v ustálených frázach: *nevidieť na oči, vstať na nohy.*

Po iných slovesách, najmä po slovesách z okruhu *hrať,* vyjadruje predložka *na* nástroj spravidla iba v spojení s lokálom.

4. Príslovkový význam miery tiež súvisí so základným smerovým významom, s jeho modifikáciou odpovedajúcou na otázku pokiaľ? Mieru

vyjadruje predložka *na* s akuzatívom dosť často. Všetky prípady možno rozdeliť na päť skupín.

a) Predložka *na* zvýrazňuje mieru (stupeň) vôbec v postavení pred slovami, ktoré samy pomenúvajú mieru (mieru vôbec, mieru priestoru — dĺžku, plochu, objem — mieru času), množstvo, stupeň, t. j. pred substantívnymi názvami miery, pred číslovkami a napokon pred dejovými menami s významom miery: *meter, liter, krok, piaď, prst, lakeť, kus, strelenie, skok, hodina, chvíľa, večnosť, mnoho* ... Substantíva z tohto okruhu vyjadrujú mieru často aj formou holého akuzatívu.

Hladina bola asi na p o l m e t r a pod mostíkom. (Zúbek) — Vrch hlavou mu tiahla n a d l a ň š i r o k á p l e š i n a ... (Letz) — To „Hanka moja" rozvliekla n a d l h š i e ... (Gabaj) — Pokrútil hlavou, ako keby ho n a m n o h o necenil. (Jégé)

b) Približnú a súčasne veľkú mieru vyzdvihuje pred substantívami *stá/stovky, tisíce/tisícky* ... — zväčša v pluráli (menej v singulári *na sto, na tisíc ráz);* tu je tiež rovnoznačná s holým akuzatívom miery a okrem toho s časticami *asi, aj, i:*

Šťastný ten, n a s t o r á z šťastný ... (J. Kráľ) — Môj rodný jazyk stvoril n a s t á p i e s n í. (Mihálik) — Chlapcov je dvadsať, jedlí n a t i s í c e a Gader hrozná dolina. (Krčméry)

c) Mieru, do akej činnosť siaha, označuje v postavení pred názvami hraničných bodov.

On by vedel vyhriať náladu n a b o d v a r u. (Letz) — Oduševnenie Albertovo kleslo n a n u l u ... (Vajanský) — A my sme sa rozhodli plniť n a s t o p ä ť d e s i a t p e r c e n t. (Lazarová)

d) Vyjadruje veľkú mieru, ktorú dosahuje dej v postavení pred dejovými menami: *smrť, úmor, strach, hanba, hrôza, podiv* ...

Viera zbledla n a s m r ť. (Timrava) — Bral do drabín zbožia n a p o d i v, po stohu takmer ... (Hviezdoslav) — Otrhaní boli n a s t r a c h. (Jégé)

e) Mieru presnosti vyslovuje pred názvami drobných peňazí, malých množstiev, malých časových úsekov a pod.

„Venus" vyplatí škodu n a g r a j c i a r. (Kukučín) — Nálož nech vybúši n a s e k u n d u presne. (Plávka) — Janovčík pas mal, opis koňa v ňom zhodoval sa n a v l a s. (Urban)

5. Príslovkové určenie ú č i n k u hraničí z jednej strany s príslovkovým určením miery, cieľa (pretože účinok je nechcený, vykonávateľom deja neočakávaný cieľ) a z druhej strany s vnútorným predmetom.

a) S príslovkovým určením miery sa prepletajú prípady po slovesách označujúcich zmenu stavu a pred substantívami, ktoré označujú stav, podobu, tvar, kvalitu ako výsledok tejto činnosti: *stvrdnúť na kameň, schudnúť na triesku, zhorknúť na blen, zhorieť na škvarku, rozmlátiť na kašu, rozmrviť na prach.*

b) S príslovkovým určením cieľa sa preniká frazeologizovaný typ *vyjsť na mizinu,* pretože predložka na tu stojí zväčša pred dejovými menami (obyčajne pred názvami stavu) alebo ich náhradami: *vyjsť na skazu, žobrotu, hanbu, potupu, posmech, márnosť, nivoč, bubon, psí tridsiatok, žobrácku palicu, smiech, smiechotu, žart.*

c) S vnútorným výsledkovým predmetom sa stýka typ *zmeniť niečo (sa) na niečo.* Takýto význam dostáva predložka *na* po slovesách: *vzrásť, vyspieť, vyvinúť sa, vyšvihnúť sa..., premeniť (sa), obrátiť (sa),* ktoré pomenúvajú stav (postavenie, hodnosť, zamestnanie) ako výsledok činnosti označenej uvedenými slovesami. Za predmety nepokladáme tieto predložkové akuzatívy preto, že stoja zväčša po vyslovene nepredmetových slovesách a sú rovnoznačné s doplnkom a menným prísudkom.

Na hodnosť vyšiel, o mravy prišiel. (prísl.) — Neporiadnemu človeku obracajú sa i samé dary na škodu a skazu. (prísl.) — Ty spravíš sa na krásneho mládenca, ako si teraz. (povesti) — Po kuse cesty zmenila sa hora na ihličnatú. (Ondrejov)

6. Príslovkový význam spôsobu zvýrazňuje predložka *na* pred výrazmi blízkymi príslovkám spôsobu.

I urobili truhlu rúču. Zafarbili ju na tmavohnedo. (Jégé) — Hrob upravil pekne na hranato. (Ondrejov) — Slová skomolí na smiešno. (Šoltésová) — Hana, tiež dojička, rozpráva s ňou len na pol úst... (Mináč) — Dvere zamknúť na dva spusty. (Kukučín) — Hospodárili na jednu ruku. (Podjavorinská)

7. Príslovkové určenie času predložka *na* s akuzatívom vyjadruje len v spojení s názvami času (časových bodov, časových úsekov). Všetky prípady sa rozpadávajú na tri skupiny:

a) prípady označujúce začiatok na otázku *na kedy?* — zodpovedajú základnému smerovému významu predložky *na;*

b) určenia časových úsekov, na ktoré sa možno pýtať otázkou *na ako dlho?*

c) určenia termínov na otázku *kedy?*

Vo štvrtok na určený čas prišli spolu s Hankou. (Urban) — Stázke ide na sedemnásty rok, Jozefke na pätnásty... (Lazarová)

Prišiel na krátko. (úzus) — Nikolaj Alexandrovič sa na chvíľočku odmlčal a ja som využil túto jeho prestávku. (Plávka)

Kuchárik má vystúpiť z domu na budúceho Ďura. (Kukučín) — Keď na Katarínu stojí hus na ľade, na Vianoce bude na blate. (prísl.)

8. Príčinný význam predložky *na* vznikol z časového. Z významu časovej následnosti dejov sa vyvinulo poňatie popudu (pôvodu, dôvodu), preto *na* dostáva príčinný význam pred názvami dejov (slovesnými podstatnými menami, dejovými abstraktami a ich náhradami) a obyčajne po slovesách s významom „reagovať" v širokom slova zmysle.

Pani Klára na krik a buchot vybehla na chodbu. (Jégé) — Na nemoc proletárov Wolker umiera. (Kostra) — Konečne na dlhé vynukovanie, prosenie otec šiel jesť. (Tajovský)

9. Zreteľ vyslovuje predložka *na* s akuzatívom v postavení:

a) pri adjektívach, pri príslovkách spôsobu a miery *(chorý na srdce, bohatý na dojmy, pekne na svoj vek);*

b) pri slovesách odvodených od adjektív *(zblednúť na jedno líčko);*

c) pri substantívach rovnoznačných s adjektívami a príslovkami spôsobu a miery.

Páni sú štekliví na svoju kožu. (Beblavý) — Najlepšie seno, znamenité na žväk. (Ondrejov) — Bolo tam veru na mňa mnoho roboty. (Jančová) — Zarába na svoj vek pekne. (Smrčok)

Ale už som vyzdravela a vyzdravela som aj na rozum a s vami som už skončila reč. (Lazarová)

Veď človek nemôže všetko vedieť a Várszegi je pes na skúšanie. (Letz)

10. Predmetový vzťah vyjadruje predložka *na* veľmi často, častejšie než všetky ostatné akuzatívne predložky dovedna. Predložkou *na* sa dajú všetky ostatné predložky s akuzatívom nahradiť, nie však naopak. Predložky *o, v* ... sa môžu striedať s predložkou *na* len v niektorých predmetových pozíciách. Predmetový akuzatív s predložkou *na* je okrem spomínaných prípadov synonymný s holým akuzatívnym predmetom, s holým datívnym predmetom a s predložkovým predmetom v lokáli.

Slovesá, od ktorých takýto predmet závisí, rozdeľujú sa na niekoľko významových skupín:

a) pôsobiť: *Hana síce pôžičky nedáva, ale môže blahodarne vplývať na direktora, ktorý pôžičky dáva.* (Jesenský);

b) pozerať, pozorovať (všímať si), dozerať: *Díval by som sa v prvom rade na statočnosť, a nie na mešec.* (Figuli);

c) ukazovať, nasviedčať, hádať, uzatvárať: *Chvost na líšku svedčí.* (prísl.);

d) nadviazať dorozumievací styk (volať, obrátiť sa...), apelovať: *Darmo pes na mesiac nebreše.* (prísl.);

e) dbať (= dať, brať, držať, potrpieť si), myslieť, pamätať, rátať; čakať, striehnuť; sústrediť sa; upozorniť; veriť, dúfať (častejšie s predložkou *v*): *Na moje reči nedá nič.* (Kukučín) — *Spomeň si na naše detstvo a nebudeš pochybovať.* (Figuli) — *Nuž tak som prišiel, aby si sa na mňa nedržala.* (Podjavorinská) — *Upozorňujem vás na ženské črievičky.* (Jesenský);

f) vyzradiť, donášať, klebetiť; odvolať sa; zanevrieť (vzťahové predmety): *Keď je v izbe smrad, povedia na psa.* (prísl.) — *Miesto toho sedliaci začali sa žalovať na biedu.* (Urban) — *Eva zažiarlila na mužov rozum.* (Gabaj);

g) natrafiť: *Kde len aký lekár, každého zavolať dali, ale ani jeden n e z l a h o d i l n a l i e k.* (povesti);

h) pristať: *Mária Štrbáňová... vďačne p r i k ý v l a n a k a ž d ý b o d poručenstva.* (Tajovský);

ch) dopytovať sa; nárokovať si (reflektovať, ašpirovať...): *L a k o m i l s a n a našu jedinú dobrú z e m.* (Figuli);

i) predmety synonymné s neurčitkovým predmetom po slovesách: dať sa, chytiť sa, pustiť sa, podujať sa, odvážiť sa a pod.: *Možno s a Drak naozaj d a l n a p o k á n i e.* (Chrobák);

j) predmety synonymné s holými datívmi po slovesách: dať, zveriť, odkázať (byť odkázaný), poručiť, pripadnúť, byť utisnutý: *Halúzka by nepreniesol, aby jeho mozole p a d l i n a i n é h o.* (Podjavorinská)

Celkove môžeme o predložke *na* s akuzatívom povedať toto:

Predložka *na* s akuzatívom vyjadruje a konkretizuje tie významy, ktoré je (alebo bol) schopný vyjadriť aj holý akuzatív. Príslovkové významy predložky *na* sa rozlišujú podľa lexikálneho obsahu mena (podstatného, prídavného, príslovky), ktoré nasleduje po nej, v predmetovom význame zasa závisí výlučne od slovesa. Najsilnejšie sú zastúpené tieto významy: základný smerový význam, cieľový (účelový) význam a predmetový význam. Vo všetkých významoch okrem pôvodného základného (smer na povrch — na hornú časť povrchu) sa dá predložka *na* zameniť nejakým synonymným prostriedkom.

II. P r e d l o ž k a *n a* s l o k á l o m

Významy predložky *na* s lokálom sa odlišujú od akuzatívnych tým, že sú všetky okrem predmetového veľmi blízke základnému miestnemu významu. Šiesty pád svojím miestnym významom ovplyvňuje príslovkové významy natoľko, že ich niekedy ťažko rozoznať od základného.

1. V základnom m i e s t n o m význame označuje predložka *na* s lokálom podklad alebo vôbec povrch, na ktorom je niečo umiestené, na ktorom sa koná dej. Tento konkrétny miestny význam má predložka *na* pred konkrétnymi podstatnými menami. Zo strany slovesa je tento význam obmedzený len tým, že sa takto s predložkou *na* nespájajú smerové slovesá, pretože po nich stojí *na* s akuzatívom. V miestnom význame stojí *na* obyčajne po stavových slovesách: *byť, zostať...; belieť sa, žltnúť, červenať sa...; šumieť, mrznúť..* a po slovesách označujúcich činnosť na mieste alebo na obmedzenom priestore: *sedieť, postávať, usalašiť sa, pestovať...*

N a p a ž i t i kol vatry h o v i e s i rodina Čenkovcov. (Fr. Kráľ) — N a uzimených k o ň o c h l e s k l i s a chomúty s hrkálkami. (Ondrejov) — Tam n a n i ž n o m k o n c i s e k á podozrivé mäso. (Kukučín)

Prenesený miestny význam dostáva *na* v ustálených spojeniach typu *mať na mysli, ležať na srdci,* ďalej v spojeniach typu *čakať na daždi, byť/nechať na pokoji.*

2. Čas označuje *na* s lokálom pred menami s časovým významom (pred menami časových pojmov alebo pred dejovými abstraktami s časovým významom). Ide o niekoľko variantov.

Neskoro na konci začínať. (prísl.) — Na svitaní sa zobudil... (Jégé) — Stará Katrena ukladá do uzlíka, aby synček na ceste nejako od hladu neumrel. (Kukučín) — Veď by ma na fľaku prepustil... (Zguriška)

3. Cieľový význam vyjadruje podobne ako s akuzatívom pred dejovými menami a ich náhradami, ale zriedkavejšie.

Vieš čo, pán kráľ, ... rád by ti bol na pomoci. (povesti) — Otec aj mať nám vravia, že si vari bol na priepačkách. (Tajovský) — Teraz ho mám testamentárne na starosti. (Bielek)

4. Príčinu vyslovuje pred dejovými menami po slovesách *smiať sa, čudovať sa, hnevať sa* a pod. Je to hovorová konštrukcia.

Čert sa na zlom smeje a na dobrom hnevá. (prísl.) — Večierkom v rozkošnej polotme obkolesila rodinka Žanku, túžiac sa rozveseliť na slovách Ľudovítových. (Timrava)

5. Podmienkový význam je ešte viac obmedzený ako príčinný. Predložka *na* ho dostáva pred názvami prostredia, látky, dejov a po slovesách označujúcich zmenu a výsledok:

Sťahujú sa nám dušičky ako hríby na slnci. (Tajovský)

6. Príslovkové určenie spôsobu vyjadruje *na* v spojení s lokálom len okrajovo. Je to nejednotný a problematický význam. Vidieť to z toho, že ho predložka *na* dostáva pred menami rozličného významu a podľa toho priberá zafarbenie príslušných príslovkových určení (miesta, prostriedku, účinku). Za príslovkové určenie spôsobu pokladáme len také lokály, kde pred nimi stoja slová: *ako, ani, sťa:*

On uverí, keď to bude mať ako na dlani. (Horák) — Chodil ako na ihlách. (Žáry)

7. Nástroj, prostriedok pomenúva *na* s lokálom veľmi často, a to pred menami vecí, ktoré možno v nejakom zmysle pokladať za nástroj a prostriedok. Príklady nástrojového významu tvoria celú škálu od konkrétnych nástrojov až po veci a osoby, ktoré sa dajú len v istom zmysle chápať ako prostriedok. Je ich veľa. Podľa významu rozpadávajú sa slovesá, pri ktorých má *na* prostriedkový význam, na niekoľko skupín:

a) rozbiť, zlomiť, porezať sa, vyštrbiť (sa) na niečom;
b) krútiť, priasť, tkať; variť, piecť;
c) prejaviť sa, splniť sa;
d) hrať;

e) uviazať (byť uviazaný), visieť, viesť;
f) viezť (sa) (lietať, uháňať ...), ísť, podopierať sa;
g) žiť, živiť (sa), chovať;
h) budovať, tvoriť, zakladať (sa);
i) získať (vyhrať, ušetriť, zarobiť ...) — utratiť (prehrať, oklamať sa, prepiť);
j) spozorovať, poznať, učiť sa, zmúdrieť, vyskúšať, vysvetliť, dokázať.

Na chlebe si ešte nikto nevylomil zub. (Gabaj) — Na drevenom ražni sa točí baran skoro upečený. (Sládkovič) — Ale sa ho bojí — a ešte viac hrubého remeňa, na ktorom ostrieva britvu. (Rázus) — Na harmonike palčekmi preberá. (Harmanová) — Gregušov kôň sa chvel a trhal retiazkou, na ktorej bol uviazaný. (Figuli) — Na šabli vyštrbenej junák podopretý... (Botto) — Či nebude musieť žiť na kapuste a na zemiakoch? (Jesenský) — Na základe zmyslových dát vytvára človek obrazy objektívnych procesov prírody. (Hrušovský) — Na chudobe sa šetrí. (Jilemnický) — Kolíše sa. Vidím to na vode v pohári a cítim to v žalúdku. (Tajovský)

8. Mieru vyjadruje *na* s lokálom len výnimočne, a to pred názvami miery a v prípadoch, kde sa veľká miera naznačuje opakovaním toho istého substantíva.

Fašiangu, fašiangu, už ťa je na mále, ako tej rosičky na zelenej tráve. (ľud. pieseň) — Oblek zanedbaný, záplata na záplate. (Kukučín)

9. Zreteľ, podobne ako s akuzatívom, vyjadruje *na* s lokálom pri adjektívach, pri názvoch blízkych príslovkám spôsobu a miery, ako aj pri slovesách a substantívach od nich odvodených a s nimi rovnoznačných: *zdravý na tele, je mu ľahko na duši, podvýšiť na pláci.*

Okrem toho vyjadruje *na* s lokálom zreteľ po slovesách s významom pribúdať (priberať) — mať — ubúdať (stratiť).

Ďurko upadol na duchu. (Tajovský) — Chyby nijakej ani na vzraste, ani na náture nemá. (Figuli)

10. Predmet pripája k slovesám z okruhov:
a) pomstiť sa;
b) pochutiť si;
c) pristaviť sa pohľadom (nechať, zabudnúť, pásť oči);
d) záležať, zakladať si;
e) nechať, spočívať zodpovednosť, byť rad;
f) nástojiť, dohodnúť sa, pristať;
g) pracovať, účastniť sa.

Aby svoj hnev predsa vylial na dakom, šibne do koní... (Timrava) — Cudzí sa bude pásť na mojich mozoľoch. (Tajovský) — Nadarmo si zabúda Ondrej na nej oči. (Gabaj) — A dnes si dala na obede záležať. (Horák) — Vedz, že blaho národov, nielen nášho maličkého,

spočíva i na pleciach žien. (Timrava) — Keď čo nemáš, pristaň na chuti. (prísl.) — Treba neprestajne pracovať na zlepšovaní technickej stránky. (tlač) — O týždeň budeme mať schôdzu, zúčastníme sa na podpisovej akcii za mier. (Lazarová)

Pokiaľ ide o synonymitu, predložka *na* s lokálom vykazuje podobný stav ako predložka *na* s akuzatívom: vo všetkých významoch okrem základného miestneho možno ju nahradiť inými predložkami, prípadne inými jazykovými prostriedkami. V časovom význame sa s ňou striedajú napr. časové predložky *za* s genitívom, *cez* s akuzatívom, *pri* s lokálom, *pod* s inštrumentálom, napr. *Videl som ťa, moja milá, v kostole na kázni* (= cez kázeň, pri kázni, pod kázňou), *dobre sa to moje srdce za tebou nezblázni* (spievanky). — V cieľovom význame je s ňou čiastočne rovnoznačný neurčitok, napr. *bol na obede = bol obedovať*. V príčinnom význame ju vytlačila predložka *nad* s inštrumentálom alebo holý datív: *I čudoval sa na zvláštnom zložení sveta tohto* (= nad zložením, zloženiu). (Krčméry) — V podmienkovom význame jej konkurujú predložky *pri* s lokálom, *v* s lokálom, *za* s genitívom, napr.: *Veď ono ich mnoho pomrzne na takejto zime* (= v takejto zime, pri takejto zime, za takejto zimy). (Kukučín) — V spôsobovom význame ju možno vymeniť napr. predložkou *v* s lokálom, *po* s lokálom a holým inštrumentálom: *Celú noc strávila v slzách a na modlitbách* (= v modlitbách). (Kukučín) — *Zrovna tratí hlavu, keď mu nepodáte pravdu na lopate* (= po lopate). (Jesenský) — *Ako chcete platiť? Na striebre* = (v striebre, striebrom)? (J. Kráľ) — V nástrojovom význame ju len čiastočne zastupuje holý inštrumentál, staršia predložka *o* s lokálom, predložka *z* s genitívom a predložka *podľa* s genitívom: *Ty hladoš, nikdy si takej šunky nejedol, veď si sa mal na nej* (= ňou) *zadusiť*. (Jégé) — *Vidím ti na očiach* (= podľa očí), *že ma rada máš*. (Jesenský) — V príslovkovom význame miery je predložka *na* hovorovým variantom holého príslovkového akuzatívu, akuzatívu s predložkou *o* alebo príslovky miery: *Kôň predbehol kobylu na hodnom kuse cesty* (= hodný kus, o hodný kus). (Kukučín) — V zreteľovom význame sa *na* s lokálom rovná spojeniam *pokiaľ ide o, čo sa týka*, napr.: *umorený na tele i na duchu* (= čo sa týka tela i ducha). — V predmetovom význame sa po predložke *na* strieda akuzatív s lokálom *(pristať na niečom — na niečo)*, holý datív *(pomstiť sa na niekom — niekomu)*, inštrumentál s predložkou *s (pochutiť si na niečom — s niečím)*, holý akuzatív *(dohodnúť sa na niečom — niečo)*, lokál s predložkou *o (dohodnúť sa na niečom — o niečom)*, lokál s predložkou *v, pri (účastniť sa na niečom — v niečom, pri niečom)*, akuzatív s predložkou *o (jednať sa o niečom — o niečo)*.

Prívlastok pripája predložka *na* zväčša k podstatným menám odvodeným od slovies alebo od adjektív, ku ktorým pripájala príslovkové určenie a

predmet. Nezhodných prívlastkov s predložkou *na* je však podstatne menej.

I. Predložka *na* s akuzatívom pripája prívlastky:

a) s miestnym — smerovým významom;

b) s cieľovým významom;

c) z pôvodného predmetového významu.

Ostatné významy sú v prívlastkoch zastúpené len jednotlivo.

Mal styky na všetky strany. (Zguriška) — Dostal? Nedostal? Premýšľam cestou na miesto, kde sa stratil. (Moric)

A raz som mal hosťa, čo sa ma opýtal, či nemám kefku na zuby pre hostí. (Jesenský) — To si ujo Bohdan chystá vábec na jelene. (Moric)

Človek-sveták, bez predsudkov, s voľným umeleckým pohľadom na svet... (Vajanský) — Kde sa dalo, podpichol úradníkov narážkou na pomery, aké sa ukazujú. (Horák) — On s myšlienkou na fabriku líhal a vstával. (SP 52)

II. V spojení s lokálom pripája prívlastky:

a) s miestnym významom;

b) s nástrojovým významom;

c) z pôvodného predmetového skladu;

d) s ostatnými významami (osamotené prípady).

Nebojím sa nikoho na svete. (Figuli) — Čítal o rozprávkových zábavách boháčov na riviérach. (Urban) — Jurko rozpáral švík na podšívke. (Kukučín)

Zavedieš, nezavedieš: ovca na povrázku som ja nie. (Jégé) — Ilčík obveseľuje družinu hrou na gajdách. (ťlač)

V hlase bolo cítiť veľkú účasť na Semerákovom trápení. (Horák)

Úľavy na daniach a poistení činia asi 60 miliónov rubľov. (tlač)

Uvedené body síce nevyčerpávajú význam predložky *na* so slovníkovou úplnosťou, ale tvoria jeho kostru, na ktorej sa musí zakladať opis predložky *na* i v gramatike, i v slovníku.[5]

V našom príspevku sme sa usilovali poukázať na hlavné podmienky, ktoré vymedzujú a obmieňajú význam predložiek, na ktoré však ani gramatiky, ani slovníky nekladú potrebný dôraz. K týmto podmienkam patrí lexikálny i pádový význam mena, ktoré nasleduje po predložke, a lexikálny význam slovesa alebo iného slova nadradeného predložkovému pádu. Pri predložke *na* sme videli, že jednotlivé príslovkové významy majú svoj pôvod v lexikálnom význame mena, predmetový význam závisí od významu

[5] Medzi spracovaním predložiek v gramatike a v slovníku budú vždy rozdiely, ktoré vyplývajú z ich rozdielneho zamerania a možností: v gramatike si možno pri opise poslúžiť takými termínmi, ktoré sa v slovníku nedajú použiť; do gramatiky možno medzi významy ľubovoľne vsunúť spojovacie texty, v slovníku sa to nedá, lebo tu sa vysvetľovacie texty skracujú na minimum; gramatika si všíma podstatné veci, slovník uvádza aj jednotlivosti — nielen základné významy, ale aj významové odtienky a frazeologizované významy.

slovesa nadradeného predložkovému pádu. Na predložke *na* sa zreteľne ukázal aj súvis pádového významu akuzatívu a lokálu s významom predložky. Predložka *na* v spojení s akuzatívom konkretizuje tie významy, ktoré môže (alebo mohol) vyjadrovať holý akuzatív. Podobne ani v lokáli nevládze predložka *na* voľne vyjadriť všetky príslovkové významy, ale iba tie, ktoré sú blízke miestnemu významu lokálu. Niektoré z nich ťažko rozoznať od miestneho významu.

Keď si predložky osvetlíme z týchto hľadísk, zistíme nielen ich živé významy, ale aj to, prečo sú frekventované, a môžeme ich v gramatike a v slovníku primerane zdôrazniť (napríklad pri predložke *na* s akuzatívom je takým významom cieľový význam). Ďalej tak zistíme, ktorý význam isté predložky vyjadrujú len okrajovo a prečo (pri predložke *na* s lokálom je takým významom spôsobový význam). Jednotlivé významy pomôžu osvetliť synonymné a antonymné[6] predložky, najmä tie, ktoré dané významy vyjadrujú často. Pri hľadaní synonymických vzťahov predložky *na* vysvitlo, že základný význam (v spojení s akuzatívom smer „na povrch predmetu", s lokálom miestny význam „na povrchu predmetu") sa nedá nahradiť, kým všetky ostatné významy sú spojené bohatými synonymickými vzťahmi s inými predložkami, prípadne s inými jazykovými prostriedkami.

Opísané hľadiská, ak sa plne využívajú, umožňujú vystihnúť význam predložiek ucelene, vyčerpávajúco a pritom úsporne, umožňujú odlíšiť významovú štruktúru od nuansí.

AKO PÍSAŤ PRÍSLOVKOVÉ VÝRAZY

Štefan Peciar

Hoci sú už pomerne dlho ustálené princípy nášho pravopisu a celá pravopisná sústava,[1] nájdu sa ešte prípady, v ktorých nie je dosiaľ rozpracovaná

[6] Napr. pomocou antoným sa dá odlíšiť pôvodný základný význam predložky *na* od dnešného základného významu tejto predložky. Antonymom pôvodného úzkeho významu predložky *na* („na hornej strane povrchu") bola predložka *pod*, antonymom dnešného širšieho základného významu („na povrch, na povrchu vôbec") je nielen predložka *pod*, ale aj predložka *v* (ktorú v smerovom význame zatláča predložka *do*).

[1] Posledné pravopisné zmeny z roku 1953, ktoré sa rýchlo vžili, nijako badateľne nenarušili ustálenosť nášho pravopisu. Naopak, skôr prispeli k jeho väčšej stabilizácii, keďže vyplývali zo základných princípov, na ktorých je náš pravopis vybudovaný. K upevneniu pravopisnej normy prispeli nesporne aj verejné diskusie v súvislosti s pra-

aplikácia pravopisných zásad na jednotlivé slová a výrazy. Toto som konštatoval už na konferencii o norme spisovného jazyka v marci 1955.[2]

Medzi takéto prípady patrí písanie príslovkových výrazov, ktoré vznikli z predložkových pádov. Pravidlá slovenského pravopisu (§ 141, vydanie z roku 1957) formulujú o písaní takýchto príslovkových výrazov tieto poučky:

„Predložkový výraz s príslovkovým významom, t. j. spojenie predložky s podstatným alebo prídavným menom (prípadne iným menom alebo príslovkou) splýva s príslovkou a píše sa ako jedno slovo najmä v týchto prípadoch:

a) keď tvar mena je osamotený alebo keď nie je pri ňom jasná súvislosť s ostatnými tvarmi toho istého slovného základu, napr.: *zajtra, doľava, naľavo, zľava, zdola, zhora, bezmála, napoly, spakruky, naporúdzi;*

b) keď príslovka má osobitný, nový význam, ktorý nevyplýva priamo zo spojenia predložky s tvarom príslušného slova, napr.: *nahlas* („hlasne") je iné ako „na hlas", *naoko* je iné ako „na oko", *naveky* („vždy, navždy") — na (minulé) veky, *spravidla* („pravidelne, obyčajne") — z (tohto) pravidla, *spočiatku* („sprvu") — z počiatku (storočia), *osamote* („osamotene, sám") — o (svojej) samote (rozprávať), *napríklad* („ako príklad") — na (tento) príklad (upozorniť)."

V nasledujúcom odseku sa uvádza väčší počet príkladov na písanie príslovkových výrazov dovedna.

„V ý n i m k u tvoria predložkové spojenia s kmeňmi prídavných mien, ktoré označujú farby, ďalej spojenia slovka *po* s príslovkami na *-sky, -cky* a niekoľko iných výrazov. Napr.: *na bielo — do biela, na červeno — do červena, na tmavoružovo; po slovensky, po otcovsky, po anglicky; za slobodna, za horúca* a pod."

V závere tohto paragrafu je poznámka, že „príslovky, ktoré vznikli spojením predložky *z* s podstatným menom alebo s iným slovom, píšeme podľa výslovnosti. Napr.: *sčasti, sčerstva, sčiastky, skade . . .; zdola, zhora, zľava, zľahka*".

Uvedené poučky nie sú celkom presné a jednoznačné, ani nezachycujú všetky skupiny príslovkových výrazov, ktoré vznikli z predložkových pádov. Slovko „najmä" v úvodnej vete poučky svedčí, že autori si boli vedomí neúplnosti tejto poučky. Neúplný je aj výpočet „výnimiek", t. j. prípadov, v ktorých sa predložkové výrazy s príslovkovým významom píšu oddelene. Začiatok uvedenej poučky je formulovaný tak, ako keby každé spojenie predložky s podst. menom (prípadne s iným menom) nadobúdalo príslovkový význam a splývalo v príslovku. To však autori poučky nemohli mať na mysli, lebo by to odporovalo jazykovej skutočnosti.

Takáto nepresná a neúplná poučka nemôže byť pevným vodidlom v ja-

---

vopisnou úpravou, keďže sa na nich zúčastnil veľký počet používateľov spisovného jazyka.

[2] Pozri môj referát *Zisťovanie a kodifikácia normy*, SR XX, 1955, 240 n., najmä 248—249.

zykovej praxi. Vznikajú pochybnosti, ako ktorý príslovkový výraz správne písať. To vedie k rozkolísanosti a neustálenosti pravopisnej normy v tomto bode.

Cieľom tohto príspevku je poukázať rozborom príslušného jazykového materiálu na isté nedôslednosti v písaní príslovkových výrazov v samých Pravidlách slovenského pravopisu, naznačiť spôsob, ako jednotlivé nedôslednosti odstrániť, pokúsiť sa spresniť doterajšie poučky a tým prispieť k väčšej ustálenosti nášho pravopisu v otázke písania príslovkových výrazov.[3]

Kým pristúpime k rozboru materiálu, treba konštatovať, že doterajší vývoj nášho pravopisu ukazuje stále pribúdanie príslovkových výrazov písaných dovedna. Pri mnohých príslovkových výrazoch sa dnes vyskytuje starší spôsob písania oddelene popri novšom spôsobe dovedna. Tým možno vysvetliť aj spomenuté nedôslednosti v Pravidlách.[4]

Pri klasifikácii príslovkových výrazov, ktoré vznikli z predložkových spojení, možno použiť dve navzájom sa križiace kritériá. Možno ich triediť jednak podľa toho, aký slovný druh sa stal významovým základom výrazu (podst. meno, príd. meno, číslovka, zámeno, príslovka), jednak podľa toho, s ktorou predložkou sa spojilo plnovýznamové slovo do príslovkového výrazu. Najčastejšie to bývajú predložky *do, na, od, po, z, za,* zriedkavejšie aj iné predložky. Z rozboru materiálu uvidíme, že obe tieto okolnosti do istej miery vplývajú i na spôsob písania príslovkových výrazov. Nechajme teraz hovoriť materiál.

I. Výrazy, ktoré vznikli spojením p o d s t a t n é h o m e n a

a) s predložkou *do: dohromady, dokopy, dokola, koldokola, dokonca, dokorán, donekonečna, doobeda, dopoludnia, dopoly, dopredu, dopredku, do-*

[3] V tomto článku hovoríme pre stručnosť len o príslovkových výrazoch, hoci v jednotlivých prípadoch ide aj o častice, prípadne i citoslovcia. Osobitne sa zmieňujeme len o zložených predložkách.

[4] Podobný stav je aj v dnešnej češtine. Zachytili ho najnovšie Pravidlá českého pravopisu (z roku 1957), ktoré v mnohých prípadoch zaznamenávajú dvojaký spôsob písania. Napr.: *donedávna* i *do nedávna, donekonečna* i *do nekonečna, doširoka* i *do široka, dohola* i *do hola, dovůle* i *do vůle; naboso* i *na boso, načerno* i *na černo, naholo* i *na holo, nahrubo* i *na hrubo, najedno* i *na jedno, nakrátce* i *na krátce, nakrátko* i *na krátko, nadlouho* i *na dlouho, nadlouze* i *na dlouze, nakřivo* i *na křivo, namokro* i *na mokro, napadrť* i *na padrť, naplno* i *na plno, napodiv* i *na podiv, napohled* i *na pohled, napospas* i *na pospas, naprázdno* i *na prázdno, například* i *na příklad, narovcň* i *na roveň, narovno* i *na rovno, naruby* i *na ruby, narub* i *na rub, narůzno* i *na různo, narýchlo* i *na rýchlo, naslepo* i *na slepo, nastálo* i *na stálo, nasucho* i *na sucho, nasuchu* i *na suchu, naštěstí* i *na štěstí, natrvalo* i *na trvalo, natvrdo* i *na tvrdo, navýsost* i *na výsost, nazeleno* i *na zeleno, naznak* i *na znak, odmala* i *od mala; zastara* i *za stara, zasucha* i *za sucha, zatepla* i *za tepla, zatěžko* i *za těžko; zblízka* i *z blízka, zdaleka* i *z daleka* a i.

spodu, dospodku, dozadu (výraz „dozadku" sa v spisovnom jazyku nepoužíva), *doprostred, doslova, dovnútra, dovrchu;*

a l e: *do videnia, do počutia, do popuku, do tla, do nepoznania;*

b) s predložkou *na: nabok, načas, načase, nadosmrti, nadostač, nahlas, nakoniec, nakope, nakopu, nakríž, namiesto, naoko, naopak, naostatok, napodiv, napokon, napoly, naporúdzi, naposledy, naposledok, napospas, napred, napredok, napredku, napreteky, napríklad, naprostred, naprostriedku, naprotiveň, naruby, nasilu, naskutku, naspamäť, naspodok, naspodku, naveky, navlas, navonok, navrch, navrchu, navzdor, navzdory, nazad, nazdar, nazmar, naznak;*

a l e: *na mieste; na šťastie, na nešťastie; na nepoznanie;*

c) s predložkou *od: odpoludnia, odpoly, odpredu, odpredku, odprvoti, odspodku, odspodu, odvrchu, odzadu;*

a l e: *od mladi, od nepamäti, od oka;*

d) s predložkou *po: počas, podaromnici, podobrote, pohromade, pokope, poobede, popoludní, popamäti, popravde, popredku, poruke, potme, poväčšine, pozadu* (výraz „pozadku" sa v spisovnom jazyku nepoužíva);

e) s predložkou *z, zo* (v príslovkových výrazoch sa píše pred neznelými spoluhláskami miesto etymologickej predložky *z* foneticky *s-*): *sčasti, sčiastky, spamäti, spočiatku, spolovice, spravidla, spredu, spredku, sprvopočiatku, sprvoti, zboku, zmladi, znenazdania, znezrady, znútra, zoči-voči, zrána, zvečera, zvrchu, zozadu;*

a l e: *zo začiatku;*

f) s predložkou *za: začas, zároveň;*

a l e: *za mladi;*

g) s predložkou *v, vo: vbok, vcelku, včas, včasráno, vnohy, vnútri, voči, vskutku, vopred, vpred, vpredu, vprostred, vzad, vzadu, vzápätí, vospolok;*

h) s predložkou *pred: predodňom, predpoludním;*

ch) s predložkou *o (ob): opreteky, osamote; občas;*

i) s predložkou *pod: podchvíľou;*

j) s predložkou *nad: nadmieru;*

k) s predložkou *bez: bezpochyby;*

l) s predložkou *pre: preboha, prepánajána;*

m) s pôvodnou predložkou *s: zbohom;*

n) s predložkou *u: uprostred.*

II. Výrazy, ktoré vznikli spojením p r í d a v n é h o m e n a[5]

[5] Temer vo všetkých príslovkových výrazoch, ktoré vznikli spojením prídavného mena s predložkou, zachovalo si prídavné meno krátku mennú formu (zväčša ide o genitív alebo akuzatív). Niekedy nemožno z dnešného jazyka dobre zistiť, či výraz vznikol spojením predložky s prídavným menom alebo s príslovkou. Je to v takých prípadoch, kde z toho istého koreňa jestvuje aj prídavné meno aj príslovka. Historicky vznikli

a) s predložkou *do: dočista, dohlboka, dohola, doista, dozaista, doľava, doprava, doostra, doplna, dopodrobna, doprosta, dorovna, dosýta, doširoka, dotuha, dovysoka;*

a l e: *do červena, do ružova* a pod. (dôsledne pri všetkých výrazoch vyjadrujúcich farby);

b) s predložkou *na: naboso, nabudúce, načisto, nadrobno, naholo, nahrubo, nahusto, nariedko, naisto, nakrátko, nakrivo, nalačno, naľahko, naľavo, napravo, nanovo, napevno, naplano, naplno, naprázdno, naslepo, nastálo, nasucho, naširoko, natrvalo, nažive;*

a l e: *na bielo, na červeno* a pod. (dôsledne pri všetkých výrazoch vyjadrujúcich farby); *písať na čisto, byť si na čistom;*

c) s predložkou *od: odnova;*

a l e: *od mala, od malička, od mlada;*

d) s predložkou *po:* na písanie dovedna niet príkladov;

a l e: *po dobrom, po zlom, po starom;*

e) s predložkou *z, zo* (pred neznelými spoluhláskami *s-*): *zblízka, zďaleka, zhlboka, zhola, zhruba, zhusta, zľahka, zľahučka, zľava, znenáhla, znova i znovu, zostra, zoširoka, zrezka, zriedka, nezriedka, zriedkakedy, zrovna, zúplna, zväčša, zvesela, zvoľna, zvysoka; sčerstva, skrátka, sprava, spriama, sprudka, sťažka, stuha;*

a l e: *z čista jasna;*

f) s predložkou *za: zakrátko, zanedlho, zalanským;*

a l e: *za čerstva, za horúca, za mlada, za slobodna, za dávna, za starodávna;*

g) s predložkou *v, vo: vľavo, vpravo;*

h) s predložkou *pod: podistým.*

III. Výrazy, ktoré vznikli spojením z á m e n a alebo č í s l o v k y s predložkou, nie sú príliš časté. Sú to najmä spojenia ukaz. zám. *to* a opyt. zám. *čo* s niektorými predložkami, ako napr.: *načo, načože, prečo, pričom, beztoho, nato, nadto, preto, zato, zatým, potom, pritom, popritom, predtým, medzitým, vtom;* ďalej výrazy z niektorých neurčitých zámen, zámenných prísloviek a číslovieok, ako napr.: *nakoľko, natoľko, nadovšetko, predovšetkým, zakaždým; nanič, nanivoč, navnivoč,* a výrazy *naraz, odrazu, zrazu, zaraz, zajedno, vedno, dovedna, vovedne, spola, osebe, osve.* Dovedna sa píše aj neurčitá číslovka *zopár.* Tu však *zo-* nie je pôvodom predložka, ale častica (= asi).

Oddelene píšeme výrazy *po prvé, po druhé* atď.

IV. Najväčší počet príslovkových výrazov písaných dovedna vznikol spo-

---

takéto výrazy zväčša z prídavných mien. Z hľadiska písania týchto výrazov nie je to však dôležité.

jením príslovky (i zámenných prísloviek) s niektorou predložkou, a to:

a) s predložkou *do: dodnes* (ale: *do dneška), donedávna, dookola, dovôkola, doteraz, dovčera, dozajtra; dokedy, dovtedy, dotade, doposiaľ;*

b) s predložkou *na: nablízko, nablízku, naďaleko, nacelkom, naďalej, nadarmo, nenadarmo, nadlho, nadnes* (ale *na dnešok), nadol, nahor, namále, nanáhlo, nanáhle, nanajvýš, naokolo, naozaj, napohotove, napochytre, napochytro, nachytro, narýchlo, naponáhle, naponáhlo, napospol, napozajtre, naproti, naskrz, naskrze, naspäť, nateraz, navečer, naveľa, navôkol, navyše, navzájom, navždy, nazajtra, nazvyš; nakedy, napotom;*

c) s predložkou *od: oddávna, oddnes, oddola, odhora, odjakživa, odprvu, odteraz, odvčera, odvlani, odvonku, odvždy, odzdola, odzhora, odznova; odkade, odkedy, odniekade, odnikade, odtade, odvtedy;*

d) s predložkou *po: podaromne, podobrotky, pozlotky, podnes, poľahky, poľahučky* i *poľahúčky, poležiačky, posediačky, postojačky, poslepiačky, pošepky, pošušky, pospiatky, pospolu, potajomky, potajme, potichu, potichučky, pomedzi, pomimo, ponajprv, ponajviac, poniže, popozajtre, popozajtra, povyše, povedľa, povždy, pozajtre, pozajtra, poznove, poznovu, pozvoľna; pokade, potade, pokým;*

a l e: *po slovensky, po rusky* atď. (pri všetkých názvoch jazykov), ďalej *po otcovsky, po priateľsky, po súdružsky, po našsky* a pod. (tu nejde o predložku, ale o časticu *po*);

e) s predložkou *z* (pred neznelými spoluhláskami *s-): zdnu, zdola, zhora, zinakade, znenazdajky, zôkol-vôkol; spomedzi, sponiže, sprvu; skade, stade, skadekoľvek, zniekade;*

f) s predložkou *za: zadarmo, zadobre, zaiste, zaveľa, zavše, zavčerom, zavčas, zavčasu;*

g) s predložkou *v, vo: voskrz, voslep, vospust* (sveta), *vôkol; vozvysok, vozvýš;*

h) s predložkou *pred: predlani, predvlani, predvčerom;*

ch) s predložkou *o: omnoho, oveľa, onedlho, oproti;*

i) s predložkou *pri: prinajmenej;*

j) s predložkou *pre: predarmo, nepredarmo;*

k) s predložkou *bez: bezmála, beztak.*

Do tejto skupiny možno zaradiť aj také príslovkové výrazy, ktorých druhá časť síce samostatne nejestvuje, kde však je ešte zrejmé spojenie

---

[6] Podobným spôsobom vznikli už veľmi dávno príslovky *dokiaľ, dosiaľ, dotiaľ, dotiaľto, dokým* a s inými predložkami *odkiaľ, odtiaľ, odtiaľto, pokiaľ, posiaľ, potiaľ, potiaľto, zakiaľ, zatiaľ,* resp. ich odvodeniny, ako *dokiaľkoľvek, odkiaľkoľvek, pokiaľkoľvek, zakiaľkoľvek, odkiaľsi* a novšie *odinakiaľ, odniekiaľ, odnikiaľ, zinakiaľ.* Všetky tieto príslovky tvoria už dnes dokonalé splynuliny a ich druhá časť nemá samostatnej existencie. Preto je u nich spôsob písania dovedna pevne ustálený.

nejakého výrazu (niekedy to býva aj výraz slovesného pôvodu) s predložkou. Napr. *najavo, naschvál, naprieč, napriek, popriek, poprieky, naverímboha, navidomoči, ozlomkrky, obďaleč, zaránky.*

Okrem príslovkových výrazov, ktoré vznikli splynutím predložky s plnovýznamovým slovom, máme v slovenčine istý počet nesklonných výrazov, ktoré vznikli splynutím dvoch (prípadne viacerých) plnovýznamových slov. Sú to napr. výrazy: *bohvie* (nárečove i *bohzná*), *ktovie, ktohovie, bohužiaľ, žiaľbohu, bodaj* = *bohdaj, nedajbože, božechráň, chráňboh, chráňbože, chvalabohu, bisťubohu* (= istím, t. j. prisahám bohu), *bohuprisám, prisámbohu, nemilobohu, dajsamibože, dajsamisvete, doluznačky, horeznačky, horeznak, spakruky, nevdojak* (= nevedno jak, nevedno ako), *samochtiac, vonkoncom* (ale ešte *hore koncom, dolu koncom), zažmuročky; tentoraz* a i.

Sem možno priradiť aj číslovky s *-krát (päťkrát, stokrát, mnohokrát, viackrát),* ktoré sa píšu dovedna na rozdiel od čísloviek s *ráz (razy, raz),* písaných oddelene ako dve slová *(päť ráz, sto ráz, mnoho ráz, viac ráz, dva razy, jeden raz, prvý raz, posledný raz).*

Podobným spôsobom ako zložené príslovkové výrazy vznikli aj zložené predložky (z dvoch i troch predložiek) typu *ponad, popod, pomedzi, spoza, sponad, spomedzi* a pod. Pri nich však niet pravopisných problémov. Píšu sa vždy dovedna a miesto etymologickej predložky *z* sa píše pred neznelou spoluhláskou *s.*

Povšimneme si teraz podrobnejšie jednotlivé skupiny príslovkových výrazov, ktoré vznikli z predložkových spojení.

Ako ukazuje náš materiál, p o d s t a t n é m e n á splývajú v príslovkových výrazoch najčastejšie s predložkou *na* a *z (zo).* Nie sú zriedkavé ani výrazy, v ktorých podst. meno splynulo s niektorou z predložiek *do, od, po, v (vo).* Výrazy zložené s predložkami *za, pred, o (ob), nad, pod, bez, pre* a *s* sú zriedkavé, neraz celkom osihotené. Pravdaže, ani predložky *na* a *z (zo)* nesplývajú s podstatným menom vždy, keď predložkový výraz nadobudne povahu príslovkového určenia. O tom, či predložkový výraz prv alebo neskôr splynie v jedno slovo, v príslovku (prípadne časticu alebo citoslovce), rozhoduje význam výrazu ako celku a jeho vzťah k významu oboch zložiek, t. j. menného základu i predložky. Splýva len taký predložkový výraz, ktorý nadobudol nový lexikálny význam, t. j. taký význam, ktorý nie je prostým súčtom významov podstatného mena a predložky. V niektorých prípadoch sa to javí ako posunutie významu v druhej zložke (pri mennom základe výrazu), v iných ako posunutie významu predložky a najčastejšie ako posunutie významu oboch zložiek. Niekedy býva toto posunutie významu malé, inokedy dosť značné. Overme si to aspoň na niekoľkých príkladoch, keďže všetky výrazy tu rozoberať nemožno.

Napr. vo výrazoch *dohromady, dokopy, nakope, nakopu, pohromade, pokope* nejde o základný význam slov *hromada, kopa* (= hŕba niečoho nahromadeného). Tento význam sa v uvedených výrazoch posunul, oslabil, stratil konkrétnosť a priblížil sa významu prísloviek „spolu, dovedna, vedno". V súvislosti so stratou konkrétnosti významu zmenil sa v prísluš-

ných výrazoch aj pôvodný miestny význam predložiek *do* a *na*, ktoré potom začali vyjadrovať spôsob, rovnako ako predložka *po*.

Podobne aj výrazy *nabok, nahlas, naoko, naopak, naruby, nasilu, navlas, naznak* vyjadrujú spôsob. Už z toho vyplýva, že v nich nejde o konkrétne významy príslušných etymologicky príbuzných podstatných mien ani o základný význam predložky *na*. Výrazy *podaromnici, popravde, poruke, potme* vyjadrujú spôsob alebo stav, výraz *poväčšine* vyjadruje neurčitú mieru. Predložka *po* tu nemá svoj základný význam (časový alebo miestny) ani význam distributívny, rozčleňovací (ako vo výrazoch *po jednom, po dvaja, po sto*), má skôr iba funkciu gramatickej morfémy, pričom si však zachováva pôvodnú väzbu (6. pád jedn. č.). Podobnú funkciu má aj etymologická predložka *z, zo* a jej fonetický variant *s*, napr. vo výrazoch *zrána, zvečera, sčasti, sčiastky, spamäti, spočiatku, sprvopočiatku, spravidla, spolovice* alebo predložka *o (ob)* vo výrazoch *osamote, občas*, predložka *pod* vo výraze *podchvíľou* a i. A práve pre túto čisto formálnu, gramatickú funkciu stratili predložky v uvedených a podobných výrazoch svoju samostatnosť a splynuli s nasledujúcim podstatným menom. Predložky, ktoré si zachovali nejaký lexikálny význam, nesplývajú s podstatným menom v jeden výraz. Porovnajme napr. tieto dvojice výrazov: *podaromnici* — na daromnicu, *popravde* — podľa pravdy, *poruke* — pri ruke, *potme* — za tmy, v tme; *zrána* — za rána, od rána, *zvečera* — od večera, *sčasti (sčiastky)* — z veľkej (hlavnej) časti (čiastky), *spamäti* — zo svojej pamäti, na pamäti; *spočiatku* — na počiatku, *spravidla* — výnimka z pravidla, *spolovice* — klesnúť na polovicu, *osamote* — v samote, *podchvíľou* — pred chvíľou.

Pravda, vo väčšine prípadov so zánikom samostatnosti predložky v príslovkových výrazoch súvisí aj posunutie významu príslušného menného základu, strata konkrétnosti významu.

Niekedy treba rozlišovať aj v písaní výraz s posunutým významom od výrazu s vecným významom. Tak sa rozlišujú napr. výrazy *načas* (= včas, v pravý čas), *začas* (= a) nejaký čas, istý čas; b) o nejaký čas, o istý čas) od výrazov *na čas* (= na istý čas), *za čas* (= za istý čas), napr.: *prísť niekam* (napr. do divadla, na prednášku) *načas; dokončiť prácu načas*, ale *na čas sa odmlčať, odcestovať; začas to vydrží, začas sa na vec príde*, ale *raz za čas*. Podobný je rozdiel vo výrazoch *navlas* (= celkom, úplne) a *o vlas, o vlások* (= o málo), napr.: *navlas podobný, o vlas (o vlások) ujsť smrti* a pod.

V mnohých prípadoch stratili príslovkové výrazy nielen významovú, ale aj formálnu súvislosť s etymologicky príbuzným podstatným menom, t. j. vypadli zo systému pádov a neprijímajú koncovky. Často príslušné podstatné meno v dnešnom jazyku ako samostatné slovo ani nejestvuje. Tak napr. nejestvujú dnes podstatné mená k výrazom *dokorán, dopredu, na-*

pred, odpredu, vpredu, vopred, vpred, dozadu, nazad, odzadu, zozadu, vzadu, vzad, dospodu, odspodu, doprostred, naprostred, vprostred, uprostred, nadostač, napokon, naporúdzi, naposledy, napospas, odprvoti, sprvoti. Príslušné podstatné mená jestvovali však vo väčšine prípadov v staršom jazyku. Pravda, občas mohol slúžiť za základ tvorenia príslovkových výrazov aj menný koreň (napr. *pred-, zad-, spod-*). V takýchto prípadoch možno niekedy pozorovať zdanlivú nepravidelnosť v koncovke *(vpredu, vzadu).* V skutočnosti nejde o nenáležitú koncovku, ale o analogické tvorenie príslovkového výrazu podľa hotových modelov (podľa *spredu, zozadu* i podľa *zvrchu, navrchu, naspodku).*[7]

Strata formálnej súvislosti s paradigmou, resp. zánik podstatného mena, z ktorého spojením s predložkou vznikol príslovkový výraz, je najbezpečnejším svedectvom, že príslušný príslovkový výraz je už splynulinou, v ktorej i predložka i meno stratili svoju samostatnosť.

Tomu protirečí doterajší spôsob písania výrazov *do tla* (napr. *zhorieť, vyhorieť, vypáliť)* a *do popuku* (napr. *smiať sa, to je do popuku).* Písanie oddelene sa tu drží nielen tradíciou, ale najmä analógiou podľa obdobných prípadov (napr. *zhorieť, vyhorieť, vypáliť do základov; smiať sa do popukania, to je do zúfania* a pod.). Bolo by však celkom dobre možné a odôvodnené písať dovedna najmä výraz *do tla,* teda *dotla,* i keď sa takéto písanie dosiaľ nevyskytuje. Oddelené písanie *do popuku* má silnú oporu v príbuznom výraze *do popukania.* V materiáli ÚSJ som našiel popri množstve dokladov na písanie *do popuku* iba jeden doklad na písanie *dopopuku (najedol sa dopopuku,* ale *napchávať sa do popuku* — od toho istého autora Zúbka), zrejme analógiou podľa *dosýta.* Ustálené je oddelené písanie výrazu *mať niečo z a l u b o m,* hoci samostatné slovo *lub* nejestvuje.

Odôvodnené je oddelené písanie výrazu *od nepamäti,* lebo jestvuje podstatné meno *nepamäť.*[8] Aj výraz *za pasy (ísť, chytiť sa, dať sa, pustiť sa za pasy)* sa tradične píše oddelene. Tu však už preniká aj písanie *zapasy* dovedna.[9] Je to odôvodnené tým, že podstatné meno *pasy* v dnešnej slovenčine už prestalo byť živé, hoci v staršom jazyku jestvovalo.[10]

Nie je však odôvodnené oddelené písanie *od oka.* I keď tento výraz je pô-

[7] Možno tu myslieť aj na koncovku *-u* v 6. p. jedn. č. starých *u*-kmeňov.

[8] Porov. napr. doklady: *od hmlistej nepamäti* (J. Botto) — *krivda zašla v nepamäť* (Hviezdoslav) — *zhasol v nepamäti* (Hviezdoslav) — *Akoby ho boli pred nepamäťou sveta stavali.* (Dobšinský) — *Korene poézie gruzínskeho národa siahajú do nepamäti.* (Krno)

[9] *V borbu zapasy dva chytili sa kamasi.* (Hviezdoslav) — *Slovensko, čo sa s biedou púšťa zapasy . . .* (Mihálik)

[10] Napr.: *Prišli sa prizerať, ako pôjdu pasy so smrťou.* (Kukučín) — *víťaz pri pasoch* (Vajanský)

vodom predložkový pád podstatného mena *oko,* nastala tu už strata vecného významu podobne ako vo výraze *naoko,* ktorý píšeme dovedna. Rozdiel v písaní oboch výrazov nie je opodstatnený. Malo by sa písať rovnako *odoka* i *naoko.*

Nie je odôvodnené ani rozdielne písanie *spočiatku* (dovedna) a *zo začiatku* (oddelene). Ak za týmto výrazom nestojí genitív podstatného mena (napr. *zo začiatku storočia,* podobne *z počiatku mesiaca*) a ak ide o časový význam „na začiatku, v začiatkoch", mal by sa aj výraz *zo začiatku* písať dovedna (teda *zozačiatku*), lebo predložka *zo* tu nemá svoj základný význam a tým je posunutý význam celého výrazu. Naproti tomu spojenia *na začiatku, na počiatku, od začiatku, od počiatku* treba písať oddelene, keďže predložky *na* a *od* majú tu svoj pôvodný význam. Z praktického hľadiska možno však uvažovať aj o tom, že by sa písali oddelene dôsledne aj spojenia *zo začiatku, z počiatku.*

Ďalšia nedôslednosť je v doterajšom spôsobe písania výrazov *od mladi, za mladi* (oddelene), ale *zmladi* (dovedna). Výrazy *od mladi, za mladi* sú bežné, výraz *zmladi* je pomerne vzácny. V materiáli ÚSJ sú dva doklady na písanie *zmladi*[11] a dva doklady na písanie *z mladi.*[12] Výraz *zmladi (z mladi)* pokladám za poetizmus. Nevidím potrebu písať ho ináč ako bežné výrazy *od mladi, za mladi,* i keď by písanie *zmladi* (dovedna) malo paralelu vo výraze *spočiatku* (prípadne *zozačiatku*).

Za neodôvodnené pokladám ďalej písanie *naprostriedku* (predložka i príslovka) proti *do prostriedku, na prostriedok, v prostriedku, z prostriedku* (Pravidlá ani jeden z týchto výrazov nezaznamenávajú, to znamená, že patria k podstatnému menu *prostriedok*). Odôvodnené je však písanie *doprostred, naprostred, vprostred, uprostred, sprostred* (posledný výraz Pravidlá neuvádzajú).

Osobitnú pozornosť si zaslúžia výrazy *namiesto* (predložka) a *na miesto, na mieste.* Písanie predložky *namiesto* je ustálené. Výraz *na miesto* vo vecnom význame sa, pravda, píše oddelene (napr. *ísť, prísť na miesto).* Rovnako sa píše aj výraz *na mieste* (napr. *stáť na mieste, už sme na mieste, už má dušu na mieste, mať hlavu, rozum, srdce na mieste, je chlap na mieste).* Výraz *na mieste* má však aj prenesený význam.[13] V tomto prene-

---

[11] *Tú vyučili hneď zmladi.* (Kukučín) — *kde som zmladi býval* (Hviezdoslav)

[12] *Hneď z mladi konal si svoje povinnosti.* (Bodický) — *Blažený, kto bol z mladi mladý.* (Brtáň, preklad z Puškina)

[13] Najmä v spojeniach *je (bolo by) na mieste, nie je (nebolo by) na mieste* (v neosobnej väzbe s neurčitkom alebo so spojkou *aby*); *niečo je (bolo) na mieste* (= vhodné, odôvodnené, správne), napr. *kritika bola na mieste.* V materiáli ÚSJ sme našli na písanie *namieste* (dovedna) okrem niekoľkých dokladov z novín aj jeden doklad

senom význame sa v poslednom čase začína písať výraz *namieste* dovedna, a to celkom odôvodnene, ako to vyplýva z našich doterajších výkladov. Treba však predsa dôkladne uvážiť, či by bolo pre pravopisnú prax únosné písať ten istý výraz dvojakým spôsobom, raz *na mieste,* inokedy *namieste.*

V hovorovom štýle sa vo význame „na mieste" v niektorých spojeniach používa výraz *na fľaku.* Aj v tomto výraze sa píše predložka oddelene.[14]

Oddelene píšeme predložku *po* vo výrazoch *po biede*[15] (= „ťažko, horko-ťažko, biedne"), *po chuti,*[16] *po vôli.*[17] Rovnako oddelene píšeme aj výrazy *z chuti, do chuti,*[18] *do vôle, na vôľu.*[19] Pravidlá nezaznamenávajú ani jeden z týchto výrazov. Podobné výrazy *podobrote* a *popamäti* Pravidlá však píšu dovedna. Výraz *podobrote* zaznamenáva už vydanie Pravidiel z roku

---

z Timravy: *Nebolo by namieste vyrušovať ho ... (Spisy XI,* vydanie z roku 1950, str. 38.) Tu však ide o neodôvodnený zásah redaktora, resp. editora. Timrava písala *na mieste.*

[14] Napr.: *Zabijem ťa na fľaku.* (úzus) — *Vyhodiť ich na fľaku!* (Jesenský) — *Pane, nech ma parom vezme hneď tu na mieste a na fľaku, ak neuznáte ...* (Felix, preklad *Dona Quijota)* — Zriedka sa vyskytuje písanie *nafľaku* dovedna: *Čert ich musí vziať nafľaku.* (Rázus) — *Nafľak* (miesto *nafľaku) skopŕca sa.* (Rázus)

[15] Napr.: *Trápia sa po biede.* (Tajovský) — *Klavír ešte po biede naladím.* (Vajanský) — *Synov vychoval po biede.* (Šoltésová) — *Vstal po biede na nohy.* (Jégé) — Príklad *chodí len po veľkej biede* (Kukučín) ukazuje, že tento výraz ešte nezmeravel, že si predložka zachovala samostatnosť, keďže možno medzi predložku a substantívum vkladať adjektívum. Predsa sa však už vyskytuje aj písanie *pobiede.* Napr.: *Hľadel zase na ňu, kým nevošla pobiede do auta.* (Jégé) — *Starenka sa pobiede vymotala z prikrývky.* (Horák) — V oboch prípadoch ide o zásah editorov, resp. redaktorov.

[16] Vyskytuje sa však už aj písanie dovedna. V slovníkovom materiáli ÚSJ sme našli iba jeden doklad na písanie *po chuti* (oddelene) a dva doklady na písanie *pochuti* (dovedna). Vždy tu ide o spojenie *byť po chuti (niečo je, nie je, bolo, nebolo niekomu po chuti).*

[17] Výraz *po vôli* je najviac doložený v spojeniach *urobiť (spraviť) niekomu po vôli* a *byť niekomu po vôli,* zriedka aj v iných spojeniach. Napr.: *Už sa stalo rodičom tvojím po vôli.* (Tajovský) — *Syn jej ide po vôli.* (Tajovský) — *Rodičia mu dávajú všetko po vôli.* (Fr. Kráľ) — *Ani jednu nevestu nebude mať po vôli.* (Timrava) — *Ja vravím, že sa chlap môže po vôli oženiť.* (Tajovský) — *Všetko hľadia naoko po vôli ľudu, v skutočnosti ale — svojej kapse.* (Tajovský) — *Už ani len v nedeľu poobede si človek nezapočúva po vôli.* (Lazarová) — V tomto poslednom príklade by vari bol správnejší výraz *do vôle.* — Vyskytuje sa už aj písanie *povôli* dovedna. V našom materiáli máme doklad z Karvaša: *Právu sa musí stať povôli.*

[18] Napr. *z chuti, do chuti sa najesť, napiť, zabaviť* a pod.

[19] Napr.: *Do vôle mala všetkého.* (Timrava) — *zaspievať si do vôle* (Rázus) — *Smialo sa [dieťatko], lebo iste bolo naspaté do vôle.* (Jančová) — *Napiekol sa do vôle na slnku.* (Tatarka) — *Spať môže do vôle.* (Lazarová) — *Našantili sa do vôle.* (Moric) — *Dala som mu na vôľu: alebo ... alebo.* (Šoltésová) — *Počali sme dávať na vôľu jeden druhému.* (Kukučín) — *A on mu včera na vôľu nôty vyhrával.* (Timrava) — *nechať pánom všetko na vôľu* (Rázus). — Samostatnosť podst. mena *vôľa* vo výraze *do vôle* ukazuje aj to, že medzi predložku a podst. meno možno vložiť príd. meno bez podstatnej zmeny zmyslu. Našli sme takéto doklady: *Zabávajú sa poľovačkou až do dobrej vôle.* (Kalinčiak) — *Umývali sme sa do milej vôle.* (Kukučín)

1940, výraz *popamäti* až vydanie z roku 1953. Písanie *podobrote* vzniklo analógiou podľa *podobrotky* a písanie *popamäti* podľa *spamäti, naspamäť*. Predložka *po* s neurčitým významom spôsobu nekládla tejto analógii nijaký odpor. Avšak výrazy *po biede, po chuti, po vôli* ukazujú, že si tu predložka *po* ešte zachovala istú samostatnosť. Rozdiel v písaní *po biede, po chuti, po vôli* na jednej strane a *podobrote, popamäti* na druhej strane nie je odôvodnený a môže v praxi pôsobiť ťažkosti. Okrem toho písanie *po dobrote, po pamäti* (oddelene) je dosiaľ bežné.[20] Oddelené písanie *po dobrote* má oporu v oddelenom písaní výrazu *po dobrom* (rovnako *po zlom*). Pravda, výrazy *podobrotky, pozlotky* nemožno písať ináč ako dovedna, podobne ako napr. píšeme *zaránky* popri *za rána*. Nezrovnalosť v písaní výrazov *po pamäti a spamäti* možno vysvetliť tým, že predložka *z* (a jej fonetický variant *s*) je v príslovkových výrazoch omnoho častejšia ako predložka *po*.

Predložku *po* dosiaľ oddeľujeme aj vo výraze *po prípade* (Pravidlá nezaznamenávajú), hoci sa už stretávame aj s písaním *poprípade* (dovedna).[21]

V sporných prípadoch, v ktorých je ťažko rozhodnúť, či treba predložku oddeľovať od podstatného mena, možno si niekedy overiť rozložiteľnosť výrazu tým, že sa medzi predložku a podstatné meno vkladajú prídavné mená alebo iné slová. Tak napr. výrazy *do videnia, do počutia* píšeme oddelene, lebo možno povedať *do skorého videnia, do skorého počutia*. Oddelene píšeme aj výraz *na šťastie,* lebo možno povedať *na (moje, tvoje, naše, vaše, jeho, jej, ich) veľké šťastie*. Tú istú zásadu možno aplikovať na výraz *do vôle (do dobrej vôle, do milej vôle)* a i.

Prídavné mená splývajú v príslovkových výrazoch najčastejšie s predložkami *do, na, z (zo), s* (fonetický variant predložky *z*), pomerne zriedka s predložkou *za* a celkom vzácne aj s predložkami *od, v* a *pod*. Príslovkové výrazy, ktoré vznikli splynutím predložky s prídavným menom, sú obyčajne zakončené na *-a* (pri predložkách *do, z, zo,* resp. *s*) alebo na *-o* (pri predložke *na*), zriedka majú aj koncovku *-e (nabudúce, naživе)* a koncovku *-ým (zalanským, podistým)*. Ako sme sa už zmienili (pozn. 5), ide

[20] V našom materiáli nemáme vôbec doklad na písanie *popamäti* (dovedna), kým na písanie *po pamäti* (oddelene) je dosť dokladov. Napr.: *Dievčatko vzalo misku a viac po pamäti bralo a dávalo si do úst kapustné strapce.* (Jančová) — *Bola tma ako v rohu, ale našiel ich [dvere] po pamäti.* (Bodenek) — *Martinec potichu vstal. Našiel po pamäti rýľ a potíšku odchýlil dvere.* (Horák) — *Hľadal som ho po pamäti v sklepkoch.* (Tatarka) — V Pravidlách sa mal uviesť výraz *po pamäti* v takej podobe, v akej sa bežne píše.

Výraz *podobrote (po dobrote)* je slabo doložený. Máme iba dva doklady na písanie *podobrote* a jeden doklad na písanie *po dobrote: Dúfam, že budeme vychádzať podobrote.* (M. Krno) — *Keď to nešlo podobrote, použili proti nemu násilie.* (tlač) — *Keď nepôjdeš po dobrote, dám ťa žandármi odviesť.* (Urbánek)

[21] V našom materiáli v ÚSJ je na písanie *poprípade* dovedna päť dokladov.

tu (okrem výrazov *zalanským* a *podistým*) o prastaré menné tvary adjektív, ktoré sa ináč v slovenčine nezachovali: *-a* je koncovka menného genitívu muž. alebo stred. rodu, *-o* je koncovka akuzatívu stred. rodu, *-e* je buď koncovka akuzatívu stred. rodu mäkkého skloňovania *(nabudúce)*, alebo koncovka lokálu muž. alebo stred. rodu *(nažive)*.

Výrazov tohto druhu (s predložkami *do, na, z, zo,* resp. *s*) stále pribúda, je to typ veľmi produktívny. Posledné vydanie Pravidiel zaznamenáva pomerne veľké množstvo takýchto výrazov. Stále však vznikajú nové. Napr. podľa výrazu *zakrátko* vznikol výraz *okrátko*.[22] U Hviezdoslava nájdeme výraz *zdivoka*.[23] Z Karvaša sme si zaznamenali výrazy *zaživa* a *zasurova*,[24] ktoré Pravidlá neuvádzajú a v ktorých treba predložku písať oddelene. V Pravidlách však nenájdeme mnohé príslovkové výrazy, ktoré možno písať dovedna a ktoré sa skutočne dovedna píšu. Pravidlá zaznamenávajú napr. výrazy *doostra, zostra,* ale už nie *naostro,* uvádzajú *dorovna, zrovna,* ale nie *narovno,* uvádzajú *dotuha, stuha,* ale nie *natuho,* uvádzajú *zďaleka, naďaleko,* ale nie *doďaleka* a i.

Vzhľadom na uvedený stav bude účelné venovať osobitnú pozornosť výrazom, ktoré sa dosiaľ n e p í š u d o v e d n a. — Sú to predovšetkým príslovkové výrazy s predložkou *do* a *na* označujúce farby *(do červena, na červeno* a pod.). Keby išlo len o pomenovania základných farieb, bolo by možné tieto výrazy písať dovedna. Ale na vyjadrenie rozličných farebných odtienkov jestvuje veľké množstvo zložených a odvodených výrazov, ktoré nemožno s predložkou písať dovedna (napr. *na modrofialovo, do bledoružova, na tmavogaštanovo, na jasnozeleno, na modrozeleno, na červenkasto, do ružovkasta, na cviklovočerveno, na višňovočerveno* atď.). Preto vo všetkých príslovkových výrazoch, ktoré označujú farby, píšeme predložky *do* a *na* oddelene.

Predložky *do* a *na* píšeme oddelene aj pri iných odvodených výrazoch. Napr.: *upiecť mäso n a c h r u m k a v o, d o c h r u m k a v a, zastrúhať ceruzu n a k o n č i t o, n a š p i c a t o;* podobne *na guľato, do guľata* a i. Možno stanoviť ako pravidlo, že v príslovkových výrazoch, ktoré vznikli z predložky a odvodeného (nie základného) prídavného mena, píšeme predložky *do* a *na* vždy oddelene.

[22] Doložený je dvakrát u M. Figuli: *Buď milosrdná k tým, čo pôjdu okrátko na bojové polia. — Okrátko sa ukázalo, že Onkovie Babušu treba nanáhle vydávať.* — Doložené je aj oddelené písanie: *Družstvá, keď začnú účinkovať, ukážu sa o krátko životaschopné.* (Hečko).

[23] *Nehukocte tak zdivoka! — Zdivoka dýku vytrhne.*

[24] *Otvorí papuľu a milého šuhaja zaživa a zasurova zhltne.* — Dokladov na písanie *zaživa* dovedna je v našom materiáli pomerne veľa (16 proti 12 dokladom na písanie *za živa*). Písanie *zaživa* dovedna nemožno však pre spisovnú normu odporúčať, pretože v príslovkových výrazoch s genitívnou koncovkou *-a* píšeme predložku *za* vždy oddelene.

Vo výrazoch utvorených zo základných príd. mien nepíšeme predložky *do* a *na* jednotne. V niektorých výrazoch sa dosiaľ píšu oddelene, ale prípadov na písanie dovedna stále pribúda. Je pravdepodobné, že tento novší spôsob písania v tomto type časom celkom zvíťazí.

Predložku *na* píšeme oddelene vo výrazoch, kde má miestny význam, napr.: *položiť niečo na mokro, na vlhko, na sucho.*[25] V takýchto prípadoch možno predložku *na* spojiť aj so 6. pádom: *na mokre (v mokre), na vlhku (vo vlhku), na suchu (v suchu).* Sem patrí aj výraz *písať na čisto, na nečisto,* i keď tu už ide o vyjadrenie spôsobu, teda o prenesený význam. Ďalej oddeľujeme predložku *na* aj vo výrazoch *na kyslo, na sladko, na slano, na sladkokyslo* (chute), *na mäkko, na tvrdo, na tenko.*

Podobne aj predložku *do* píšeme oddelene, ak má miestny význam, napr.: *položiť do mokra, do vlhka, do sucha; hľadieť, pozerať, dívať sa do prázdna,* ale *naprázdno* (v akomkoľvek spojení).

Predložku *za* píšeme vždy oddelene vo výrazoch, ktoré majú genitívnu koncovku *-a,* napr. *za mlada, za stara, za dávna, za starodávna, za slobodna, za horúca, za tepla, za studena, za živa, za surova, za mokra, za sucha.* Ide o výrazy vyjadrujúce časové určenie alebo spôsob.

Predložky *po* a *od* píšeme oddelene od menného tvaru príd. mena. Výnimkou je zriedkavý výraz *odnova,* ktorý píšeme dovedna podľa častejšieho *znova* a *nanovo.*

Oddelene píšeme akúkoľvek predložku v takých výrazoch, v ktorých má príd. meno normálnu koncovku, napr. *ide do tuhého, byť si na čistom, po dobrom, po zlom, po starom.* Výnimku tvoria výrazy *podistým* (podľa *zaiste*) a *zalanským* (podľa *zavčerom*).

Písanie výrazu *z čista jasna* nie je dosiaľ ustálené. Píše sa *z čista-jasna, z čista jasna* i *sčista-jasna* (pred pravopisnou úpravou r. 1953 i *zčista-jasna* alebo *zčista jasna*). Pravidlá zaznamenávajú len *z čista jasna.* Bolo by možno pripustiť aj písanie *sčista-jasna.*

Výrazy, ktoré vznikli spojením predložky s príslovkou, píšu sa v zásade vždy dovedna, preto niet pri nich pravopisných problémov. Zdanlivú výnimku tvoria iba výrazy typu *po slovensky, po otcovsky, po súdružsky, po našsky,* v ktorých časticu *po*[26] píšeme oddelene. Je to v takých prípadoch, kde časticu *po* možno vynechať: *po slovensky, po otcovsky — slovensky, otcovsky* a pod.

Takýchto výrazov je veľké množstvo. Vznikajú spojením ktorejkoľvek

---

[25] Výraz *nasucho* píšeme teda dovedna len vtedy, keď vyjadruje spôsob: *holiť sa nasucho, obísť nasucho* (prenesene). Podobne aj v iných výrazoch predložka *na,* písaná dovedna, vyjadruje spôsob.

[26] Tu už nejde o predložku, ale o časticu. Preto je to iba zdanlivá výnimka.

predložky (niekedy i dvoch predložiek) s ktoroukoľvek príslovkou alebo s príslovkovým výrazom, dokonca aj takým, v ktorom sa predložka nepíše dovedna. Napr. z výrazu *do smrti* spojením s predložkou *na* vznikol výraz *nadosmrti*.

Najčastejšie sa v týchto príslovkových výrazoch vyskytujú predložky *do, na, od, po, z(s)* a *za*.

Je pozoruhodné, že v mnohých prípadoch sa príslovka v takýchto výrazoch obmieňa, t. j. dostáva koncovky, napr. *oddávna, odhora, odzdola, odzhora, odznova, odjakživa, odprvu, sprvu, spredu, nablízku, potichu* a i. Sú to analógie podľa výrazov, ktoré vznikli z podst. alebo príd. mien. Niekedy je potom ťažko rozhodnúť, či výraz vznikol z príslovky alebo zo substantivizovanej príslovky, napr. *donedávna, oddávna, nablízku, potichu* a i. Pravda, vo väčšine prípadov ostávajú príslovky v spojení s predložkou nemenné.

Po rozbore bohatého materiálu možno sa v závere pokúsiť o presnejšiu formuláciu poučiek o písaní príslovkových výrazov, ktoré vznikajú splývaním predložiek s plnovýznamovým slovom.

Takéto príslovkové výrazy vznikajú splývaním rozličných predložiek s tvarom podstatného mena, prídavného mena, zámena alebo číslovky a splývaním predložiek s príslovkami. Splývanie predložky s podst. menom nastáva vtedy, keď príslušný výraz nadobudol príslovkový význam, odlišný od súčtu významov oboch zložiek (predložky a podst. mena). Temer bez výnimky splývajú s predložkou definitívne výrazy, ktoré nemajú iných tvarov alebo ktoré vypadli z paradigmy. S tvarmi podst. mien splývajú najčastejšie predložky *na* a *z(zo)*, resp. *s*, ďalej predložky *do, od, po, v(vo)*, zriedka aj iné predložky.

Príd. meno zachovalo si v príslovkových výrazoch staré menné tvary na *-a, -o* a *-e*. S týmito tvarmi obyčajne splývajú predložky *do, na, z(zo), s* (fonetický variant predložky *z*), zriedka aj predložky *od, v, za*. Počet príslovkových výrazov, ktoré vznikli splynutím niektorej predložky s tvarom niektorého zámena alebo číslovky, je obmedzený.

Prakticky neobmedzený je počet príslovkových výrazov utvorených splynutím niektorej predložky s niektorou príslovkou.

Všetky uvedené typy príslovkových výrazov píšeme ako jedno slovo.

Výnimku tvoria príslovkové výrazy z podst. mien, v ktorých je zrejmá samostatnosť predložky a tvaru podst. mena (z možnosti vkladať medzi ne nejaký výraz alebo ináč), príslovkové výrazy z príd. mien označujúcich farby a výrazy z odvodených a zložených príd. mien, ďalej výrazy na *-a* s predložkou *za*, výrazy z príd. mien s plnými koncovkami a napokon príslovkové výrazy typu *po slovensky, po otcovsky, po súdružsky, po našsky*.

Autor tohto príspevku si je vedomý, že ním nerozriešil zložitú otázku

písania príslovkových výrazov, ktoré vznikli z predložkových spojení. O to mu ani nešlo. Išlo o presné zachytenie dnešného stavu, o rozbor materiálu a o spresnenie poučiek. Pri rozbore materiálu plasticky vystúpili isté rozpory v dnešnom spôsobe písania príslovkových výrazov, a to najmä pri výrazoch utvorených z predložiek *na, do* a z kmeňov príd. mien. Tieto rozpory bude treba rozriešiť diskusiou a odstrániť pri najbližšej pravopisnej úprave.

ZÁSADY PÍSANIA VEĽKÝCH PÍSMEN VO VLASTNÝCH MENÁCH

Ladislav D v o n č

V osobitnom článku[1] sme upozornili, že pri výklade písania veľkých písmen vo vlastných menách je istý nedostatok v našich gramatických a pravopisných príručkách: že totiž v nich nachádzame skôr výpočet jednotlivých druhov vlastných mien než výklad o zásadách, podľa ktorých sa píšu veľké písmená v týchto menách. Zistili sme, že Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953[2] podávajú výklad o zásadách pre písanie veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená, vlastne až v záverečnej poznámke k celému výkladu o písaní veľkých písmen vo vlastných menách.

V prvej poučke sa hovorí toto: „V názve, ktorý je zostavený z niekoľkých všeobecných mien a ktorý sa stáva vlastným menom len ako celok, píšeme s veľkým začiatočným písmenom len prvé slovo, napr. *Nový rok; Ako sa kalila oceľ; Bratislavský obchod s drobným spotrebným tovarom, n. p.*" Z ďalších výkladov vidíme, že táto poučka sa nevzťahuje na všetky vlastné mená.

Druhá poučka: „Vlastné meno, ktoré je súčiastkou viacslovného názvu, ponecháva si veľké začiatočné písmeno na ktoromkoľvek mieste názvu, napr.: *Južná Amerika, Kysucké Nové Mesto, Komunistická strana Česko-*

[1] *Z problematiky vlastných mien,* SR XXIII, 1958, 137—143.

[2] *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom,* Bratislava 1953 (dotlač 1954); zrevid. vyd., Bratislava 1957. Zásady písania veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená, podávajú Pravidlá na str. 53 (59—60).

slovenska, Spisy Petra Jilemnického." Písanie veľkého písmena vo vnútri vlastného mena na začiatku samostatného vlastného mena je len variantom základného typu s veľkým písmenom na začiatku celého názvu, ako to správne pripomína M. D o k u l i l.[3]

Pri tejto poučke sa nesprávne uvádza príklad *Kysucké Nové Mesto*. V tomto názve nenachádzame nijaké vlastné meno, ktoré by bolo súčiastkou celého viacslovného názvu. Vlastným menom nie je ani slovo *Nové*, ani slovo *Mesto*, vlastným menom je celok *Kysucké Nové Mesto*. Píšeme, pravda, veľké písmeno aj v slove *Nové* aj v slove *Mesto;* ide tu jednoducho o spôsob písania veľkých písmen na začiatku všetkých plnovýznamových slov. Príklad teda patrí k poučke čís. 4 (písanie veľkých písmen vo vlastných menách obcí).

Tretia poučka: „V niektorých, najmä zemepisných názvoch, obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídavným menom, pokladáme za vlastné meno len určujúce slovo, t. j. prídavné meno, napr. *Pyrenejský polostrov (polostrov Pyrenejský), Stredozemné more, Stalinovo námestie (námestie J. V. Stalina), Partizánska ulica (ulica Partizánov), Slovanská cesta, Slávičie údolie.* Podobne pokladáme za vlastné meno rozlišujúci prívlastok pri menách osôb, napr. *Ladislav Pohrobok, Jozef Druhý, Ivan Hrozný.*"

V tejto poučke je niekoľko nesprávností. V poučke sa hovorí, že tu za vlastné meno pokladáme len určujúce slovo. V príkladoch *Pyrenejský polostrov, Stredozemné more, Stalinovo námestie, Partizánska ulica, Slovanská cesta, Slávičie údolie* sú určujúcimi slovami prídavné mená. Nie je zatiaľ známe, že by sa rozlišovali všeobecné a vlastné prídavné mená. Všeobecné a vlastné mená sa vymedzujú iba pri podstatných menách.[4] Určeniu, že tu za vlastné meno pokladáme len určujúce slovo, odporuje okrem toho zaradenie týchto názvov medzi „viacslovné názvy, ktoré chápeme ako vlastné mená". Vlastným menom nie sú teda slová *Pyrenejský, Stredozemné, Partizánska* a pod., ale sú nimi celky *Pyrenejský polostrov, Stredozemné more, Partizánska ulica* a pod. Pretože v týchto názvoch je na začiatku prídavné meno, píše sa prídavné meno — pochopiteľne — s veľkým písmenom, čo však ešte neznamená, že ono samo je vlastným menom. Poučke, že v týchto menách je vlastným menom len určujúce slovo, by zdanlivo vyhovovalo písanie *polostrov Pyrenejský.* Výklad o tom, prečo sa tu píše veľké písmeno na začiatku príd. mena *Pyrenejský,* podáme ďalej pri

---

[3] *Psaní velkých písmen v nových Pravidlech českého pravopisu,* Naše řeč XL, 1957, 135.

[4] Vymedzovaniu vlastných mien sa venujeme v osobitnej práci *Vlastné mená v spisovnej slovenčine* (v rukopise).

rozbore týchto prípadov. Uvidíme, že ani tu nie je len určujúce slovo vlastným menom.

Za príkladmi *Stalinovo námestie* a *Partizánska ulica* sú v zátvorkách príklady *námestie J. V. Stalina* a *ulica Partizánov*. Určujúcimi výrazmi sú tu výrazy *J. V. Stalina* a *Partizánov*. Pravidlá hovoria o „niektorých, najmä zemepisných názvoch, obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídavným menom". V príkladoch námestie *J. V. Stalina* a *ulica Partizánov* niet nijakého prídavného mena. Výrazy *J. V. Stalina* a *Partizánov* sú v spomenutých názvoch nezhodné genitívne prívlastky. Príklad *ulica Partizánov* ukazuje, že tu píšeme veľké písmeno na začiatku nezhodného genitívneho prívlastku. Pravidlá nevysvetľujú, prečo sa tu píše veľké písmeno na začiatku nezhodného prívlastku (hovoria len o názvoch s druhovým menom a jeho bližším určením prídavným menom, teda zhodným prívlastkom, pretože príd. mená sa v slovenčine — okrem niektorých cudzích príd. mien typu *fajn* — zhodujú s podstatnými menami v rode, čísle a páde). Na potrebu presnejšie vymedziť prípady, ako *ulica generalissima Stalina, ulica Československej armády, ulica 1. mája, cesta (námestie, sad) Slobody, dóm sv. Martina,* „kde sa za vlastné meno pokladá prívlastok", upozornil v posudku Pravidiel z roku 1953 Š. Peciar.[5] Napriek tejto pripomienke neprinieslo zrevidované vydanie Pravidiel presnejšiu definíciu týchto prípadov. Pravidlá sú nepresné aj v určení „niektorých, najmä zemepisných názvov". Ťažko sa dá zistiť z tejto formulácie, aké mená okrem zemepisných mien sa píšu s veľkým písmenom len na začiatku určujúceho slova.

Štvrtá poučka: „Vo vlastných menách obcí píšeme s veľkým začiatočným písmenom všetky plnovýznamové slová, napr.: *Nové Mesto nad Váhom, Spišská Nová Ves, Oravský Podzámok, Biely Potok, Dedina Mládeže.*" Sem patrí aj príklad *Kysucké Nové Mesto,* ktorý sme spomínali. Táto poučka nie je úplná, pretože nezachycuje písanie názvov mestských štvrtí. Pravidlá z roku 1953 na str. 50 kázali písať názov *Malá Strana* (názov štvrte v Prahe) s veľkými písmenami na začiatku oboch slov. Zrevidované vydanie Pravidiel (str. 57) pridáva ešte príklad *Bratislava-Nové Mesto.* Teda aj v názve mestskej štvrte *Nové Mesto* píšeme veľké písmená na začiatku oboch slov. Takéto písanie sa zaviedlo na návrh J. Ružičku, ktorý o písaní veľkých písmen v názvoch mestských štvrtí písal v drobnom príspevku v Slovenskej reči.[6] V zrevidovanom vydaní z roku 1957

[5] Jazykovedný časopis Slovenskej akadémie vied VII, 1954, 54.

[6] *Bratislava — Staré Mesto,* SR XXII, 138. V doterajších príručkách sa pri názvoch obcí a miest bežne hovorí o písaní veľkých písmen na začiatku plnovýznamových slov. J. Ružička podáva definíciu, ktorá je lepšia najmä z hľadiska školskej praxe: „V názvoch ľudských sídel (miest, dedín, osád) píšeme s veľkým začiatočným písme-

bolo potrebné podľa toho upraviť poučku čís. 4, teda rozšíriť ju aj na písanie názvov mestských štvrtí.

Z tohto rozboru vidíme, že Pravidlá nedostatočne spracúvajú otázku písania veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená. Okrem toho Pravidlá tu nevysvetľujú všetky prípady. Stačí upozorniť na príklady *Československá republika* a *Republika Československá,* ktoré sú pri názvoch štátov. Pravidlá nevysvetľujú, prečo píšeme *Československá republika — Republika československá,* ale už *Pyrenejský polostrov — polostrov Pyrenejský.*

Ani v najnovších slovenských gramatických príručkách nie je otázka písania veľkých písmen vo viacslovných vlastných menách zachytená vo vyčerpávajúcich poučkách. V tomto článku chceme podať presnejší výklad písania veľkých písmen vo vlastných menách. Vychádzame pritom zo stavu, ktorý je v Pravidlách z roku 1953, t. j. zo spôsobu písania veľkých písmen v jednotlivých druhoch vlastných mien, ktorých výpočet sa tam podáva na str. 48—53 (zrevid. vyd., str. 55—59).

V názvoch so zhodným adjektívnym prívlastkom, ktorý je pred určeným podstatným menom, píše sa veľké písmeno na začiatku celého názvu. Napr. *Československá republika, Stredozemné more, Slovenské pohľady, Bezpečnostná rada, Nový rok* a pod.

Pri názvoch štátov uvádzajú Pravidlá takéto dvojice názvov: *Československá republika — Republika československá, Veľkomoravská ríša — Ríša veľkomoravská, České kráľovstvo — Kráľovstvo české.* Proti podobe názvu s prídavným menom pred druhovým menom stojí podoba s prídavným menom za druhovým menom. Príklady ukazujú, že pri názvoch štátov, v ktorých je podstatné meno bližšie určené prídavným menom, píšeme veľké písmeno vždy na začiatku celého názvu, a to aj vtedy, keď sa prívlastok postaví za určené podstatné meno.

Dvojica názvov *Pyrenejský polostrov — polostrov Pyrenejský,* ktorú tiež uvádzajú Pravidlá, ukazuje však na inú zásadu. Aj tu ide o názov s prídavným menom a druhovým menom, pričom prídavné meno — podobne ako pri *Československá republika — Republika československá* — je pred druhovým menom alebo za ním. Tu sa však zachováva písanie veľkého písmena na začiatku prídavného mena aj pri zmenenom slovoslede. Návrh Pravidiel z roku 1952 obsahoval aj dvojicu *Kutnohorský dekrét — dekrét Kutnohorský,* čo ukazuje na rovnaký spôsob písania aj pri názvoch dokumentov.[7] Pravidlá z roku 1953 a zrevidované vydanie

---

nom každé slovo okrem predložiek." Gramatický pojem predložka je každému viac známy než pojem plnovýznamové slovo.

[7] *Návrh Pravidiel slovenského pravopisu* (novinové vydanie), Bratislava 1952, str. XI.

uvádzajú len podobu *Kutnohorský dekrét*. Podoba *dekrét Kutnohorský* je však rovnako možná ako podoba *polostrov Pyrenejský*. Pravidlá kážu uplatňovať takýto spôsob písania pri „niektorých, najmä zemepisných názvoch". Pri názvoch štátov, ktoré zaraďujú medzi zemepisné názvy, však takéto písanie neuplatňujú. Podľa toho píšeme takto iné názvy než názvy štátov.

V Pravidlách sa nedočítame, prečo máme „pokladať" za vlastné meno prídavné meno v názve *Pyrenejský polostrov — polostrov Pyrenejský*, kým v názve *Republika československá* už prídavné meno za vlastné meno „nepokladáme". Písanie veľkého písmena na začiatku prídavného mena si vykladáme takto. Bežná, stavu v súčasnej slovenčine zodpovedajúca, a preto základná, je podoba *Pyrenejský polostrov*. Podoba s prívlastkom za podst. menom predstavuje menej bežnú slovoslednú obmenu základného názvu. V slovoslednej obmene sa pravopis jednotlivých častí názvu nemení. Pretože základnou podobou je podoba *Pyrenejský polostrov* (s príd. menom na začiatku vlastného mena), píše sa veľké písmeno práve na začiatku príd. mena. Veľké písmeno ponechávame na začiatku príd. mena aj vtedy, keď sa názov slovosledne obmení. Z písania veľkého písmena na začiatku príd. mena v podobe *polostrov Pyrenejský* nemožno však vyvodzovať, že tu je vlastným menom len prídavné meno. Vlastným menom je spojenie slov *polostrov Pyrenejský*. Písanie *Republika československá* nepokladáme za správne. Podľa nášho názoru treba písať *republika Československá*. O tom budeme písať osobitne.

Na rozdiel od názvov *polostrov Pyrenejský, dekrét Kutnohorský* a pod., ktoré sú slovoslednou obmenou základných podôb *Pyrenejský polostrov, Kutnohorský dekrét,* v názvoch typu *Matica slovenská, Pes baskervilleský, Verše vybrané, Zeme nekonečné* nejde o slovoslednú obmenu. Ide tu o viacslovné vlastné mená so zhodným adjektívnym prívlastkom, ktorý je pevne postavený za svoje určené podstatné meno. Na začiatku vlastného mena je podstatné meno, a preto sa tu píše s veľkým začiatočným písmenom práve podstatné meno. Pravidlá príklady tohto druhu neuvádzajú. Treba ich však uvádzať, pretože aj v nich ide o druhové meno a jeho bližšie určenie prídavným menom, jednako však nepíšeme tu prídavné meno s veľkým písmenom.

Prechádzame na názvy s nezhodným prívlastkom v genitíve.

Uviedli sme už príklady *námestie J. V. Stalina* a *ulica Partizánov*. Veľké písmeno sa tu nepíše na začiatku určeného podstatného mena, ale na začiatku určujúceho výrazu, nezhodného prívlastku. V Pravidlách sa uvádzajú tieto ďalšie príklady: *pobrežie Slonoviny, mys Dobrej nádeje* (názvy útvarov členitosti povrchu zemského), *ulica Červenej armády, ulica Československej armády, nábrežie Dukelských hrdinov, cesta Ná-*

rodného povstania, ulica 1. (Prvého) mája, ulica Partizánov, námestie Mieru, sad Slobody, most Barikádnikov, chrám Matky božej v Paríži (názvy ľudských sídiel, ich častí, ulíc, námestí, nábreží, záhrad, cintorínov, mostov, ciest, význačných stavieb a miest, častí chotárov, polí a pod.). Zrevidované vydanie Pravidiel pridalo tieto príklady: *obratník Raka, obratník Kozorožca, baňa Obrancov mieru* (v príklade *baňa Obrancov mieru* je nezhodný prívlastok rozvitý ďalším nezhodným prívlastkom). Sú to všetko zemepisné názvy. V príklade *ulica 1. mája* sa veľké písmeno vôbec nepíše (nezhodný prívlastok ako vlastné meno — v ponímaní Pravidiel — sa začína číslicou; pri čísliciach nerozoznávame malé a veľké číslice).

Pravidlá slovenského pravopisu uvádzajú aj také viacslovné názvy, v ktorých sa veľké písmeno nepíše na začiatku nezhodného prívlastku v genitíve: *vodopády kráľovnej Viktórie* (názvy vodstiev), *ulica generalissima Stalina, ulica kpt. Nálepku, ulica kniežaťa Pribinu, dóm sv. Martina, chrám sv. Trojice, chrám sv. Víta* (názvy ľudských sídiel, ich častí, ulíc, námestí, nábreží, záhrad, cintorínov, mostov, ciest, význačných stavieb a miest, častí chotárov, polí a pod.). Všetky tieto názvy sú zemepisné názvy. Prívlastky v názvoch *ulica generalissima Stalina, dóm sv. Martina* výslovne pokladá za vlastné mená Š. P e c i a r, čo sme už uviedli.[8] Tieto názvy majú istý špecifický ráz. V názvoch *vodopády kráľovnej Viktórie, ulica gereralissima Stalina, ulica kniežaťa Pribinu, ulica kpt. Nálepku, ulica dr. Šrobára* a pod. sa podst. menami *kráľovná, generalissimus, knieža, kpt., dr.* označuje hodnosť alebo titul, povolanie. Udáva sa tu teda príslušnosť ľudí k všeobecnej kategórii. V názvoch *dóm sv. Martina, chrám sv. Trojice, chrám sv. Víta* ide v prívlastkoch tiež o istú titulatúru. Pretože sa tu nepíše veľké písmeno ani na začiatku určeného podstatného mena, ani na začiatku nezhodného genitívneho prívlastku (veľké písmeno sa tu píše jedine v osobnom vlastnom mene), názvy *námestie generalissima Stalina, vodopády kráľovnej Viktórie* atď. podľa písania veľkých písmen ani nevyzerajú ako vlastné mená.

Na základe príkladov, ktoré sme tu rozoberali, možno vcelku konštatovať, že vo viacslovných zemepisných vlastných menách s nezhodným prívlastkom píšeme s veľkým písmenom len prívlastky bez výrazov, ktoré vyjadrujú titul, hodnosť, postavenie ap.

Pri iných podobných vlastných menách s nezhodným genitívnym prívlastkom sa veľké písmeno nepíše na začiatku nezhodného prívlastku, ale na začiatku druhového mena, napr. *Závod partizánov, Preteky mieru, Cena mieru, Závod mieru, Beh slobody* a pod.

Treba upozorniť ešte na jednu nedôslednosť Pravidiel. Pri názvoch ľud-

[8] Pozri pozn. 5.

ských sídel, ich častí, ulíc, námestí, nábreží... (5. skupina zemepisných názvov) uvádzajú príklad *Trať družby,* v ktorom sa veľké písmeno nepíše na začiatku nezhodného prívlastku, ako je to pri iných zemepisných názvoch *(sad Slobody, ulica Partizánov...),* ale na začiatku určeného podstatného mena. Tento príklad si všimol už Š. Peciar v cit. recenzii Pravidiel. Ak je názov *Trať družby* zemepisným názvom, potom by sa podľa poučky Pravidiel mal písať *trať Družby.*

V Pravidlách slovenského pravopisu ani v ostatných pravopisných a gramatických príručkách sa nehovorí ani o rozdiele v písaní veľkých písmen v domácich a cudzích vlastných menách. Pri výklade o písaní veľkých písmen vo vlastných menách neslobodno však podľa nášho názoru miešať domáce a cudzie vlastné mená. Pravidlá slovenského pravopisu na str. 50 (57) uvádzajú medzi názvami útvarov členitosti povrchu zemského ako príklad názov *Mont Blanc.* Podľa poučiek, ktoré sú v Pravidlách, nevieme si vysvetliť písanie veľkého písmena na začiatku slova *Blanc.* Písanie veľkého písmena možno tu však celkom jednoducho vysvetliť. Ide tu o tzv. lexikálny citát. Lexikálnymi citátmi sú výrazy, ktoré sa z cudzieho jazyka citujú, takže sa pri nich zachováva v istej miere presná pôvodná výslovnosť.[9] Patria sem výrazy ako napr. *enfant terrible, fin de siècle, fair play* a pod. Povahu cudzojazyčných lexikálnych citátov majú podľa Mathesiusa i cudzie vlastné mená osobné a miestne (okrem tých, ktoré boli slavizované, napr. *Paríž, Rím, Londýn, Berlín* atď.), ďalej cudzojazyčné názvy duševných výtvorov, ako napr. literárnych diel, hudobných diel, novín atď. Príklady *Mont Blanc, La Manche, Daily Worker, The Slavonic and East European Review, Wall Street, Trybuna Ludu, Expres Wieczorny* atď. nám ukazujú, že písanie veľkých písmen sa tu správa inými pravidlami, než sú pravidlá o písaní veľkých písmen v spisovnej slovenčine (v rámci jednotlivých významových skupín). Pokiaľ takéto názvy používame, zachovávame verne podobu z príslušného jazyka. Z hľadiska písania veľkých písmen sú to proste pravopisné citáty. Treba teda odlíšiť písanie cudzích vlastných mien od písania domácich názvov.

Na základe nášho rozboru možno podať takéto poučky o písaní veľkých písmen vo vlastných menách.

Veľké písmená píšeme na začiatku jednoslovných aj viacslovných vlastných mien, napr. *Ján, Jozef, Bernolák, Turista, Čedok, Slovenská akadémia vied, Bezpečnostná rada, Československá automobilová doprava* a pod.

Vlastné meno, ktoré je súčasťou viacslovného názvu, ponecháva si veľké

[9] V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt,* Praha 1947; *K výslovnosti cizích slov v češtině,* 111.

písmeno na ktoromkoľvek mieste názvu, napr. *Južná Amerika, Charta Spojených národov, Spisy P. O. Hviezdoslava, Zlatá prilba Československa, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Liptovský Mikuláš* a pod.

V názvoch štátov so zhodným adjektívnym prívlastkom píšeme veľké písmeno vždy na začiatku názvu, a to nielen v podobe s prívlastkom pred podstatným menom, ale aj v podobe s prívlastkom za podstatným menom, napr. *Československá republika — Republika československá, Veľkomoravská ríša — Ríša veľkomoravská, České kráľovstvo — Kráľovstvo české.* V ostatných vlastných menách píšeme s veľkým písmenom zhodný adjektívny prívlastok nielen vtedy, keď stojí pred podstatným menom, ale aj vtedy, keď sa postaví za podstatné meno, napr. *Pyrenejský polostrov — polostrov Pyrenejský, Kutnohorský dekrét — dekrét Kutnohorský* a pod. Ak je jedinou podobou názov so zhodným prívlastkom za podstatným menom, píše sa veľké písmeno podľa základnej poučky na začiatku celého názvu: *Matica slovenská, Pes baskervilleský, Večer trojkráľový, Zeme nekonečné.*

V zemepisných názvoch s nezhodným genitívnym prívlastkom sa píše veľké písmeno na začiatku prívlastkov, bez výrazov, ktoré vyjadrujú titul, hodnosť, postavenie ap., napr. *ulica Partizánov, pobrežie Slonoviny, ulica Mieru, most Barikádnikov, námestie Víťazstva, trieda Budovateľov, ulica Februárového víťazstva, nábrežie Dukelských hrdinov.* Určené podstatné meno sa tu píše s malým začiatočným písmenom (*ulica* Partizánov).

Vo vlastných menách obcí a miest a v názvoch mestských štvrtí píšeme s veľkým písmenom nielen prvé slovo, ktorým sa vlastné meno začína, ale aj ostatné slová okrem predložiek, napr. *Kysucké Nové Mesto, Nové Mesto nad Váhom, Oravský Podzámok, Dedina Mládeže, Štrbské Pleso* (ale: *Štrbské pleso* = jazero), *Staré Mesto, Nové Mesto, Malá Strana.*

V cudzích vlastných menách píšeme veľké písmená podľa pôvodného pravopisu, napr. *Mont Blanc, La Manche, Petit Parisien, Daily Worker, Expres Wieczorny, Wall Street, Trybuna Ludu* a pod.

Podané spracovanie písania veľkých písmen vo vlastných menách zodpovedá stavu v platných Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953, resp. v zrevidovanom vydaní z roku 1957. Otázka správnosti písania veľkých písmen vo vlastných menách, ako sa nám javí z tohto rozboru Pravidiel, bude predmetom našich osobitných rozborov. Riešenie tejto otázky sa, pravda, nezaobíde bez riešenia otázky vlastného mena vôbec. Aj tejto otázke chceme v budúcnosti venovať pozornosť.

K FORME NEURČITKU OD SLOVESA *STREŽIEM*

Šimon Ondruš

V slovenčine máme vo význame „dávať pozor na niečo" tri slovesá, odvodené od toho istého koreňa. Sú to slovesá *strážim-strážiť, striehnem-striehnuť* a *strežiem-striecť*, alebo *striecť*?

Tieto slovesá, resp. ich pôvodný základ patrí do spoločnej slovnej zásoby všetkých slovanských jazykov. Slovenskej forme *strežiem* zodpovedá poľská forma *strzegę-strzec*, česká *střehu-střici*, ruská *steregu-stereč*. Z rozšírenia tohto slovesa na celom slovanskom území vyplýva, že svojím pôvodom siaha do ďalekej minulosti. Existovalo už v spoločnom slovanskom prajazyku. Ba litovské sloveso *sergiu* (= strážim)-*sergeti* (= strážiť) svedčí o tom, že tieto slovesá sa používali už v tzv. baltoslovanskom jazykovom období čiže už v druhom tisícročí pred naším letopočtom.

Sloveso *strežiem* patrí do osobitnej skupiny slovies, ako sú napr. slovesá *pečiem-piecť, vlečiem-vliecť, rečiem-riecť, môžem-môcť* atď. Sú to slovesá, ktoré sa zaraďujú obyčajne do I. slovesnej triedy. Vyznačujú sa tým, že protiklad foriem prítomný čas — minulý čas — neurčitok sa na podobe koreňa odráža spoluhláskovým striedaním *k/č/c: piekol som-pečiem-piecť* alebo striedaním *h/ž/c: mohol som-môžem-môcť*.

Neurčitok týchto slovies sa v staršom období vývinu slovenčiny končil na *ci: péci, vléci, moci* (resp. *móci*). Svedčia o tom jednak niektoré slovenské nárečia, ako je napr. západoslovenské *pécit, vlécit, mocit*. Ukazuje na to aj čeština, ktorá má neurčitky v podobe *péci, vléci, moci*. Podobne aj v poľštine je *wlec* (=vliecť), *móc* (= môcť). Spoluhláska *-c-* v neurčitku týchto slovies, ako je z historickej gramatiky známe, vznikla tak, že velárne zakončenie koreňa na spoluhlásku *-k* alebo *-g* spojením s neurčitkovým *-ť(i)* sa na západoslovenskom jazykovom území zmenilo na afrikátu *-c-: pekti* sa zmenilo na *peci, mogti* na *moci*. V slovenčine pravdepodobne pod vplyvom toho, že neurčitky so zakončením na *-ci*, resp. *-c* sa chápali ako málo výrazné v pomere k neurčitkom na *-ti*, resp. *-ť*, ako azda aj pod vplyvom utvárajúcej sa homonymie (neurčitok *pec(i)* sa zhodoval s tvarmi substantíva *pec*, neurčitok *moc(i)* s tvarmi substantíva *moc*), pribrali tieto infinitívne formy ešte raz neurčitkovú koncovku *-t(i)*. Tým vznikli naše dnešné tvary *piecť, môcť*, v ktorých neurčitkové *-ť* je vlastne obsiahnuté až dvakrát.

Sloveso *strežiem* malo na západoslovanskom jazykovom území ten istý vývin ako uvedený typ slovies. Tak ako sa staré predhistorické formy *mogǫ-mogti* na západoslovanskej jazykovej oblasti zmenili na *mogǫ-moci* (dnešné poľské *mogę-móc*, české *mohu-moci*), menili sa aj staré predhistorické formy *strěgǫ-strěgti* v slovenskej a českej jazykovej oblasti na *strěgǫ-strěci*, z čoho vzniklo v starej češtine *striehu-strieci* a neskorším vývinom *střehu-střící*, kým v starej slovenčine bolo *strehu* (resp. už *strežiem*)-*striec(i)*. Tak, ako vznikol v slovenčine zo starého neurčitkového tvaru *moc(i)* pridaním *-ť* tvar *môcť*, vznikol aj zo staršieho tvaru *striec(i)* tvar *strieť*.

V slovenskom pravopise sa však zaužívala nenáležitá podoba „striezť". V takej forme uvádzajú neurčitok tohto slovesa Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953 na strane 337, v novom zrevidovanom vydaní z roku 1957 na str. 356. Pochopiteľne, že podľa Pravidiel pridržiavajú sa tejto podoby aj iní autori, napr. A. V. Isačenko v svojom *Slovensko-ruskom prekladovom slovníku*, v druhom diele na str. 402.

Zaujímavý je osud formy tohto neurčitku vo vývine normy spisovnej slovenčiny. Anton Bernolák má v Slowári na strane 3186 popri určitých slovesných tvaroch *strehel, strežem, strež* neurčitkovú formu *strect*. Ľudovít Štúr v Nauke reči slovenskej (1846) má pri výklade o slovesách typu *ňesjem* neurčitky *ťjecť, vljecť, rjecť*, ale sloveso *striecť* nespomína. Štúr neuvádza neurčitok ani pri slovese *muožem*. Št. Jančovič v práci Maďarská mluvňica predložená slovensko-maďarským slovníkom (Szarvas 1848) v slovníkovej časti na str. 307 a 308 má aj pri slovese *strjehňem* aj pri slovese *strežjem* rovnaký neurčitok *strjehnuť*. Martin Hattala v Srovnávacej mluvnici jazyka českého a slovenského (Praha 1857) v rámci slovies I. triedy pri vzore *piecť* má vedľa českej formy *střící* slovenský tvar *striecť* (str. 272). Podobne i Fraňo Mráz v Slovenskej mluvnici (1872) má na str. 99 tvar *striecť*.

Až Samo Czambel v Rukoväti spisovnej slovenčiny (tretie vydanie z roku 1919) pri vzore *niesť-nesiem* konštatuje, že podľa tohto vzoru sa časujú i „slovesá, majúce pred neurčitkovým *-ť* také *z*, ktoré vzniklo zmenou *h* na *z*, na pr. *striezť-strežiem*" (str. 115). Czambel si nepovšimol, že ide o ten istý typ slovesa ako *môžem*, pri ktorom má neurčitkovú formu *môcť* (v slovníkovej časti na str. 285).

Po Czambelovi majú už všetky príručky spisovnej slovenčiny podobu *striezť*. V takejto podobe uvádza toto sloveso Ján Dambor ský v Slovenskej mluvnici (Nitra 1924) na str. 163 a inde, Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931, 1940 atď.

Ako sme ukázali, forma *striezť* nie je historicky náležitá. Ale ani synchronicky, dnešnými typmi striedania spoluhlások pri ohýbaní slovies po-

dobu *striezť* nemožno odôvodniť. Zo systému súčasných jazykov vieme, že striedanie spoluhlások (ako aj hlások vôbec) v jazykoch je podľa svojej povahy obmedzené na určité ohraničené morfologicko-sémantické typy slov a gramatických tvarov. Je to tak preto, že pôvodné hláskové zmeny, ktoré viedli ku vzniku alternácií, vznikli iba v určitých, presne vymedzených podmienkach. Zdôrazňujeme to zámerne, aby sme ako nesprávny odmietli prípadný názor, že podobu *strežiem-striezť* možno v spisovnej norme ponechať, pretože striedanie typu *z/ž* máme aj v iných slovesách, napr. *ukázať-ukážem*. Avšak práve preto, že slovesá typu *ukázať-ukážem* predstavujú úplne iný morfologický typ, nemožno striedaním *z/ž* v tomto type odôvodňovať zachovanie podoby *striezť*. Nemožno už ani z toho dôvodu, že sa striedaním *strežiem-striezť* niekedy chcú odôvodniť striedania spoluhlások v iných prípadoch. Napr. v Jazykovej poradni (str. 136) sa správnosť podoby *poukážka* odôvodňuje tým, že tak, ako máme striedanie *striezť-postriežka*, treba uznať aj striedanie *poukázať-poukážka*.

Uzavierame: Tolerovanie podoby *striezť* v slovenskom pravopise je proti vnútorným zákonitostiam slovenčiny v oblasti striedania spoluhlások v slovesných typoch. Morfologický typ slovesa *strežiem* si zákonite vyžaduje v slovenčine podobu *striecť*. Navrhujeme preto, aby sa v budúcom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu nenáležitá podoba „striezť" odstránila a nahradila historicky odôvodnenou a súčasnými zákonitosťami striedania spoluhlások v slovenčine vyžadovanou podobou *striecť*.

ZPRÁVY A POSUDKY

UNIV. PROF. DR. A. V. ISAČENKO, SLOVENSKO-RUSKÝ PREKLADOVÝ SLOVNÍK. Za spolupráce D. Kollára a dr. J. Komorovského. Druhý diel, P—Ž. Slovenská akadémia vied, Bratislava 1957. Strán 836. Cena viaz. Kčs 31.—.

V II. zväzku Slovensko-ruského slovníka dostáva verejnosť do rúk niekoľko rokov očakávanú druhú časť slovníka, ktorého prvý diel vyšiel ešte r. 1950. Ak porovnáme metódu práce na obidvoch dieloch,[1] nenachádzame v II. diele podstatného rozdielu pri spracovaní materiálu. Základným princípom je uplatňovanie tzv. prekladového hľadiska. Pri radení ruských ekvivalentov k jednotlivým slovám a slovným spojeniam sa prejavuje toto hľadisko v tom, že ak pre ten istý výraz máme v ruštine odlišný preklad, utvára sa nový, tzv. prekladový význam. Prakticky to znamená, že počet významov v hesle sa neriadi počtom významov vo východiskovom jazyku, v našom prípade v slovenčine. Podľa toho môže mať napr. slovenské slovo s menej významami viac prekladových významov v ruštine alebo zase opačne, ak sa napr. viac slovenských významov slova prekladá stále jedným ekvivalentom v ruštine, pôjde o jeden prekladový význam. Na príkladoch sa ukáže, ako možno použiť dané slovo v rozličných kontextoch. Pre názornosť si uvedieme príklad na oba prípady:

ťažký 1. (veľkej váhy) *ťažolyj;* ť. náklad *ťažolyj gruz;* ť. kufor *ťažolyj čemodan;* 2. (nesnadný) *trudnyj;* ť-á úloha *trudnaja zadača;* ť-á situácia *trudnoje* al. *zatrudniteľnoje položenije;* ť-é riešenie *trudnoje rešenije;* 3. (veľmi ťažký) *uvesistyj* al. *gruznyj;* 4. (o váhe) *vesom v;* ť. 5 kg *vesom v pjať kg*

voda (v rôznych významoch) *voda;* pitná v. *piťjevaja voda;* pramenitá v. *kľučevaja voda;* odstáta v. *voda komnatnoj temperatury;* veľká, vyliata v. (na rieke) *polaja voda;* spodná v. *gruntovaja voda* al. *podpočvennaja voda.*

Sémantické pole sa osvetľuje príkladmi k jednotlivým významom, ktoré tvoria voľné spojenia. Stáva sa však, že medzi voľné spojenia sa dostávajú aj ustálené — vďaka „prekladovému hľadisku". Podrobnejšie sa o tom zmienime ďalej. Niekedy exemplifikáciu nahrádza sémantizácia, t. j. bližšie vysvetlenie slova v zátvorkách.

V niektorých prípadoch autori však neprirodzene spájajú priamy význam s prenesеným tak v exemplifikácii, ako i v sémantizácii, napr. pri hesle *pálčivý* máme takúto exemplifikáciu: *pálčivá túžba, rana — žgučaja toska, rana;* alebo v druhom význame hesla *ťahanie: 2. taskanije (za volosy, po sudam).*

Ruské ekvivalenty k slovenským významom sú svedomite vyberané a adekvátne. Vecných chýb niet. Nájdu sa nepresnosti, vyplývajúce azda z nedokonalého poznania odtienkov niektorého významu slova, tak napr. *schrúmať* neznamená len „pažravo alebo dychtivo zjesť", ako sa chápe toto slovo v ruskom preklade *uplesti (za obe ščoki).* Základný význam tohto slova je „zjesť niečo tvrdé, čo praská pod zubmi, napr. schrúmať tvrdé cukríky, pes schrúmal kosti" a pod.

[1] Recenziu o I. diele pozri v časopise Sovětská věda-jazykověda II, č. 6.

Uvedený význam slova *uplesti* je iba druhotný, prenesený význam tohto slova. Inde sa nárečový zvrat pokladá za spisovný. Tak pri druhom význame hesla *padať* je v zátvorkách vysvetlenie (o daždi ap.). Správne malo byť „o snehu".

Slovo *paprčiť sa* nekryje sa celkom s ruským ekvivalentom *duťsia,* ale je expresívnym synonymom k nocionálnemu slovu *hnevať sa, zlostiť sa.* Nepresne je preložené aj spojenie *medová panna. Prianik* je všeobecný názov pre *medovník,* bez ohľadu na to, čo predstavuje jeho podoba. (Porov. v slovenčine *medové srdce, medový koník* a pod.)

Pri slove *scepenieť* sa uvádza preklad *otňaťsia,* čo znamená skôr „stŕpnuť" (o končatinách, ale aj prenesene). Myslím, že sa mohlo uviesť veľmi príbuzné ruské slovo *ocepeneť,* ktoré presne vystihuje slovenské *scepenieť.*

Tretí význam slovesa *scvrknúť sa* (o človeku) — *sjožiťsia* ukazuje na nesprávne pochopenie tohto slova. Základný význam slovesa *scvrknúť sa* je vždy „zmenšiť rozmery (vyschnutím, zbehnutím a pod.)". V prenesenom význame možno povedať aj o človeku, že sa scvrkol. Slovo *sjožiťsia* však znamená „schúliť sa, skrútiť sa do klbka", čo je významovo celkom iné.

Pri hesle *sadivo* sa uvádza exemplifikácia *zemiakové sadivo* s prekladom *kartofeľnaja rassada.* Slovom *sadivo* označujeme všeobecne materiál na sadenie, teda semená, a nie priesadu (okrem toho zemiaky sa nikdy nepestujú z priesad).

Pod heslom *sedlo* bolo by správnejšie uviesť frazeologické spojenie *vyhodiť niekoho zo sedla,* a nie *zhodiť niekoho zo sedla,* ktoré môže byť použité aj v priamom význame.

Ako tretí význam slova *panička* sa uvádza: *„3. ľud. (bábika) — kukolka."* To je omyl, lebo slovo *panička* je odvodenina, resp. zdrobnenina od slova *pani.* Ľudové synonymum k slovu *bábika* je *panníčka,* zdrobnenina od slova *panna.*

Pri slovese *rapotať* sa uvádzajú dva významy: *1. treščať, 2.* (o človekovi) *taratoriť.* Toto slovo malo byť rozčlenené azda na tieto významy: 1. (robiť hluk) *treščať, grochotať, šumeť;* 2. (o strake) *strekotať;* 3. (o človeku) *treščať, taratoriť,* pričom len 3. význam mal byť štylisticky hodnotený ako pejoratívny.

Pri hesle *rez* by sa žiadalo okrem spojenia *čokoládový rez* ešte pomenovanie veľmi známeho cukrárskeho výrobku *krémový rez.* Pri hesle *schodíky* by bolo potrebné uviesť aj význam *trap* — ako prístavné schodíky k lietadlu alebo lodi. Tento význam nachádzame síce pri slove *schody,* v slovenčine sa však v tomto význame používa viac slovo *schodíky* ako *schody.* Pri hesle *predseda* chýba spojenie *predseda akadémie — prezident akademii.* V hesle *pamäť* je ako exemplifikácia spojenie *ostrá pamäť — ostraja pamiať,* v slovenčine je omnoho bežnejšie spojenie *bystrá pamäť.* Pri hesle *stanica* chýba spojenie *vysielacia stanica.*

Do slovníka sa dostali niektoré výrazy s nesprávnou odvodzovacou príponou, napr. „schudobnelý, padlý" (vo výraze na hlavu padlý), ako i nedomáce slová „schátralosť, schátralý". V štvrtom význame pod heslom *tabla* je vysvetlenie „na hnetenie" namiesto správneho *na miesenie.*

Všimnime si teraz, v čom sa odlišuje spracovanie druhého dielu Slovensko-ruského slovníka od prvého. Prednosťou druhého dielu je, že spracúva jednotlivé heslá podrobnejšie, s podaním typických voľných spojení a s takmer vyčerpávajúcim podávaním frazeologických ustálených spojení.

Na druhom diele slovníka sa veľmi priaznivo odrazila spolupráca J. Komorovského, ale najmä D. Kollára. Je nesporné, že ich práca pomohla skvalitniť druhý diel slovníka, čo s uznaním konštatuje aj prof. Isačenko v úvode k slovníku.

V slovníku sú živé slovenské slová a zvraty, niet okrajových dialektizmov, ale naproti tomu slovník obsahuje všeobecne známe slová z ľudovej reči; zo slov archaických a zastaralých sú v slovníku slová zo staršej slovenskej klasickej literatúry.

Slová a slovné spojenia sú napospol správne štylisticky zaradené. V slovníku sa vyznačujú štylistickými značkami slová štylisticky zafarbené, expresívne i výrazy vybočujúce zo spisovnej normy a tak sa odlišujúce od slov štylisticky neutrálnych. Zväčša sú správne volené aj ich ruské ekvivalenty.

Autorom však niekedy ušlo štylistické hodnotenie a niektoré slová ostali bez štylistickej značky, hoci by sa bola vyžadovala. Tak napr. pri hesle *pani* pomenovanie *milostivá pani* má značku *zastar.*, ale hneď za ním omnoho zastaralejší výraz *pani veľkomožná* je bez značky. Bez príslušnej štylistickej značky ostali slová ako: *paprčiť sa (hovor. fam.), papuľovať (hovor. pejor.), ráničko (fam.), semišky (hovor.), účin (knižn., poet.).*

Slová *šatenka* a *tabačenka* označovali za prídelového systému odberné poukazy na odev a na tabakové výrobky. Obe slová zanikli so zrušením prídelového systému, teda zastarali. Slovo *šatenka* sa označuje ako zastaralé, ale slovo *tabačenka* má odbornú značku *adm.* Štylisticky zaradené nie je ani spojenie *maj ma rád,* ktoré je silne hovorové, ba hraničí až s vulgárnosťou.

V slovníku je zastúpená základná odborná terminológia jednotlivých odborov ľudskej činnosti. Na niektorých miestach však vypadli odborné značky, napr. slová *satura, saturátor, satyr* ostali bez odborného označenia. Pri názvoch botanických a zoologických uvádzajú sa aj latinské termíny, avšak nie dôsledne, napr. pri hesle *režucha bot. voďanoj kress* niet latinského názvu, pri hesle *rešetliak bot. gruškovoje derevo* stojí i latinský názov *(Rhemnus cathartica).*

Napokon by sme sa ešte chceli dotknúť otázky „prekladovosti" v súvislosti s umiesťovaním ustálených frazeologických spojení, ustálených združených pomenovaní, idiómov a rozličných jazykových zvratov.

Táto otázka sa totiž tiež trochu ináč rieši ako v prvom diele slovníka. Tam sa ustálené frazeologické spojenia umiesťovali na konci hesla pod spoločný číslovaný význam s poznámkou *fraz.* Okrem toho bola otázka umiesťovania frazeológie riešená pri mnohých väčších heslách celkom osobitne. (Pozri v I. diele napr. spracovanie slovies *dať sa, byť* a pod.)

V II. diele sa používa na vydelenie frazeológie a prekladových zvláštností osobitný znak ◊. „Prekladové hľadisko" sa tu prejavuje v tom, že keď sa na preloženie nejakého slovného spojenia, bez ohľadu na to, či je dané spojenie ustálené v slovenčine, použili iné prostriedky ako dosadenie niektorého významového prekladového ekvivalentu, kladie sa toto spojenie za spomenutú značku. Tak sa stáva, že mnoho ráz sa dostávajú za značku ◊ ustálené frazeologické spojenia spolu s voľnými spojeniami. Inokedy sú dve ustálené spojenia rozdelené v hesle tak, že jedno z nich figuruje ako „voľné spojenie", pretože v ňom niet prekladových zvláštností a druhé v podstate sémanticky to isté je už vydelené za značkou ◊, pretože tento výraz má v preklade do ruštiny nejakú zvláštnosť.

Uvedieme si príklady: v hesle *seno* — *seno* je za značkou ◊ voľné spojenie *spať na sene,* pretože sa prekladá do ruštiny *spať na senovale;* alebo v hesle *pán* sú dve takmer rovnaké ustálené spojenia oddelené značkou ◊ len preto, že jedno sa trochu ináč prekladá ako druhé: *byť pánom situácie — byť choziajinom po-*

loženija je uvedené ako voľné spojenie a *stať sa pánom situácie — ovladeť situacijej* je za ◊. Z hľadiska slovenčiny ide o rovnaké ustálené spojenia, len v jednom prípade ide o dej trvací a v druhom o dej okamžitý. A v tom istom hesle je ustálené spojenie *byť pánom svojho času — rasporiažaťsia svojim vremenem* tiež za značkou ◊.

Takých prípadov je v slovníku na desiatky. Uveďme si ešte aspoň jeden: v hesle *tancovať* sa uvádza frazeologický výraz *tancuje, ako mu ja pískam — on pľašet pod moju dudku* ako voľné spojenie a sémanticky ten istý výraz *tancuje podľa mojej nôty — on u meňa na povodu* je za značkou ◊.

Tým, že autori chceli poukázať na prekladové zvláštnosti, dostávajú sa mnoho ráz za značku ◊ obyčajné voľné spojenia, ako napr. pri hesle *šarlach* sú za značkou ◊ tieto spojenia: *očkovanie proti šarlachu, dostať šarlach.*

Odborné termíny sa uvádzajú podľa toho, ako sa prekladajú. Uveďme si aspoň dva príklady: *r a k rak pustovnícky rak-otšeľnik; ◊ rak morský omar; s e v e r n ý Severná Amerika Severnaja Amerika; ◊ Severné more Nemeckoje more.* Popri tom nie sú napr. osobitne vydelené takéto spojenia: *fyz. voľný pád,* alebo *voj. obojživelný tank.*

Avšak nájdeme aj odchýlky od zásady „prekladovosti". Napr. pri hesle *ťarchavý* stojí ruský ekvivalent *oťagčonnyj* a za ním nasleduje bez osobitného vydelenia spojenie *ťarchavá žena beremennaja ženščina,* hoci, ako vidíme, adjektívum *ťarchavý* sa prekladá v tomto spojení ináč, ako je preklad základného významu heslového slova.

Značka *fraz.*, ktorú používal prof. Isačenko v I. diele hojne, používa sa v II. diele len ojedinele a jej funkcia nie je popri rozsiahlom používaní značky ◊ dosť jasná. Nájdeme ju napr. v hesle *ríf* pred ustáleným spojením *merať istým rífom,* pričom napr. ustálené spojenia *sedieť so založenými rukami, sedieť ako päť peňazí, sedieť ako na ihlách* sú uvedené v hesle *sedieť* iba so skratkou *prenes.* bez osobitnej značky, tak isto ako napr. aj spojenia *ostať na semeno* a *zasiať semeno nesváru* pod heslom *semeno.*

Niekedy sa rieši otázka umiestenia združených pomenovaní tak, že sa nevydeľujú za osobitnú značku, ale sa číslujú podobne ako významy slova, napr.: *pálenie* 5. etn. *pálenie Jána Ivanovskij kosťor; pán* 4. *pán boh gospoď bog.* Tento spôsob bol hojnejšie využitý v I. diele. Umiesťovali sa takto temer všetky odborné termíny.

O triedení frazeologických ustálených spojení je dnes už rozsiahla literatúra. Najmä sovietska jazykoveda rozpracúvajúca v poslednom čase lexikologické a lexikografické problémy, zaoberala sa veľa touto problematikou. V dvojjazyčných slovníkoch, kde ide o konfrontáciu dvoch jazykov, otázka frazeológie a najmä jej umiesťovania sa v hesle komplikuje. Tu je skutočne ťažké, ba temer nemožné zachovať jednu či druhú zásadu do všetkých dôsledkov.

Už sám fakt, že slovník spútava rôznorodosť a bohatosť jazykového materiálu a obmedzuje ho do niekoľkých významov, v ktorých nikdy nevyčerpá všetky spojenia a možnosti vyjadrenia, je čímsi neprirodzeným, takže každý slovník je nevyhnutne neúplný. Roztriediť a podľa nejakej teórie umiestiť frazeologické ustálené spojenia a rozličné združené pomenovania je tým ťažšie. Vždy sa nájdu prechodné typy a sme nútení urobiť ústupok tej či onej teórii.

Podľa našej mienky frazeologické spojenia (máme na mysli frazeologické

zrasty a frazeologické celky) by mali tvoriť osobitný oddiel v hesle a mali by sa umiesťovať bez ohľadu na to, ako sa prekladajú.[2]

Lexikograf dnes už musí počítať so širokým kruhom používateľov nielen doma, ale aj v zahraničí. A dvojjazyčný slovník by mal ukázať práve pri ustálených spojeniach, že ide o takéto spojenia i vo východiskovom jazyku.

Otázka homonymity je vyriešená väčšinou správne; rovnako znejúce slová s veľmi odlišným významom sú radené ako osobitné heslá a opatrené indexom. Napr. *radiť*[1] *niekomu, radiť*[2] (zoraďovať); *seknúť sa*[1] (pomýliť sa), *seknúť sa*[2] (o mlieku); *schod*[1], *schod*[2]: mesiac je na schode atď. Nemôžeme však súhlasiť s tým, že slová ako *páliť* (pálenku) *kuriť, gnať* a *páliť* (silne hriať) *paliť*, sú uvedené ako dva významy slova *páliť*. Sú to dve rozličné slová. Tak isto pokladáme za dve slová meno *Pankrác* a pražské väzenie *Pankrác*, ktoré sú tiež uvedené ako dva významy toho istého slova.

Veľkou prednosťou oboch dielov slovníka je, že sú v nich rozpracované oba slovesné vidy ako osobitné heslá. Je to odôvodnené i praktické, pretože niektoré spojenia sú typické pre nedokonavý, iné pre dokonavý vid. Pri slovesách sa uvádza vždy rekcia, tak slovenská ako i ruská. Gramatický aparát pri ostatných slovných druhoch sa vzťahuje na ruské ekvivalenty, t. j. uvádza sa so zreteľom na slovenského používateľa.

Veľmi pekne sú spracované najmä veľké heslá. Ak majú slová viacero významov, tvorí každý z nich nový odsek, čo robí i veľké heslo prehľadným, takže sa v ňom používateľ ľahko orientuje.

Vzorné je aj spracovanie predložiek. Členia sa na „významy" podľa toho, s ktorým pádom sa spájajú v slovenčine i v ruštine. Pri predložkách, ktoré tvoria veľké heslo, označujú sa „významy" rímskou číslicou a ruské preklady predložky číslicou arabskou (pozri napr. predložky *po, pred, za)*.

Druhý diel Slovensko-ruského slovníka je veľmi pekne vysádzaný na kvalitnom papieri a v tej istej úprave a väzbe ako prvý diel. Je bez závažnejších tlačových chýb; na niektorých miestach vypadol prízvuk, niekde je zbytočná čiarka (napr. v hesle *roháč*), niekde sú prehodené písmená (v hesle *riadok* je „posrtočno" namiesto *postročno*). Za závažnejšiu tlačovú chybu pokladáme vypadnutie predložky *o* z rekcie k slovesu *pojednávať: traktovať „čem-l"*. namiesto *o čem-l.*

Autori si dali záležať na tom, aby čo najlepšie zachytili bohatstvo oboch jazykov a aby ukázali správne a presné preklady slovenských slov, výrazov, voľných i ustálených spojení, frazeológie aj odbornej terminológie do ruštiny.

Slovensko-ruský slovník je typom dvojjazyčného slovníka, ktorý najmä vo svojom II. diele spĺňa všetky požiadavky modernej lexikografie.

Okrem svojho základného cieľa spĺňa a bude spĺňať až do vyjdenia *Slovníka spisovnej slovenčiny* ešte jeden cieľ: zachycuje pomerne dosť úplne slovnú zásobu súčasnej spisovnej slovenčiny.

Slovenská časť slovníka nie je len zoznamom slov abecedne zoradeným. Takmer pri každom význame slova je vyznačený okruh používania, a to a) vysvetlením v zátvorkách, b) synonymným slovom, c) štylistickým alebo odborným zaradením.

O. Malíková

---

[2] Podrobnejšie o tomto pozri v mojom príspevku *Frazeologické a ustálené spojenia v dvojjazyčnom prekladovom slovníku,* Sov. věda-jazykověda V, č. 5—6.

STUDIA SLAVICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARIAE I (1955), II (1956), III (1957), Budapest.

Hoci slavistika v Maďarsku má už dlhšie dobrú tradíciu, záujem o ňu osobitne vzrástol až po druhej svetovej vojne. Publikačné možnosti mali maďarskí slavisti sprvu v zborníku Études Slaves et Roumaines (vyšli iba dva ročníky). Po zaniknutí tohto zborníka od roku 1955 vydáva Maďarská akadémia vied za redakcie I. Kniezsu slavistický zborník *Studia slavica* (ročník v rozsahu vyše 400 strán).

V zborníku *Studia Slavica* sa publikujú slavistické štúdie sledujúce otázky maďarsko-slovanských vzťahov a materiálové štúdie o slovanských jazykových pamiatkach, nachodiacich sa v Maďarsku, i o slovanských jazykoch (nárečiach) v Maďarsku.

V referáte pre Slovenskú reč sa zmienime iba o štúdiách a príspevkoch dotýkajúcich sa viac-menej slovenskej (čiastočne i českej) jazykovednej, prípadne i literárnej problematiky.

V prvom ročníku je pre nás najzávažnejšia štúdia I. K n i e z s u *Die Sprache der alten Slawen Transdanubiens* (29—49), v ktorej autor polemizuje s výsledkami Stanislavovho skúmania miestnych mien v Zadunajsku. Kniezsa kriticky hodnotí a dopĺňa niektoré Stanislavove etymologické výklady a zastáva názor o juhoslovanskom osídlení Zadunajska (podľa Kniezsu sídlili južní Slovania oveľa severnejšie, než tvrdí Stanislav).

Pre dejiny spisovnej slovenčiny prináša nové materiálové poznatky E. F ü g e d i v štúdii *K otázke užívania slovenského jazyka na panstvách v XVII. stor.* Na základe prieskumu pisárov a písomností na hospodárstvach thurzovských panstiev v archívoch rodiny Fejérpatakyovcov, Eszterházyovcov a sčasti aj v iných rodinných archívoch na západnom Slovensku autor sleduje otázku, ktorí pisári písali po slovensky a aké písomnosti sa písali po slovensky. V budúcnosti by sa ešte žiadalo zhodnotiť tento slovenský jazykový materiál v pomere k vtedajšej spisovnej češtine a v pomere k vtedajším slovenským nárečiam (k nárečiu pisateľa pamiatky alebo k nárečiu miesta vzniku pamiatky).

Z jazykovedných štúdií treba pripomenúť štúdiu L. G á l d i h o *Sur quelques pionniers des rapprochements étymologiques slavo-hongrois* (5—29), v ktorej autor hodnotí počiatky výskumu slovansko-maďarskej etymológie.

Z príspevkov uverejnených v Miscellaneách zaujme slovenských čitateľov D é c s y h o štúdia *Čeština v středověkých Uhrách* (278—287). Pozoruhodná je v nej najmä kapitola o príčinách preniknutia češtiny ako spisovného jazyka na Slovensko a kapitola o českých písomných pamiatkach slovenskej proveniencie. K uvádzaným príčinám preniknutia češtiny na Slovensko Décsy mohol pripojiť ďalšie momenty: význačné kultúrne pôsobenie Karlovej univerzity v Prahe (ktoré vo svojich prácach zdôrazňuje najmä B. Varsik) a vzájomné slovensko-moravské vzťahy pred XIV. storočím (ktoré v poslednom čase vyzdvihuje E. Pauliny).

V poznámke *K životopisu Juraja Papánka* (287—288) prináša Gy. D é c s y niekoľko údajov o pôsobení J. Papánka na farách v Tolne a v Bolyi.

V štvrtom zošite I. ročníka I. K n i e z s a v štúdii *Slawische Bestandteile der ungarischen staatlichen und juridischen Terminologie* (363—371) zisťuje, že podstatná časť maďarskej právnej terminológie je juhoslovanského (sčasti srbochorvátskeho, sčasti bulharského) pôvodu.

K poznaniu slovenských nárečí v Maďarsku prispieva Siposova štúdia o pôvode obyvateľstva slovenských obcí Hút a Hámrov v Bukových vrchoch. Autor si všíma zápisy mien v matrikách od polovice XVIII. stor. a sleduje národnostný vývin týchto dvojnárodnostných až trojnárodnostných obcí, ale ich nárečovú charakteristiku na tomto mieste nepodáva. O jazyku týchto obcí sa budeme môcť viac dozvedieť až zo Siposovej nárečovej monografie, ktorá čoskoro vyjde tlačou.

Z ďalších štúdií v tomto čísle treba ešte spomenúť Királyovu štúdiu o najstaršom hlaholskom staroslovienskom zlomku v Széchényiho Národnej knižnici v Budapešti *(Das Budapester glagolitische Fragment,* 311—333) a štúdiu D. Simonyiho o Slovanoch v Panónii *(Die Kontinuitätsfrage und das Erscheinen der Slawen in Panonnien,* 333—363).

Z príspevkov v Miscellaneách je pre slovenistiku zaujímavé iba Décsyho upozornenie na slovenský moralizujúci spev zo XVII. stor. (autor ho nenáležite nazýva „karhací") od hornouhorského zemana Gašpara Madácha (278—287).

V I. ročníku upozorňujeme ďalej na Hadrovicsove recenzie *Stredovekých českých listín* vydaných za redakcie I. Kniezsu (301—303) a Kniezsovej knihy *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* (423—426), ako aj na Sziklayho recenziu Gašparíkovej publikácie *Ján Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života* (303—307). V Kronikách je pre nás poučná Királyova zpráva o slavistike v Maďarsku v rokoch 1945—1954 (307—310) a Pákozdiho zpráva o maďarskej slavistike r. 1955 (474—476).

V druhom ročníku sborníka *Studia slavica* nás zaujme predovšetkým štúdia E. Moóra *Die Ausbildung der Betriebsformen der ungarischen Landwirtschaft im Lichte der slawischen Lehnwörter* (31—119). Na základe poľnohospodárskej terminológie slovanského pôvodu autor v nej skúma účasť Slovákov, Bulharov a Slovincov na budovaní maďarských hospodárskych pomerov. V Moórovej štúdii sú cenné aj mnohé nové výklady o pôvode niektorých slovanských slov v maďarčine (napr. maďarských slov *patkó, kovács, csép, répa* a i.).

Z príspevkov v Miscellaneách je pre dejiny slovenčiny závažný Décsyho informatívny príspevok o *Slovenských prekladoch Blosiových náboženských spevov* (396—403). Ide o obšírny rukopisný preklad písaný — podľa Décsyho — tou istou rukou ako aj Hadvabného slovník a kamaldulský preklad *Písma.* Škoda, že autor nevenoval pozornosť aj jazykovému rozboru a zhodnoteniu spomenutej slovenskej jazykovej pamiatky.

Nové poznatky o slovensko-maďarských literárnych vzťahoch prináša príspevok E. Úrhegyiovej, *Hviezdoslav a Spoločnosť Kisfaludyho* (403—409).

Okrajovo sa dotýka slovenskej jazykovej problematiky aj príspevok E. Baleckého o jazyku ukrajinského protokolu zo Zborova na Slovensku z roku 1666, v ktorom autor nachádza isté slovakizmy (striednice *tlat, tret,* za *tolt, tert,* príponu *-i* v nom. sg. príd. mien a i.).

Z recenzií v tomto ročníku treba upozorniť na Kniezsovu podrobnú recenziu Királyovej monografie *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei* (409—415) a na Sziklayho recenziu Pražákovej knihy *S Hviezdoslavom* (429—437).

V III. ročníku je niekoľko zaujímavých štúdií z rozličných oblastí slavistiky. Niektoré z nich sa týkajú priamo aj slovenistiky.

Objavný charakter má štúdia P. Királya o rukopise slovníka Adama Lačného, ev. a. v. farára v Necpaloch (*Latsný Adamus, Dictionarium saec. XVIII.*

59—111). Okrem rozboru rukopisu uverejnil Királyaj niekoľko strán ukážok zo slovníka samého.

Štúdia B. Ilu (*Die walachische Bevölkerung der Herrschaften Murány, Csetnek und Krasznahorka,* 113—148) rozoberá problémy valašskej kolonizácie na panstvách Muráň, Četnek a Krásna Hôrka.

Pozoruhodná je štúdia I. Fodora o bezpodmetových vetách v modernej ruštine (*Subjektlose Sätze im modernen Russischen,* 149—206).

V Miscellaneách tohto ročníka je tiež niekoľko zaujímavých príspevkov. L. Kis vysvetľuje etymológiu slov *ulita* a *pinka,* opravujúc staršie názory. F. Gregor píše o dejinách slovenskej osady Pilišsántov. I. Sipos v štúdii *Nářeční vztahy jedné vánoční legendy* uvádza migrovanie istej legendy, ktorú spievajú Slováci žijúci v Maďarsku. Celá zachytená problematika sa mu však javí skreslene, pretože si neurobil výskum tejto piesne na Slovensku. (Už doteraz sme zistili, že je známa napr. v Chynoranoch, na okolí Žiliny, v Ždiari a na okolí Sabinova.)

V tej časti sborníka, v ktorej sú recenzie slavistickej literatúry, referuje sa medziiným aj o Machkovej knihe *Česká i slovenská jména rostlin,* aj o Décsyho práci *Slovenský lekársky rukopis zo XVII. storočia.*

Z uvedených poznámok o sborníku *Studia Slavica* je zrejmé, že slavisti v Maďarsku pracujú seriózne. V ďalších ročníkoch by sa však mala venovať väčšia pozornosť jazykovej úrovni slovensky písaných príspevkov.

K. Habovštiaková — M. Hayeková

JÁN V. ORMIS, BIBLIOGRAFIA ĽUDOVÍTA ŠTÚRA. Vydala Matica slovenská v Martine 1958. Strán 204. Cena viaz. Kčs 17,90.

Po bibliografii Jána Kollára (SAV, Bratislava 1954) pripravil nám J. V. Ormis aj Bibliografiu Ľudovíta Štúra. Bibliografia — podľa Úvodu zostavovateľa — siaha od roku 1836, z ktorého máme prvú známu Štúrovu tlačenú prácu ako i prvú jednotku literatúry o ňom, až do roku 1956. Z nášho, jazykovedného hľadiska, je práca cenná tým, že prináša súpis Štúrových jazykovedných prác a súpis literatúry o Štúrovi ako jazykovedcovi, kodifikátorovi dnešnej spisovnej slovenčiny, založenej na stredoslovenských nárečiach. Pri ďalšom štúdiu Ľudovíta Štúra ako jazykovedca možno s prospechom využívať Ormisovu prácu, ktorá poskytuje dobrú orientáciu v doterajšej spisbe. Bádateľ, ktorý sleduje osudy počiatkov slov. spisovného jazyka, má takto po uvedených dvoch prácach a po Bibliografii bernolákovcov od Imricha Kotvana (vyd. Matica slovenská r. 1957) zachytené jazykovedné dielo troch významných postáv nášho národného života, Bernoláka, Kollára a Štúra, ba aj (v Kotvanovej práci) jazykovedné dielo J. I. Bajzu, predchodcu spis. slovenčiny. Týmito bibliografiami urobili takto J. V. Ormis a I. Kotvan cennú službu aj pre jazykovedu.

Bibliografia Ľudovíta Štúra sa v základe delí na tri časti: I. Vlastné práce a preklady, II. Korešpondencie, III. Literatúra. Vlastné práce sa delia na dva oddiely: Knižné vydania (samostatné tlače) a časopisy a Príspevky po časopisoch a inde. Korešpondencie majú tri oddiely: Uverejnené listy Ľudovíta Štúra, Listy iných Ľudovítovi Štúrovi a Korešpondencie tretích osôb. III. časť má oddiely: Život Ľudovíta Štúra, Dielo Ľudovíta Štúra a Varia (tu zaraďuje autor jednotky, ktoré nebolo možné umiestniť v predchádzajúcich oddieloch III. časti).

V Doplnkoch podáva autor jednak nové jednotky, jednak dodatky k jednotkám, ktoré sú v I.—III. časti.

Radenie materiálu vo všetkých oddieloch bibliografie je chronologické podľa rokov a v jednotlivých rokoch zas abecedné. Najprv sa vždy uvádzajú knižné práce (tu najprv veci, ktoré sa priamo týkajú Štúra, potom knižné jednotky o štúrovcoch), za nimi ostatné jednotky. Ďalšie kritérium pri knižných aj ostatných jednotkách je jazykové: slovenské a české jednotky majú prednosť pred cudzojazyčnými, v cudzojazyčných zas slovanské pred neslovanskými. V II. časti sa uplatňuje chronologické radenie bez ohľadu na reč jednotiek. V III. časti sa tiež uplatňuje chronologické poradie, kombinované s jazykovým. Veľmi stručné anotácie dáva autor len tam, kde je to nevyhnutne potrebné.

Pred vlastnou bibliografiou je úvodná štúdia K otázke doterajšieho vedeckého výskumu života a diela Ľudovíta Štúra, ktorú napísal univ. prof. dr. Milan Pišút. Štúdiu pre resumé spracoval dr. Ján Marták. Resumé je v štyroch jazykoch: ruskom, nemeckom, francúzskom a anglickom.

Sústavné vychádzanie špeciálnych bibliografií, čoho sme svedkami u nás v posledných rokoch, ukazuje, že Matica slovenská sa veľmi dobre stará o publikovanie prác našich bibliografických pracovníkov. Vydaním Bibliografie Ľudovíta Štúra prispeli J. V. Ormis a Matica slovenská dôstojne k oslave storočnice smrti Ľudovíta Štúra.

L. Dvonč

FRANTIŠEK JÍLEK, ČEŠTINA JE JAZYK VTIPNÝ. Druhé, doplnené vydanie. Ilustrácie a kresba na obálke od Josefa Ladu. Praha 1958. 252 strán. Viaz. Kčs 11,—.

Jílkova Čeština je jazyk vtipný vychádza v krátkom čase v 2. vydaní, čo svedčí o mimoriadnom úspechu tejto knihy v širokej čitateľskej verejnosti. Na stránkach tohto časopisu sme už referovali o autorovej vysokoškolskej príručke *Česká sémantika* (SR XXII, 1957, 135—137), v ktorej je pekný prehľad synchronickej i genetickej sémantiky. V recenzovanej knihe autor zas originálnym spôsobom oboznamuje čitateľa so zvukovou a významovou stránkou jazyka. Vtipy si zaiste každý rád prečíta. Menej hĺbavý čitateľ si osobitne nevšíma, v čom je podstata niektorého vtipu. Vieme však, že množstvo vtipov je práve založených na využití jazykového materiálu. Jílkova kniha zábavnou formou podáva vlastne výklad takých základných pojmov jazykovedy, ako sú zvuková a významová stránka jazyka, homonymia, synonymita, ľudová etymológia a pod., ukazuje na rozdiely medzi jazykmi pri používaní rovnako alebo podobne znejúcich slov (u nás rozdiely medzi slovenčinou a češtinou), čím prispieva k zamysleniu sa nad zhodami a rozdielmi medzi jazykmi atď. Z využívania jazyka pre vtip a humor veľmi dobre poznávame dôležitosť zvukovej a významovej stránky slova, resp. slov pre existenciu niektorého konkrétneho vtipu. Závislosť od jazyka je neraz taká úzka, že množstvo vtipov je obmedzených na nejaký jazyk a nemožno ich adekvátne preložiť s rovnakým humoristickým účinkom. Stačí upozorniť napr. na české „máme houby" (str. 64), aby sme pochopili túto závislosť. Najlepšie ju pociťujú prekladatelia takých diel, v ktorých sa vyskytujú nejaké slovné hračky. Veľmi často sa musí takáto slovná hračka označiť jednoducho ako nepreložiteľná.

Proti niektorým konkrétnym príkladom, ktoré sú v knihe, bolo by možné uviesť námietky, že nie sú dosť výstižné, aktuálne a pod. V niektorých prípadoch nejde ani o vtip, ktorý by vyplýval z využitia jazyka. Drobné nedostatky je možné napokon odstrániť v príp. ďalšom vydaní. Sympatické je však to, že nám tu autor predstavil jazyk nie z „vážnej", ale z humornej stránky. Bolo by užitočné uvažovať, či by naše jazykové príručky nemohli niečo z tejto knižočky vyťažiť. Neraz počujeme sťažnosti, že výklady v jazykových príručkách sú ťažké, neprístupné, pre mnohých dokonca nudné, nezáživné a pod. Pri výklade by sme mohli celkom dobre sem-tam zamiešať aj nejaký vtip, na ktorom možno pekne vysvetliť istý jazykový pojem. Pekne sa dajú využiť vtipy najmä pri výklade homonymie a synonymity. Veľmi dobre sa dá využiť aj „ilustrovaná" frazeológia (porov. v knihe na str. 19 „se srdcem těžko hrát", na str. 141 „vypustil duši" atď.).

Jílek ukázal, že čeština je vtipný jazyk. My by sme povedali širšie: j a z y k j e v t i p n ý.

L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

Poľahúčky, či poľahučky? — V zrevidovanom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1957 je zaznamenané slovo *poľahúčky* (pri hesle *poľahky*) s dlhým *ú*. Vo vydaní Pravidiel z r. 1953 i vo vydaní z r. 1940 má však toto slovo podobu *poľahučky* s krátkym *u*. Ktorá podoba je správna?

V Poznámkach k zrevidovanému vydaniu nie je výraz *poľahučky* nikde uvedený. Z toho možno urobiť záver, že v slove *poľahúčky* vo vydaní Pravidiel z r. 1957 je tlačová chyba. Na to by ukazovala aj podoba výrazu *zľahučka* a príd. mena *ľahučký*. Krátke *u* je aj v podobnom výraze *potichučky*.

Uvedená chyba v slove *poľahučky* však nevznikla bez príčiny. Výslovnosť *poľahúčky* s dlhým *ú* nie je v slovenčine neznáma, ba je dosť častá. V materiáli Ústavu slovenského jazyka máme na podobu *poľahúčky* 10 dokladov (z Hviezdoslava, Jégého, Smreka, Zgurišky, Žáryho a i. autorov) a na podobu *poľahučky* len 3 doklady (1 zo Žáryho a 2 od neznámych autorov). Ďalej sme našli 2 doklady na podobu *poľahúčku* (oba z Hviezdoslava), 1 doklad na podobu *poľahunky* (zo Stodolu) a 1 doklad na podobu *poľahulinku* (z Rázusa). Prevládajú teda doklady na formy s dlhým *ú*.

Podobný stav je aj pri výraze *potichučky*. Pravidlá od roku 1940 zaznamenávajú len podobu s krátkym *u*. V dokladoch z nášho materiálu je však častejšia podoba *potichúčky* s dlhým *ú*. Doložená je zo Štúra, Kukučína, Jégého, Jesenského, Jilemnického a i. autorov (dovedna 12 dokladov). Okrem toho je 1 doklad na podobu *potichúčku* (z Hviezdoslava), 1 doklad na podobu *potichúčko* (od neznámeho autora) a 1 doklad na podobu *potichúnky* (z Vajanského). Na podobu *potichučky* máme 10 dokladov (z Kukučína, Jégého, Fraňa Kráľa, Plávku, Šteinhíbla, Harmanovej a i. autorov). Okrem toho je 1 doklad na podobu *potichučku* (z Harmanovej).

Uvedené doklady svedčia, že popri formách *poľahučky, potichučky* s krátkym *u* sú živé aj formy *poľahúčky, potichúčky* s dlhým *ú*. Je na mieste otázka, či by nebolo možno uznať oboje formy za spisovné. Odpoveď na túto otázku nám dá ďalší lingvistický rozbor.

V slovenčine možno od základov mnohých prídavných mien utvoriť expresívne formy na *-učký, -unký, -ušký, -ulinký*. Nás v tejto súvislosti zaujíma forma na *-učký*. Bežná je napr. pri adjektívach *bielučký, celučký, čistučký, drobučký, chudučký, milučký, slabučký* a mn. i. Všetky takéto formy majú príponu *-učký* s krátkym *u*. Krátke *u* je aj v príponách *-unký, -ušký, -ulinký*. Krátke *u* ostáva aj v odvodených príslovkách na *-učko, -unko, -uško, -ulinko: drobučko, drobunko, drobuško, drobulinko* a pod. Pri niektorých takýchto príslovkách sa však popri forme s krátkym *u* vyskytuje aj forma s dlhým *ú*. Túto dĺžku si možno vysvetliť ako prostriedok na zosilnenie expresivity. Vyskytuje sa práve pri príslovkách *ľahučko* a *tichučko*. V našom materiáli máme 17 dokladov na podobu *ľahúčko* (zo Sládkoviča, Hviezdoslava, Vlčka, Čajaka, Rázusa, Horala, Jesenského, Plávku, Ondrejova, Hronského a i. autorov) a 13 dokladov na podobu *ľahučko* (z J. Kráľa, Jégého, Barča-Ivana, Zgurišky, Jilemnického, Horáka, Skalku, Gráfa, Mihálika a i. autorov). Na podobu *ľahúnko* sme našli 3 doklady (z Vajanského, Zgurišky,

a Gacka) a na podobu *ľahunko* tiež 3 doklady (z Vajanského, Gašpara a Hečku). Ešte bohatšie a u mnohých autorov je doložená forma *tichúčko* (dovedna 37 dokladov zo Sládkoviča, Vajanského, Kukučína, Rázusa, Vansovej, Jégého, VHV, Horala, Vámoša, Jilemnického, Zúbka, Hronského, Bendovej, Krnu a i.). Na formu *tichučko* sme našli len 14 dokladov (zo Škultétyho, Záborského, Timravy, Jégého, Fraňa Kráľa, Figuli, Švantnera, Morica a i. autorov). Forma *tichúnko* je v našom materiáli doložená 7 ráz (z Vajanského, Podjavorinskej, Gregorovej a i. autorov), forma *tichunko* len raz (zo Sokola r. 1867), hoci je bežná aj v dnešnom jazyku.

Je zaujímavé, že pri adjektívach *ľahučký, ľahunký* a *tichučký, tichunký* sú bežné len formy s krátkym *u*. Našiel som jediný doklad na podobu *tichúnky* (z Čajaka). Podoba *tichunký* je síce tiež doložená málo (iba 2 doklady), ale na formy *tichučký, ľahučký, ľahunký* je množstvo dokladov.

Doklady ukazujú, že pri príslovkách *ľahučko/ľahúčko, tichučko/tichúčko* je živá dvojaká kvantita. Organické sú formy *ľahučko, tichučko* s krátkym *u*, ale časté sú aj formy *ľahúčko, tichúčko* s dlhým *ú*. Dĺžka v nich je expresívneho pôvodu. Dlhé *ú* z prísloviek *ľahúčko, tichúčko* preniká aj do prísloviek *poľahúčky, potichúčky*. Vzhľadom na uvedený stav by nebolo správne niektorý z oboch variantov vylučovať zo spisovného jazyka. V budúcom vydaní Pravidiel i v Slovníku slovenského jazyka treba zaznamenať ako správne oba varianty, t. j. variant s krátkym *u* aj variant s dlhým *ú: ľahučko (ľahunko)* i *ľahúčko (ľahúnko), tichučko (tichunko)* i *tichúčko (tichúnko), poľahučky* i *poľahúčky, potichučky* i *potichúčky*.

Š. Peciar

Zakazáč, zakazač? — V rámci osláv 40. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie viedli sa diskusie a písali sa kritiky i recenzie o knihe K. Gorbunova Ľady sa lámu (Svet socializmu, Bratislava 1955), ktorá je svojím obsahom veľmi aktuálna pre náš dnešný život. Medziiným si kritika všimla i jazykovú stránku prekladu. Recenzent Ondrej Marušiak v Pravde z 15. októbra 1957 nadhodil otázku, kde vzala a prečo použila prekladateľka Magda Takáčová nezvyčajné pomenovanie *zakazáč* na označenie sluhu, zriadenca v obecnom soviete.

I keď je slovo *zakazáč* dnes málo známe, nedostalo sa v preklade M. Takáčovej do slovenskej literatúry po prvý raz. Stretáme sa s ním v dielach slovenských spisovateľov a v slovníkovom materiáli ÚSJ SAV je doložené u klasika Martina Kukučína aj u J. C. Hronského, ktorí ním označujú obecného sluhu, boženíka.

V niektorých dokladoch v slovníkovom archíve ÚSJ z Martina Kukučína i z J. C. Hronského je slovo písané s dĺžňom ako *zakazáč: Vidíte Miško, ja som z a k a z á č, ale ja sa s vami hocikedy čarám.* (Kukučín) — *Starý z a k a z á č tvrdí, že jeden z nich [zajacov] už trochu zaváňal.* (Hronský) — *Darmo sa sypalo na Gajdoša. Darmo ho začali omakávať za panské drevo. Za raž, čo nedal ani z a k a z á č o v i, ani hlásnikovi.* (Hronský)

V ďalších dvoch dokladoch od J. C. Hronského je slovo bez dĺžňa, znie *zakazač: Z a k a z a č Filip naťahoval motúz na dverách. — [Mišo] ani kapsičky papierovej nezabudne, ani truhlice, ktorú musel z a k a z a č spraviť osobitne na tú príležitosť.*

Krátkosť do slova *zakazáč* tu prenikla podľa dnešného tvorenia činiteľských mien príponou *-ač*.

Pretože sa slovo *zakazáč* dostalo do našej literatúry z reči ľudu niekedy koncom minulého storočia, keď bolo častejšie tvorenie príponou *-áč* k slovesnému základu, ako napríklad *vreskáč, poživáč, hltáč, vymetáč, vyslucháč, spovedáč,* bolo by nesprávne dávať tomuto dávno utvorenému slovu podobu dnešného tvorenia s príponou *-ač*.

Okrem citovaných dokladov nachádzame slovo *zakazáč* s dĺžkou v prípone aj v Kálalovom slovníku. Jeho výklad je obecný sluha.

Nezdá sa preto nevhodné, keď aj M. Takáčová použila vo svojom preklade slovo *zakazáč*. Výber tohto slova namiesto výrazu *obecný sluha* je priliehavý preto, lebo ono pre nás nemá také ponižujúco-pejoratívne zafarbenie ako pomenovanie sluha. Aj M. Takáčová používa náležitý tvar s dĺžkou — *zakazáč: Z a k a z á č Fedosjevič klopká na schodíkoch obecného sovietu paličkou. — Zabili iného, z a k a z á č a obecného sovietu, hrdinského posla Fedosjeviča.*

O. Kajanová

Uhriešený. — Toto málo známe adjektívum máme z beletrie doložené len v diele Jozefa Horáka. Spisovateľ ho používa vo význame „utrápený, ustaraný, ustarostený, úbohý", napr. v týchto vetách: *No u h r i e š e n ý Jano im vec vysvetlil.* (Táliky) — *Tak kráčal u h r i e š e n ý Richter k Rösslovmu domu.* (Zlaté mesto) — *Takú hlúposť môže povedať len u h r i e š e n ý štrekár.* (Na baňu klopajú) — *V kúte sedela u h r i e š e n á starenka.* (Vysoká pec) — *Naproti doktorovi sedela ustaraná, u h r i e š e n á babka.* (Vysoká pec) — Z uvedených citátov vychodí, že prídavné meno *uhriešený* významove súvisí s ľudovým ustáleným spojením *hriešna stvora* v pôvodnom význame „hriechom strápená" a v prenesenom význame „úbohá, biedna". Toto zaujímavé adjektívum, ktoré spisovateľ Jozef Horák pozná z okolia Banskej Štiavnice (Teplá, Žakýl, Močiar), nezachytil ani Kálal v svojom nárečovom slovníku. Slovo *uhriešený* pre beletriu znamená prínos ako synonymum k prídavným menám *ustaraný, ustarostený, utrápený, biedny, úbohý.*

V západoslovenských nárečiach má adjektívum *uhriešený* iný význam ako v okolí Banskej Štiavnice. Tu je známy iba pôvodný význam „cítiaci sa chybným, vinným". V tomto význame ho však z literatúry nemáme doložené.

M. Hayeková

Tak isto, či takisto? — Pravidlá slovenského pravopisu zaznamenávajú tento výraz v podobe *tak isto.* Tradične sa tak aj píše. V novšom čase začína však prenikať písanie *takisto* dovedna. V lístkovom materiáli ÚSJ sme našli na toto písanie 21 dokladov od rozličných autorov, z beletrie, z vedeckej spisby i z tlače.

V takomto prípade, keď v jazyku (i v pravopise) preniká niečo nové na úkor starého, čo jestvovalo a ešte jestvuje, musí sa kodifikátor rozhodnúť, či má brániť starú formu, alebo podporovať novú. Pravda, jeho rozhodnutie v každom konkrétnom prípade musí byť vedecky podložené.

Pri výraze *tak isto* možno nájsť argumenty aj za oddelené písanie, aj za písanie dovedna. Za oddelené písanie hovorí fakt, že obe zložky tohto výrazu jestvujú ako samostatné slová, príslovky spôsobu *tak* a *isto*. Zdanlivo úplne rovnaké sú spojenia *tak dobre, tak pekne, tak zle* alebo aj *veľmi dobre, dnes ráno, zajtra večer* a pod. Podstatný rozdiel je tu však v tom, že v uvedených výrazoch si obe zložky zachovali svoj vlastný význam a svoju samostatnosť, kým druhá zložka výrazu *tak isto* stratila pôvodný význam príslovky *isto* (= nepochybne, zaiste) a stala sa zdôrazňovacou časticou s významom „práve" alebo „tiež". Podobnú funkciu má neurčité zámeno *istý* vo výrazoch *taký istý, ten istý*. V tejto funkcii stalo sa slovko *isto* príklonkou bez vlastného prízvuku, takže tvorí s príslovkou *tak* jeden prízvukový celok. A to je už svedectvo, že vo výraze *tak isto* obe zložky splynuli do jedného celku, čím súčasne získavame argument za písanie *takisto* dovedna. Rozdiel v písaní, ktorý by tu takto vznikol (*takisto* dovedna a zámená *ten istý, taký istý* oddelene), možno odôvodniť samostatnosťou oboch zložiek v zámenách *ten istý* a *taký istý*, ktorá sa prejavuje skloňovaním oboch zložiek.

Za oddelené písanie výrazu *tak isto* sa uvádza ešte iný argument: asimilovaná výslovnosť *tagisto*, ktorá svedčí, že sa tu ešte cíti samostatnosť oboch zložiek. Táto samostatnosť je však relatívna a týka sa len formy, nie obsahu oboch zložiek. Podľa výslovnosti výrazu *akiste [agiste]* možno tiež usudzovať na samostatnosť oboch zložiek, a predsa *akiste* píšeme ako jedno slovo. Podobne aj výrazy *včasráno, podistým, žiaľbohu, bohužiaľ, chvalabohu, vonkoncom, horeznak, horeznačky* a mnoho iných možno ľahko rozložiť na príslušné zložky, z ktorých vznikli, a predsa všetky tieto výrazy píšeme dovedna.

Ďalším argumentom za písanie *takisto* dovedna je spôsob písania synonymického výrazu *taktiež*.

Prevládajú teda dôvody za písanie výrazu *takisto* dovedna. Preto netreba klásť prekážky tomuto novšiemu spôsobu písania. Budúce vydanie Pravidiel bude ho už musieť zaznamenať.

Š. Peciar

Včasráno, zavčas rána. — Príslovkový výraz *včasráno*, ktorý zaznamenáva už prvé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1931, vznikol splynutím dvoch prísloviek: *včas* + *ráno*. V staršom spisovnom úze sa tento výraz písal ako dve samostatné slová: *včas ráno*. Doklady na takéto písanie nájdeme u Kalinčiaka, Vansovej, Jégého, Tajovského, Vámoša, Stodolu, Ondrejova, Bodenka a i. V novšom úze sa však zásluhou Pravidiel upevnilo písanie *včasráno* dovedna. Dnešný spôsob písania tohto výrazu je plne odôvodnený splynutím oboch prísloviek, čo potvrdzuje aj slovný prízvuk na slabike *včas-*. Druhá časť výrazu *-ráno* je bez prízvuku.

Popri *včas ráno* nájdeme u klasikov našej literatúry, zriedka aj v novšej spisbe výraz *včasne ráno* (napr. u Kalinčiaka, J. Matúšku, Šoltésovej, Vajanského, z mladších autorov u Žáryho). Výraz *včasne ráno*, pravdaže, nemožno písať dovedna. Obe príslovky (*včasne* i *ráno*) tu majú svoj vlastný prízvuk a príslovky na *-ne* v slovenčine nikdy nesplývajú s nasledujúcim slovom do jedného výrazu.

V tom istom význame ako *včasráno* používa sa aj výraz *zavčas rána.* V literárnom jazyku je doložený oddávna. Píše sa vždy oddelene ako dve slová: *zavčas rána.* Pravidlá tento výraz nezaznamenávajú. Je tu písanie oddelene odôvodnené? Áno, je. Vo výraze *zavčas rána* má druhé slovo *rána* svoj vlastný prízvuk. To dokazuje jeho samostatnosť. Slovo *zavčas* v tomto spojení treba pokladať za sekundárnu predložku (podobného typu, ako sú predložky *okolo, spomedzi, uprostred* a pod.). Všade inde je slovo *zavčas* príslovkou. Ako príslovka sa používa častejšie v podobe *zavčasu.* Spojenie „zavčasu rána" sa však nepoužíva. Veľmi zriedka sa vyskytuje spojenie *zavčasu ráno* popri *zavčas ráno* (tu ide o dve príslovky vedľa seba).

Na variant *zavčasu ráno* sme našli doklad u Vajanského, variant *zavčas ráno* je doložený u Felixa (v preklade). Sú to tieto doklady: *Stará Betka našla ju zavčasu ráno na diváni s otvorenými očami.* (Vajanský) — *Filomena sa zobudila zavčas ráno s pocitom niečoho príjemného.* (Felix)

V lístkovom materiáli ÚSJ sme našli jeden doklad aj na výraz *od včasrána: Roľníci si od včasrána podávali kľučky* (tlač). Bežnejšie je spojenie *od včasného (skorého) rána.*

Z uvedených výrazov píšeme teda dovedna ako jedno slovo len *včasráno.* Ostatné výrazy *zavčas rána, zavčas ráno, zavčasu ráno, včasne ráno* píšeme oddelene ako dve slová.

Š. Peciar

Prednedávnom. — Tento výraz puristi zavrhovali. Vyhlasovali ho za zbytočný novotvar. Stačí nám vraj príslovka *nedávno.* (Pozri SR VIII, 1940—1941, str. 32.) Výraz *prednedávnom* je naozaj synonymum k *nedávno.* Je nesporne novší ako príslovka *nedávno,* z ktorej vznikol. Nie je však nesprávny. Je výraznejší než príslovka *nedávno,* preto ho možno štylisticky využiť. A spisovatelia ho aj využívajú. Nepíšu ho však jednotne. Jedni predložku *pred* oddeľujú a píšu *pred nedávnom* (to je starší spôsob písania), iní píšu dovedna *prednedávnom* (to je novší spôsob písania).

V slovníkovom materiáli ÚSJ sme našli okrem iných napr. tieto doklady:

Ale ona sama bola *pred nedávnom* podobne zrobila Báthorymu. (Kalinčiak) — Občania ju tak dodnes volajú, hoci ju *pred nedávnom* prekrstili páni na Topolán. (Kukučín) — Vydala sa za čižmára Kostrbu, čo mu len *pred nedávnom* žena umrela. (Podjavorinská) — Prišiel sem *pred nedávnom* akýsi — svetom sa dlho túlal, vraj starého Horoňa syn. (Jilemnický) — Len *pred nedávnom,* pred krátkym pol rokom žil ešte v neďalekej hájovni hájnik so ženou a štyrmi deťmi. (Fr. Kráľ) — Len *pred nedávnom* stal sa zo mňa roľník. (Štítnický) — Rudolf Pokorný vydal *pred nedávnom* prvú prozaickú zbierku. (Vlček)

Prednedávnom mal som tu známeho, istého gazdu. (Figuli) — A na tomto bode uviazli *prednedávnom* kolísavé udalosti nového košického divadla. (Borodáč) — Na to sa podujala Helena Križanová-Brindzová, keď *prednedávnom* vydala knižku poézie „Traja bratia". (Klátik)

Výraz *prednedávnom* je teda správny. Je síce utvorený od príslovky *nedávno,* teda od nesklonného slova, a predsa má koncovku inštrumentálu muž. alebo stred. rodu *-om.* To však nijako nesvedčí o jeho nesprávnosti. Naopak, je to skôr

svedectvo jeho správnosti, lebo podobným spôsobom sú utvorené aj niektoré iné bežné príslovkové výrazy k základným príslovkám. Rovnako vznikol napr. výraz *predvčerom* alebo *zavčerom* (k príslovke *včera*). Obdobne sú utvorené výrazy *zhora, zdola, dohora* (k príslovkám *hore, dole*) a i. Koncovky sú tu analogické podľa iných príslovkových výrazov, takých, ktoré vznikli z podstatných alebo prídavných mien.

Ide len o otázku, ako tento výraz písať. Pravidlá ho totiž nezaznamenávajú. Má sa predložka *pred* písať oddelene alebo dovedna? Novšie doklady ukazujú, že sa vžíva písanie dovedna. A toto písanie je celkom náležité, lebo tak píšeme v š e t k y príslovkové výrazy, ktoré vznikli splynutím predložky s príslovkou, a to aj vtedy, keď sa príslovka obmieňa. (Pozri môj článok *Ako písať príslovkové výrazy* v tomto čísle Slovenskej reči.) Výraz *prednedávnom* treba teda písať dovedna, rovnako ako *donedávna, oddávna, odnedávna,* hoci v staršom úze sa písali aj tieto výrazy oddelene *do nedávna, od nedávna, od dávna.*

Š. Peciar

Kapún, bagún, -a, *mn. č.* -y. — Vykastrovaný kohút sa volá kapún. Zvuková podoba tohto slova sa v Pravidlách slovenského pravopisu dva razy menila. Vo vydaní z roku 1931 a 1940 sa uvádza podoba *kapún.* Vydanie z roku 1953 má podobu *kapúň,* mn. č. *-ne.* Zrevidované vydanie z roku 1957 v úvodnej časti (Poznámky k zrevidovanému vydaniu, str. 16) i v gramatickej časti (§ 58) zaznamenáva opäť podobu *kapún,* ale v pravopisnom slovníku nejakým nedopatrením ostala podoba *kapúň,* ktorá odporuje poučke z § 58. Správna spisovná podoba tohto slova je *kapún,* v množnom čísle *kapúny.*

Rovnakú podobu má aj slovo *bagún.* Túto podobu zaznamenali Pravidlá z roku 1940. Vo vydaní Pravidiel z r. 1953 je rozpor medzi poučkou v gramatickej časti (§ 58), kde sa uvádza podoba *bagún,* a slovníkovou časťou, kde sa uvádza podoba *bagúň.* Zrevidované vydanie Pravidiel z roku 1957 tento rozpor odstránilo a uvádza aj v slovníku správnu podobu *bagún,* mn. č. *-y.*

Š. Peciar

NOVÉ KNIHY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Jazykovedné štúdie II. Dialektológia

Z obsahu: J. Štolc, O súčasnej slovenskej dialektológii. — E. Pauliny, Nominatív plur. typu *ľuďia, sinovia* v strednej slovenčine. — J. Štolc, Názvy rastliny Ribes grossularia v slovenských nárečiach — V. Blanár, K zániku slov v ľudovej reči. — J. Oravec, Reč ľudových piesní a nárečová norma. — Š. Tóbik, Členenie a charakteristika gemerských nárečí. — E. Jóna, Zjavy vetnej fonetiky v ipeľskom nárečí. — R. Krajčovič, Východná hranica západoslovenskej asibilácie. Južná oblasť. — A. Habovštiak, Dve štúdie z oravskej dialektológie. — I. Kotulič, Z mennej deklinácie sedlackého nárečia. — J. Mihál, Charakteristika brezniansk[illegible] nárečia. — K. Habovštiaková, Jazykový rozbor pamiatky Inventarium rerum arcis Arvensis z r. 1611. — F. Buffa, Z nárečových názvov rastlín v Dlhej Lúke v severnom Šariši. — K. Palkovič, Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku.

SAV 1958, str. 357, obr. 32, brož. Kčs 47,—.

Terminológia telesnej výchovy I. Ľahká atletika. Lyžiarstvo

Z obsahu: Úvod. Terminológia ľahkej atletiky. Všeobecné termíny. Chôdza. Behy. Skoky. Hody a vrhy. Terminológia lyžiarstva. Všeobecné termíny. Postoje na lyžiach. Polohy lyží. Základné pohyby na lyžiach. Poradové cvičenie na lyžiach. Prvky techniky lyžovania. Materiálne potreby na lyžovanie. Miesta na lyžovanie. Bránky. Snehy. Budovy a pomocné zariadenia. Pravidlá a druhy lyžiarskych pretekov. Organizácia a funkcionári pretekov. Účastníci pretekov.

SAV 1958, str. 104, obr. 90, brož. Kčs 8,19.

Pravidlá slovenského pravopisu

Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré vychádzajú v druhom vydaní, sú prvou normatívnou príručkou spisovnej slovenčiny spracovanou z hľadiska dnešnej slovenskej jazykovedy.

Z obsahu: Úvod. Poznámky k zrevidovanému vydaniu. Pravopis a výslovnosť. Z odvodzovania slov. Z tvaroslovia. Zo skladby a frazeológie. Pravopisný a gramatický slovník.

SAV 1958, str. 432, viaz. Kčs 15,—.

SLOVENSKÁ REČ
časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka
Ročník XXIII, 1958, číslo 4
Vydalo v Bratislave roku 1958
Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavný redaktor dr. Eugen Jóna
Výkonná redaktorka Marta Marsinová
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Výmer PK HSVZ čís. 18163/50-II/3
Cena Kčs 4,—.
X-152708

F. Vašečka
Buržoázny štát

Monografia prináša rozbor závažnej a aktuálnej témy. V našej vedeckej oblasti a knižnej produkcii je to jej prvé ucelené spracovanie. Cieľom autorovej práce je podať obraz o problematike na základe osvetlenia historického vývoja vzťahov buržoázie k náboženským organizáciám a tak prispieť k lepšiemu pochopeniu otázky v našom ľudovodemokratickom zriadení.

Z obsahu: Vytváranie kapitalistických výrobných vzťahov rodí požiadavku občianskej slobody svedomia vyznania. Typické formy spolupráce štátu s náboženskými organizáciami — výsledok procesu buržoáznej revízie náboženského dedičstva feudalizmu na západe a v strednej Európe. Zvláštne postavenie katolíckej cirkvi. Zdôraznená funkcia náboženstva v mechanizme buržoáznych štátov vzniknutých po prvej svetovej vojne. Cirkevnopolitické pomery v predmníchovskej ČSR. Funkcia katolicizmu na Slovensku v období predmníchovskej ČSR. Organizácia a aparát svetovej katolíckej cirkvi. Územná organizácia katolíckej cirkvi na Slovensku. Modus vivendi medzi Svätou stolicou a Československou republikou. Doklad o rozbíjaní jednoty robotníckeho hnutia zakladaním spolkov charitatívneho charakteru.

SAV 1958, str. 308, viaz. Kčs 26,50.

U p o z o r n e n i e

V spolupráci s n. p. Slovenská kniha zriadili sme v krajských mestách na Slovensku

špecializované predajne,

v ktorých dostanete kúpiť všetky publikácie našich vydaní, môžete si v nich pozrieť všetky naše časopisy a objednať si ich.

Tieto predajne sú:

Bratislava:	Predajňa č. 14013, vedúci s. Hajas, Štúrova 7.
Nitra:	Predajňa č. 15013, vedúci s. Šumbera, Stalinova 25.
Ban. Bystrica:	Predajňa č. 16013, vedúca s. Harhajová, Širokého 4.
Žilina:	Predajňa č. 17014, vedúci s. Košík, námestie Dukly 4.
Košice:	Predajňa č. 18014, vedúca s. Hrabánková, Leninova 63.
Prešov:	Predajňa č. 19011, vedúci s. Mihók, Stalinova 49.

Používajte s dôverou ich služby, venované rozširovaniu našej vedeckej spisby!

Vydavateľstvo SAV
Bratislava, Klemensova 27